

demény lajos

székely
felkeelések
a XVI. század
második
feleében

1596

politikai könyvkiadó

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Demény Lajos

Székely felkelések
a XVI. század második felében

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Demény Lajos

Székely felkelések
a XVI. század
második felében

Politikai Könyvkiadó
Bukarest — 1976

Előszó

Állandó forrongás, elégedetlenség és lan-
kadatlan küzdelem jellemzi a XVI. század má-
sodik felének székely történetét. A zendülé-
sek, lázadások és felkelések egymást követték;
a szabadságától megfosztott és a fejedelmi job-
bágyság sorsára kényszerített székely községcs*
nem tudott belenyugodni helyzetébe. A székely
főnépek, a vármegyei nemesség és a szász pat-
riciátus élénk támogatását élvezve, arra töre-
kedtek, hogy kiváltságaikat a szolgasorba ta-
szított közsékelyek rovására gyarapítsák, szé-
kely vagy székelyföldi jobbágyaik felett éppúgy
uralkodhassanak, mint a vármegyei nemesség.

Az egyre nagyobb lángot vető székely fel-
keléseknek nemcsak helyi, sajátos okai, moz-
gatórugói voltak. Éreztette hatását ebben az
ország új helyzete is. Az alig kialakult önálló
erdélyi fejedelemség kénytelen volt egyszerre
két vonalon harcolni léteért. Nem csoda, ha e
küzdelemben az egész világrészt meghódító
Félhold terjeszkedése előtt a kis országnak is
meg kellett hajolnia; 1543-ban fizetett elő-
ször adót a Portának, elismervén ezzel a szul-

* *Communitas* — közösség, a XVI. század má-
sodik felétől egyre inkább a közsékelységet fedő
fogalom. Ebben az értelemben használjuk mi is.

tán fennhatóságát. Az évi adóval megváltott önállóságot azonban védeni kellett nemcsak a meg-megújuló török támadások ellen, hanem a hódító szándékkal fellépő Habsburg terjeszkedéssel szemben is. Az Erdélyre nehezedő terhek rendkívüli módon megnöttek és súlyosan érintették az ország egész lakosságát. A portai adó egyharmadát a székelység vállalta magára, de az, ami az új viszonyok közepette a székely községet legjobban sújtotta, az állandó katonáskodás volt. A feudális magyar királyság korszakában is fontos hadi szerepet töltöttek be a székelyek, de most az önállósult Erdélyben fontos és egyre nehezebb feladat hárul az ország megvédésében a hadviselésben jártas székelységekre is. Annál is inkább igazságtalannak érezhette és érezte a katonáskodó, az országot védő közsékely a nemesség és a székely főnépek visszaéléseit, minél gyakrabban ragadott fegyvert s indult hadba török vagy Habsburg csapatok ellen akár Erdély földjén, akár a szomszéd Moldvában vagy Havasalföldön. A székely község tudta azt, hogy a nehéz körülmények között megőrzött önállóságot Erdély az ő véráldozatának is köszönheti. Ezért viselte mind nehezebben az igazságtalan jogfosztást, hiszen nem követelt többet csak azt, hogy olyan státuszban maradhasson és élhessen, amely lehetővé teszi, hogy a hadviselés nehéz kötelességét becsülettel teljesítse. Bármilyen nehéz is volt a sorsa a közsékely harcosnak (aki nem kapott külön zsoldot a hadviselés idején sem, pedig még a fegyvert is, sőt a hadjárat első két hetében még az élelmet is saját, nemegyszer szegényes gazdaságából szerezte be), sohasem tagadta meg hűségesen szolgálni az országot. A véres kard meghordozásakor otthagya az eke szarvát és indult az ország függetlenségét és önállóságát veszélyeztető külső ellenség ellen. Nemcsak Erdélyben, de Moldvában és Havasalföldön is ismerték harci készségét, vitézségét és önfeláldozását. Ezt

becsülték és tisztelték benne a kortárs hadvezérek, akik zászlót bontottak az idegen elnyomás lerázására Erdélyben, Havasaföldön és Moldvában. A székelyek ugyanis már kezdetől fogva részt vettek, a románokkal együtt, az Al-Duna vonalán megjelent török hódítók elleni háborúban. A XIV. század végén és a XV. század elején Zsigmond király a törökkel küzdő Mircea cel Bătrîn vajdával kötött szerződés értelmében székely segédhadakat vezényelt Havasalföldre. Mindig ott voltak a székelyek Hunyadi János törökellenes hadjárataiban is, s kivették részüket abból a nagy diadalból, amelyet a Ștefan cel Mare vezette moldvai hadak arattak Vaslui mellett a Félhold hódító serege ellen. „Jól ismert történelmi igazság — hangsúlyozta Nicolae Ceaușescu elvtárs, pártunk főtitkára —, hogy a székelyek együtt harcoltak Ștefan cel Mare-vel, Petru Rareșsel, valamint Erdély, Havasalföld és Moldva más fejedelmeivel éppúgy, mint ahogyan a szászok és más nemzetiségű lakosok is harcoltak a románok oldalán.”¹ Fontos szerepet játszottak a székelyek a Mihai Viteazul korában viselt törökellenes háborúban is. Nicolae Ceaușescu elvtárs külön kiemelte, hogy „a székelyek aktívan részt vettek Mihai Viteazul sok csatájában”.²

A székely felkelésekben az ország függetlenségéért, önállóságáért vívott küzdelem szorosan kapcsolódott a társadalmi felemelkedésért folytatott harchoz. A törökellenes felszabadító háború és a szabadságjogok visszaállítása a maga egységében jelentkezik az 1595. évi havasalföldi hadjáratban és az 1595—1596. évi székely felkelésben. 1595 őszén a közszékelyek szabadságaik és jogaik visszaállításának felté-

¹ *Nicolae Ceaușescu*: Románia a sokoldalúan fejlett szocialista társadalom építése útján, 11. köt. Politikai Könyvkiadó, Bukarest 1976. 708. old.

² *Nicolae Ceaușescu*: Uo.

telével szálltak hadba, s a havasalföldi felszabadító hadjáratban bizonyosságát is adták annak, hogy méltók a szabadságra.

A XVI. század második felének székely felkelései mindennél jobban bizonyítják, hogy a tömegek hűbérelleses küzdelme, az antifeudális felkelések és az ország megvédése a külső támadástól nemcsak hogy nem zárják ki egymást, de éppenséggel összefüggő vetületei a haladásért és társadalmi felemelkedésért vívott egységes népi küzdelemnek. A székely felkelők nem valami idejét múlta kiváltságokért küzdöttek, hogy ezekkel körülbástyázva magukat az őstársadalom egyenlőségéhez térjenek vissza. Nem is hivatkoznak követeléseikben királyi kiváltságlevelekre, s amikor a nemesség ilyet kér tőlük, nincs mit felmutatniuk. Ők a fegyverviselés jogán, véráldozatuk fejében követelik a székely szabadságjogok tiszteletben tartását; visszakövetelik az elrabolt jogokat, és szabadságokat, amelyek a haladást biztosítsák, a szabad székely községnek megteremtsék a fejlődés kedvező körülményeit, hogy így hű katonaként becsülettel szolgálhassa az országot.

Tévednek azok, akik a múlt századi romantikus történetírás nyomdokain haladva a székely község kiváltságairól beszélnek, hiszen a kiváltság a hűbéri társadalom rendszerében velejárt az elnyomással. A székely társadalom döntő többségét alkotó közszékelyek *nem rendelkeztek kiváltságokkal* és *nem is követeltek kiváltságokat* mások, más rendek vagy osztályok rovására, de azt sem túrték, hogy mások kiváltságaikkal őket nyomják el. Anti-feudális felkeléseik a kiváltságok rendszere ellen irányultak. A feudális kori parasztfelkelések jellemző céljára — egyenlőségre törekedtek. Lényegük éppen abban állott, hogy élesen szembehelyezkedtek a székely főnépek és a nemesség hűbéri jellegű kiváltságaival. Ezért

kell nem kiváltságokról, hanem következetesen szabadságjogokról beszélünk, amikor a székely község státusának közösségi jogait megfogalmazó határozatokról vagy azokat írásba foglaló fejedelmi levelekről van szó.

A XVI. század második felének székely felkeléseit tehát nem az erdélyi politikai élet véletlen szeszélyei szülték. Lefolyásukat, jellegüket — mint minden feudális kori népi mozgalomét — az adott társadalmi struktúra, a konkrét gazdasági, szociális, politikai és művelődési viszonyok alakulása határozta meg. A harc központjába került közösségi szabadságjogok mögött mély gazdasági, társadalmi és politikai érdekek állottak. S ezt a tényt az eseményeket figyelemmel tanulmányozó marxista történész szemében az sem tudja elhomályosítani, ha egyik vagy másik felkelés kirobbanásának körülményeit látszólag a politikai élet valamilyen, éppen felszínen észlelhető mozzanata befolyásolta. A fejedelemváltás, a hadbahívás *csak* a megfelelő *alkalom* volt, de sosem oka a székely támadásnak.

Célkitűzéseik, a felkelt közszekelység elszánt harca révén a XVI. század második felében fel lángolt székely felkelések a hűbérellenes népi mozgalmak sorába tartoznak, a nép évszázados forradalmi harcának hagyományait gazdagítják. Vezetéreszményük mindig a néptömegek társadalmi szabadsága volt.

Közös hazánkban a dolgozó tömegek — románok, magyarok, németek és más nemzetiségűek — évszázadokon át szakadatlanul hősi küzdelmet vívtak a társadalmi szabadságért, a függetlenségért.

Az 1595—1596. évi székely felkelés a XVI. század végi nagy átalakulások korában robbant ki, amikor egész Európában felvillant a török hódítók kiűzésének reménye, s Havasalföldön, Moldvában és Erdélyben is kezdetét

vette az a nehéz küzdelem, amelyet a román nép történetében Mihai Viteazul neve fémjelez.

A történelmi pillanatot, amelyben Mihai vajda Havasalföld trónjára lépett, Nicolae Bălcescu így jellemezte: „Aron vajda uralkodott Moldvaországban és Alexandru Bogdan Havaselvén. Vigadozások közepette is létükért reszkető rabok voltak a pénzért vásárolt trónon... pusztították és sanyargatták az országot, amelyet szeretni nem tudtak. Janicsárok és török árendások tömege jött velük az országba, akiktől uzsorapénzt kölcsönöztek, hogy a vajdaságot megvásárolják... Aron vajda, hogy fizetni tudja sok hitelezőjét, kitervelte, hogy az országból minden ember egy ökröt köteles adni, és törököt rendelt ki az új adó behajtására, akik a vagyonosaktól minden jószágot elhajtottak, hogy a nincstelenek adóját pótolják, s így teljesen kifosztották az országot barmaiból is, úgyhogy a föld népének nem lévén a munkában segítőtársa, az emberek eleség nélkül maradtak. Ha ugyan lehetséges, még nehezebb volt az elnyomatás Havaselvén, ahol az uralkodó, kénytelen lévén súlyos kamatot fizetni török hitelezőinek, akik már nem találtak semmi kifosztani valót, a teljesen kimerült ország közterheit a felette magas százezer aranyra emelte fel...

E gyötrelmes és bánatos időben az Oltontúlon, Krajován fényességben tündökölt egy kiváló és híres férfiú... E férfiú Mihai krajovai bán volt, fia ama Pătrașcu vajdának, akit jámbor országkormányzásáért (1554—1557) Jó Pătrașcu vajdának neveznek”.

Az árnyoldalak és erények ellentétes színeinek hangsúlyozott, itt-ott eltúlzott játékában Bălcescu a román nép múltjának azt a történelmi fordulópontját ecsetelte mesterien, amelyben Mihai rendkívüli egyénisége került

előtérbe. Ez 1593 őszén történt, pontosabban szeptember hava második felében, amikor óriási anyagi áldozatok árán Mihai, a törökellenes beállítottságú havasalföldi bojárság szóvivője, megszerezte a vajdai széket. Havasalföld új vajdája véget vetett az addigi vajdák és a törökbarát nagybojárság behódoló politikájának. A díván — a fejedelmi tanács — régi embereit leváltotta. Helyükbe annak a bojári csoportnak a képviselőit — mindenképp a Buzescu család tagjait — vitte be közvetlen tanácsába, akik törökellenes terveit támogatták. Mihai vajda hadsereget szervezett, és 1594 novemberében, az erdélyi had s mindenképp a négyezer székelyből álló sereg támogatásával, kibontotta a felszabadító harc zászlaját, megindította a támadást az oszmán elnyomók ellen. 1594. november 13-án a városi lakosság segítségével felkoncoltatta a Bukarestben tartózkodó török adószedőket és az őrsükre küldött janicsárokat. E jeladásra általános támadás indult egész Havasalföldön. Alig telt el egy esztendő és az adófizetést megtagadó Mihai vajda uralta a helyzetet, csapatai most már nemcsak önvédő háborút viseltek, hanem a Dunától délre fekvő területeken kezdeményezett támadásaikkal a Porta balkáni uralmát is veszélyeztették. Csapatai felszabadították a Duna vonalán török kézen levő erősségeket, biztos védő sávot építettek ki. Innen indultak hadai a balkáni törökellenes hadjáratokra, s ezzel a Balkán-félsziget népeinek nemcsak rokonszenvét, de élénk támogatását is elnyerték. Az ún. tizenötéves háború keretében Mihai vajda támadása is európai jelentőséget nyert, Havasalföld ura ugyanis arra törekedett, hogy törökellenes háborújának nemcsak Moldvában és Erdélyben, de egész Közép-Európában szilárd hátteret biztosítson.

Tudott dolog hogy, Mihai már trónralépésének idején az erdélyi fejedelem, Báthori Zsig-

mond támogatását élvezte, aki a Portánál is közbelépett, hogy a vajdaságot Havasalföldön elnyerhesse.

1594 nyarán lényeges változás állott be Aron moldvai vajda magatartásában is. Moldvában is a törökellenes erők kerekedtek felül. A több hónapig tartó tárgyalások után Aron vajda 1594 augusztusában elfogadta a császári küldöttek ajánlatát és szövetségi egyezmény jött létre a Habsburg birodalom és Moldva között, melynek célja a törökellenes közös fellépésben állott. Grigore Ureche moldvai krónikaíró tájékoztatására támaszkodva, a román történészek azon a véleményen vannak, hogy 1594-ben közvetlen szövetségi szerződés létezett Mihai havasalföldi és Aron moldvai vajda között. A számottevő erdélyi sereg támogatását élvező moldvai hadak kemény harcot vívtak a tatár és török hadakkal az ország déli részén. Céljuk abban állott, hogy a török kézen levő dél-moldvai erősségeket felszabadítsák. Mind Báthori Zsigmond, mind Aron Tiranul megtagadták a szultán parancsát, hogy a moldvai hadszíntéren kezdett csatározásokat állítsák le és a Sibrik Gáspár vezényelte székely sereget vonják vissza. A moldvai arcvonalnak rendkívüli jelentősége volt nemcsak a román nép felszabadító harcában, hanem az egész közép- és délkelet-európai törökellenes küzdelem szempontjából is; a moldvai hadak jelentős tatár sereget tartóztattak fel, s ezzel számottevően gyengítették a Porta támadó hadjáratait.

Erdélyben is, több mint másfél éves belső vetélkedés után, a törökellenes erők diadalmaskodtak. Az 1594 augusztusi országgyűlésen a prágai udvarral szövetségre lépett Báthori Zsigmond vezetésével érvényre juttatták akaratukat: a háború megindítása mellett döntöttek. A törökpártiak végleg csatát veszítettek Erdélyben, s a fejedelem most már minden

belső ellenzék nélkül láthatott hozzá terve megvalósításához. Élénken támogatta mind Mihai vajda, mind Aron Tiranul törökellenes fellépését. Mind a két szomszéd fejedelemségbe hadakat küldött. Jelentős erdélyi sereg harcolt a Bánságban is, számottevő eredménnyel. Erdélyi csapat érkezett a szerb felkelők támogatására is.

A császáriakkal szövetkezett Báthori Zsigmond arra törekedett, hogy törökellenes fellépésének szélesebb nemzetközi háttérrel teremtsen. Követei a lengyel király udvarát járták, s 1593 őszén azzal a feladattal küldötte megbízottját, a kolozsvári Kakas Istvánt Erzsébet angol királynőhöz, hogy támogatását megnyerje. Az erdélyi követnek tájékoztatnia kellett az angol királynőt arról, „micsoda nagy indulatja és készületi legyen az töröknek”. Utasításában Báthori Zsigmond felhívta követe figyelmét, „mondja meg azt is [a királynőnek]..., hogy az Zinán bassa ő reája is igen haragszik”. A követnek fel kellett tárnia a királynő előtt a Porta „nagy sok zsarolásait”, igazságtalan követeléseit, de mindenekelőtt a török és tatár hadak állandó rablásait.

1594 őszén Báthori Zsigmond is végleg elveszítette a Porta bizalmát, de ekkor már maga sem tagadta, hogy nem hajlandó elismerni a szultán fennhatóságát. Nyílt fellépése kiváltotta a rája már régóta orroló Szinán nagyvezér haragját.

Erdély, Havasalföld és Moldva egységesen lépett fel a török iga lerázásáért. Mindenütt már nyíltan folyt a törökellenes küzdelem. Mindezt a Porta sem volt hajlandó ölbetett kezekkel nézni. Általános büntető hadjáratra készült s támadásának első célja Mihai vajda eltávolításában állott. A nagy veszélyt átláták az összes oszmánellenes erők. Havasalföldön Mihai vajda, Erdélyben Báthori Zsigmond, Moldvában meg a bátorságáról ismert Ştefan

Răzvan készült a Szinán vezette hatalmas török had feltartóztatására, de az első támadást a vitéz Mihai vajdának kellett felfognia.

Ilyen belső és nemzetközi viszonyok közepette zajlott le az 1595—1596. évi nagy székely felkelés, magyar nemzetiségtörténetünk s közös hazánk múltjának egyik dicső fejezete, amelynek 380. évfordulójáról kegyelettel emlékeznek meg a sokoldalúan fejlett szocialista társadalmat építő nemzedékünk.

I. Fejezet

Társadalmi viszonyok és osztályharc a Székelyföldön a XV. században és a XVI. század első felében

A XVI. század második felének székely felkelései nem számíthatók rendellenes jelenségnek hazánk történetében. A kiváltó okok ez esetben is a társadalmi fejlődésben rejlettek, de hatott a felkelések kirobbanására a hagyomány, a történelmi örökség is. A székely, de egyben az egész erdélyi társadalmat állandó feszültségben tartó és időnként mélyen felrázó megmozdulások indítékainak kutatásakor mérlegelnünk kell tehát mind az általános, mind a sajátos elemeket, amelyek többnyire összefonódva, nemegyszer roppant kuszátságban jelentkeztek. A helyes tájékozódás és megismerés úgy kívánja, hogy a történelmi előzmények rövid vázlatával kezdjük.

A feudális államalakulás kezdetén az Erdélybe telepedett székelység szerves része volt a magyar törzsszövetségnek. A székelyekre már letelepedésük idejétől az a fontos feladat hárult, hogy gátként álljanak a Kelet felől érkező steppei vándornépek megismétlődő támadásainak útjába. E fontos katonai szerep döntő módon befolyásolta a székely társadalom szerkezetének és politikai, területi szervezetének alakulását, amire hatott még a vidék sajátos gazdaságföldrajzi jellege is, ui. minden valószínűség szerint a székelyek már akkor az álta-

luk ma is lakott területen éltek. Az erdőborította hegy- és dombvidéken kevés volt a gabonatermelésre alkalmas terület. Márpedig a hűbéri viszonyok kialakulására, fejlődésére és kiterjedésére a korai feudális társadalom századaiban a legalkalmasabbak éppen azok a vidékek voltak, ahol a gabonatermelés kedvező feltételekre talált. Itt formálódtak ki a viszonylag nagy kiterjedésű hűbéri birtokok a kizsákmányolt jobbágyfalvak tucatjaival, százaival. A Székelyföld gazdaságföldrajzi és éghajlati viszonyai pedig nem kedveztek a nagy gabonatermelő földbirtokok létrejöttének. Ebből következett, hogy a székelyek, akárcsak a fogarasvidéki, máramarosi, hátszegvidéki, vagy Moldvában a Vrancea vidéki román szabadparaszság egy ideig még megőrizték a maguk sajátos társadalmi, katonai és jogi szervezetét. Az ágak és a nemzetségek gyűlése, s a legmagasabb fokon az összes fegyverviselő székelyek „nemzeti” gyűlése döntött az egész székely közösség életfontosságú kérdéseiben, a tisztválasztásban, a belső rendtartás ügyeiben, a közösség küldöttjeinek megválasztásában, a legfontosabb peres ügyekben.

A székely nemzetségi szervezet azonban nem maradhatott fenn az Erdélyben szintén eluralkodó hűbéri viszonyok közepette. Az átalakulás útján a nemzetségi szervezetről a területi szervezetre tolódott a súly; létrejöttek a székely székek, megkezdődött a hűbéri társadalomra jellemző osztályok kialakulásának folyamata a székely községben is. E folyamat világosan rajzolódik ki a kutató szeme előtt, jóllehet az ellentétes osztályok és az osztályellentétek kibontakozása sokáig a katonai rendek szervezetének burka alatt ment végbe.

A kezdetben egységes székely társadalom rétegződése elmélyült, kiemelkedett a székely főnépek és lófők kiváltságos rendje, szemben a közszekelyekkel és a szolgasorba jutott rétegekkel. Bár a székelyeknél e folyamat némileg

megkésett, a XIV. század második felében, és még inkább a XV. század elején a tagolódás már a feudális társadalomra jellemző struktúra egyes jellemvonásait viseli. Okleveleink ekkortájt egyre gyakrabban említik a székely község (*communitas*) fölé emelkedett előkelők (*seniores*), hatalmasok (*patiores*) vagy főemberek rendjét. Mátyás király uralkodásakor kristályosodik ki a székely társadalom három rendje: a *lovasok rendje*, amely a lófő székelek (*primipili*) nevet kapja, azzal a kötelezettséggel, hogy a királyt lóháton szolgálja; a *gyalogok (pedites) rendje*, akiknek sorából később létrejött a puskás gyalogok (*pedites pixidarii*), a darabontok rendje (ők alkották a XVI. század közepétől a szabad székely község zömét); felettük állott a főnépek, főemberek (*primores*) rendje. Ezek közül és a lófők rendjéből született meg idővel a kiváltságos székely nemesség. A főemberek rendszerint több nyílföldet kaptak a nyílhúzásnál, mint a faluközösség többi közszékely tagja. A székely társadalom belső tagolódását gyorsította az ún. laksági (vármegyei) nemesség birtokszerzése a Székelyföldön, amelynek útját a beházasodás és a királyi adományok jelentették. A már jószágot szerzett vármegyei nemes pedig úgy gyarapította tovább birtokát a székely község rovására, hogy székely örökségeket vett zálogba, fővesztési vétségbe esett székelyeket váltott meg, kölcsönöket adott az elszegényedett gyalogoknak vagy lófőknek, oltalma alá vette a bűnbeesett, üldözött székelyeket, vagy éppenséggel nyílt erőszak eszközével foglalt el székely örökséget. A székely főnépek és a betelepített vármegyei nemesek hatalmát növelte az is, hogy ők töltötték be a legfontosabb tisztségeket.

A XV. század elejére kialakult a székely gazdasági, társadalmi, bíraskodási és katonai rendnek megfelelő sajátos szervezési forma: a székely székek rendszere. A Nagyküüllő felső

völgyében majdnem 130 falut számláló *Udvarhelyszék* a legfelsőbb, ún. anyaszék szerepét töltötte be. Itt székelt a székelyek ispánja, majd főkapitánya, főkirálybírája, s a székely peres ügyek felső továbbviteli fóruma. A Maros és Nyárád mentén alakult ki *Marosszék Székelyvásárhely (Forum Siculorum)*, a későbbi Marosvásárhely székhellyel. Háromszék, mint neve is jelzi, eredetileg három különálló székéből állott. Ezek között *Sepsiszék* az Olt és Feketeügy közötti síkságra terjedt ki, a Kárpátok délkeleti láncának nyugati lejtői alatt; *Orbaiszék* a Feketeügy bal partján, míg *Kézdiszék* ettől keletre, a Feketeügy völgyének felső részén feküdt. *Csíkszék* az Olt és a Maros hegyek közé szorított völgykatlanában helyezkedett el. Eredetileg ez a hat széki szervezet tartozott az udvarhelyi székely ispán, majd főkapitány és főkirálybíró hatáskörébe. Ehhez az eredeti hat székhez sorolták hetedik székely székként *Aranyosszék*et. Később vált ki Csíkszékéből *Gyergyószék* és *Kászonszék*; *Sepsiszék* mellett alakult ki már a XIV. század végén *Miklósvárszék* s Udvarhelyszékből vált ki Székelykeresztúr székhellyel *Keresztúrszék*, délen, az ún. Erdővidéken pedig *Bardóczszék*. A XVI. század első felében említik első ízben *Marosszék* fiúszékét, *Szeredát*, Nyárádszereda székhellyel.

A székely önkormányzat legfelsőbb szerve a székely „nemzeti” gyűlés volt. Elnevezését a XV. században rendi alapon szervezett erdélyi társadalom rendi értelemben vett *natio* (nemzet) fogalmától vette. Eredetileg a gyűlésen részt vett minden fegyverviselő székely férfi. Itt hoztak határozatot az egész székely közösséget érdeklő közös ügyekben, ide utalták a fő- és jószágvesztéssel járó pereket, itt választották meg a székely főtiszteket és a székelyeket képviselő küldötteket. A XV. század második felében és a XVI. század elején tartott

székely „nemzeti” gyűlések hozták a székely szabadságokat és jogokat összefoglaló alaptörvényeket, *constitutió*-kat. A székely „nemzeti” gyűlések helye a legtöbbször Székelyudvarhely vagy a vele szomszédos Agyagfalva volt.

1466-ból származik a székely gyűlések legrégebbi okleveles emléke. Mátyás király parancsára Szentgyörgyi János erdélyi vajda és székely ispán 1466. január 20-án kelt oklevelében írásba foglalta a Sepsi, Kézdi és Orbai széki főemberek és közszékelyek Zabolán tartott gyűlésének határozatait a székely szabadságokat illetően. A zabolai gyűlésre a Szolga Miklós kapitány vezette székely felkelés levereése folytán került sor és összehívása a viszályok elsimítását célozta. Az oklevél némi fényt vet a felkelés okaira is, amikor megállapítja, hogy közszékelyeket „a közöttük élő főrendiek sokféleképpen és sok megterheltetésekkel szerfelett elnyomtak s... régi törvényeikből és jogaikból teljesen kiforgattak” (134: III. 82 és 71: 220). A Zabolán összegyűlt közszékelyek előadták panaszukat a jelenlevő vajdának, hivatkoztak régi törvényeikre és jogaikra, de szabadságaik védelmében csak a Hunyadi János kormányzótól kapott szabadságlevelet tudták felmutatni. Meghallgatván mind a székely községet, mind a főrendieket, a vajda a zabolai gyűlés határozatait írásba foglaltatta. E határozatok lényeges elemei a következők voltak:

1) A székely község nem köteles szolgálni az előkelőket. Szolgálatra csak azok kötelezhetők, akik a főrendiek földjein laknak.

2) A főrendiek földjén lakó, szolgálatra köteles székely „se legyen örökös szolga, mehesen oda, ahová akar”. Következőleg a székelyföldi jobbágy szabad, s korlátlan költözködési joggal rendelkezik.

3) A község nem kötelezhető arra, hogy az előkelőknek ingyen szántson, arasson, kaszáljon, vagy más munkát végezzen, hacsak nem jószántából teszi.

4) A közsékely szabadon adhatja magát, önnön akarata szerint, valamely előkelő oltalma alá. Régi székely szokás szerint védelmet kereső közsékelyt senki meg nem akadályozhat abban, hogy annak a főrendinek oltalma alá álljon, akit ő magának jónak tart.

5) Minden székben Kézdiszékhez hasonlóan 12 esküdtet választanak, hatot a főrendiek és hatot a község részéről. Az egy évre választott esküdtek széke szolgáltat igazságot a székben felmerülő peres ügyekben. Csak innen lehet továbbfellebbezni Udvarhelyszékhez, onnan a székely ispánhoz és végül magához a királyhoz. Az esküdtek székén a szék kapitánya a székbíró, de az ítélelhozatalnál jelen van a királybíró is.

6) Az esküdtek széke köteles igaz hittel ítélni. Ha az esküdtek közül valaki ismerve a törvényt az ellen ítélné, valamit eltitkolna vagy meghamisítana, s ezt a nyomozás útján rábizonyítják, az ilyennek, a szokás szerint, „a bőre lehúzássék és szalmával kitöméssek” (134: III. 83 és 71: 221).

7) Tiltott dolog a Székelyföldön valakinek hivatalát erőszakkal elfoglalni és bitorolni.

8) A hadba vonuló székely élelmet mástól erőszakkal ne vegyen; aki ez ellen vét, annak kezét vágják le és szemét szúrják ki.

9) Senki a főrendiek közül meg nem szállhat az olyan faluban, ahol öröksége és joga nincs, hacsak a falusiak azt meg nem engedik.

10) A határozatok részletesen foglalkoznak a bíraskodás és a bírságok behajtása kérdésével, körülírják a székbíró kötelességeit. Kimondják azt is, hogy cirkálás esetén a székbíró csak három lovast vihet magával és egy helyettest, hogy a meglátogatott falut nagyszámú kíséretének eltartásával ne terhelje.

11) A zabolai határozatok utolsó pontja arról intézkedik, miképpen kell megbüntetni azt, aki a két rend között létrejött egyezséget megszegné és a székely községen erőszakot követ-

ne el. Mivel nagyon tanulságos, e kitétel szövegét teljes egészében idézzük: „E határozatokra nézve megállapított, hogy az említett székelyek közül — kicsi, vagy nagy —, akik közt az utóbbi egyenetlenség és civakodás támadt, ha ezen, a béke és egyezés állandósága végett hozott végzéseket és rendeleteket megszegni merik, úgy ti., hogy a községet ismét régi szolgálai állapotba vissza kényszeríteni akarnák, a megbántott vagy megkárosított, szabadságának ezen megsértését az esküdteknek mondja el, s ezek a dolog felől megbizonyosodván, a székelyek ispánjának adják tudtára, aki az ilyen törvénytelenséget elkövetőknek kegyelem nélkül fejét vétesse, és minden vagyonától fossza meg” (134: III. 86 és 71:221—222). Hasonlóan fej- és jószágvesztést szab ki a székely község soraiból azokra, akik a főrendiek ellen felkelést, egyenetlenséget szítanak.

A zabolai határozatok igen nagy jelentőségűek. Ám, ennek ellenére, leszögezhetjük, hogy a bennük kifejeződő kísérlet — az egymással szembekerülő elnyomók és elnyomottak viszonyának egyezményes, szerződéses alapra helyezése — csak ideiglenesen rendezte a soron levő kérdéseket. A társadalmi feszültség korántsem szűnt meg s az újabb felkelés megint napirendre került. Ezt elkerülendő, Mátyás király újabb kísérleteket tett a székely kérdés rendezésére. 1473. december 9-én a Modra vára alatti táborában kelt levelében a király, miután meghallgatta az udvarhelyszéki és maroszéki székely lovasság s gyalogság panaszait, úgy rendelkezett, hogy a székely főrendiek igazságtalan pénzbeli fizetésre senkit a székely lovasok és gyalogok közül ne kényszerítsenek. A királyi szabadságlevél értelmében a székelyek mint hadviselők „sem minekünk, sem pedig mi embereinknek semmi némű adózással eleitől fogva nem tartoznának, hanem önként való jó akaratjokból⁴¹ (134: I. 220). Mátyás ki-

rály Mérai Magyar Balázs erdélyi vajdának és székely ispánnak meg is parancsolja, hogy aki a fenti királyi rendeletet megszegné, jószága elvesztésével lakoljon. Elrendeli, továbbá, a székely lófők és gyalogok colustrációját, azaz összeírását külön-külön jegyzékbe. Az így elkészült jegyzéket vagy lustrát a király magához kérte. Először találkozunk a székelyek történetében a lustra összeállításával. Mátyás király szabadságleveléből az is kitűnik, hogy a lustrának közösségi szabadságlevél jellege volt, ui. a székely főrendiek közül senkinek nem állt jogában változtatni a lustrán. A fegyverviselő székely nem rendelkezett valamiféle, személyére kiállított egyéni kiváltságlevéllel; szabad állapotát azzal bizonyíthatta, hogy neve szerepelt a lustrában, a közösségi szabadságlevelben. Mátyás király megszabta az egyik rendből a másikba való előlépés módját. Gyalogból lófő vagy lófőből főrendi (primor) csak az lehetett, aki háromszor annyi földdel és jószággal rendelkezik, mint amennyit a maga rendin való székely harcosok bírnak. Ez esetben a lustrában történő változtatást a mindenkori erdélyi vajda és székely ispán tudtával és jóváhagyásával végzik el.

A lustra összeállítása egyben a hadkötelezettség teljesítésének ellenőrzését is jelentette. A székelyek, mint már említettük, szabadságuk ellenében személyenkénti hadkötelezettséggel tartoztak az országnak. Mind a király, mind a vajda hadában különálló sereget alkottak, amelynek élén a székely ispán, majd később a székely főkapitány állott. Feladatuk mindenekelőtt a keleti határszélek védelme volt, de sokszor viseltek háborút Erdély határain túl is. Ez magyarázza azt, hogy oly gyakran találkozunk a forrásokban a székely hadak említésével Havasalföld és Moldva hadszínterein a tatárok és törökök ellen viselt harcokban. Az Erdélyt ért támadás esetén az egész vajdai

had jelentős részét az állandó hadviselésre kötelezett székelység alkotta. Mátyás király 1463-ban kiadott rendelkezéseinek értelmében a székelyek „fejenkénti hadfelkeléssel” tartoznak, de csak két harmaduk köteles az ország hadába szállni, egyharmaduk otthon marad az esetleges támadás kivédésére. A hadbahívás vérbemártott kard vagy nyárs körülhordozásával, a vajda vagy a székely ispán levelével történt, de az általános hadfelkelést kívánó hirtelen szükség esetén a székek kapitányai dobokkal, száldobokkal, a hegytetőkön meggyújtott máglyákkal — lármafákkal — vagy a harangok félreverésével szólítottak hadba mindenkit. Ilyenkor kivétel nélkül mindenkinek kötelessége volt fegyvert fogni; aki ezt nem tette, annak fejét vették és jószágát feldúlták. A hadiszabályok pontosan előírták, melyik rendbéli székelynek milyen felszereléssel kelljen hadba vonulnia; hogy a hadviselésben való jártasságban hiba ne essék és a kellő fegyverzetben hiány ne legyen, a székek kapitányai békeidőben is hadiszemlét (mustrát) tartottak. Ilyenkor a katonai lustra vagy lajstrom alapján ellenőrizték, hogy senki alapos ok nélkül ne hiányozzon. Szigorúan büntettek mindenkit, aki a mustráról távol maradt vagy rendjének nem megfelelő felszereléssel jelent meg, mindenkit, aki lázadást szított a hadba szólítás idején. A lázítót, a királyi rendelet értelmében, tüzes vassal sütötték (134:1. 198).

A lustrába minden osztatlan gazdaságról egy személy került. Ha apa fiával, vagy két fiútestvér egy kenyéren vagy osztatlan birtokon gazdálkodott, hadba csak egyik volt köteles menni, még a fejenkénti felkelés esetén is. Ha az ilyen gazdaságról hadbavonult elesett a csatában, az otthonmaradottat hadba küldeni nem volt szabad.

A XV. századra nézve II. Ulászló (1499. július 13-án kelt) oklevele foglalja magában a székely hadkötelezettség és hadrend eddig ismert

legrészletesebb rendezését. Ennek értelmében, amikor a király maga vezet hadat keleti irányba, az összes székelyek — lovasok és gyalogok — fejenként kötelesek fegyvert fogni. A székely had előrenyomulás esetén a királyi had előtt vonul, míg visszavonuláskor a hátvéd szerepét tölti be. Hadba minden székely saját felszerelésével indul és az ország határain kívül viselt hadjárat 15. napjáig maga gondoskodik élelmezéséről is. Hópénzt és élelmet a székely had csak a hadviselés kezdetétől számított harmadik héten kap. Ha a keleti irányba vonuló királyi had élén nem a király maga áll, akkor — hasonló körülmények és kötelezettségek mellett — a székely hadnak csak a fele vesz részt a hadjáratban. Amikor a király dél felé, Havasalföld irányába vezet személyesen hadat a törökök ellen, az egész székely sereg fele csatlakozik a királyi hadhoz, a székelyek helye menet előtt, jövet hátul van. Az ország határán kívül ez esetben is 15 napig ingyen és saját költségén szolgál. Ha a király nyugatra indul hadával, minden tíz hadköteles székely egy harcost küld a királyi hadba, északi hadjárat esetén viszont húsz hadköteles székely állít ki egy harcost. Ha viszont Erdélyt éri támadás, az egész székelység fejenkénti hadfelkeléssel köteles védeni az országot a király, a vajda vagy a székely ispán parancsára. Ezért a székelyek mentesek és szabadok „minden adótól vagy más nemű rovattal” (134: III. 140; 71: 227; 129: 66). A székely ispán hatáskörébe tartozott dönteni, hogy a fegyverhordozók hányad része maradhat otthon a hadjárat idején. Ha valaki a hadból megszöknék, fejét és ingó jószágait veszti. Az így elkobzott ingóságok a királyra vagy tisztviselőire szállnak. Szigorúan büntette a székely ispán azokat is, akik visszamaradtak a hadakozástól vagy vonakodtak a seregbe állani. II. Ulászló említett rendszabálya az egész székely hadszervezést a székely ispánra és a székely főnépekre

bízta. E rendelkezés sok visszaélésre adott alkalmat, s ezeket mind a közsékelység sínylette meg.

Bár II. Ulászló rendelkezése kimondta a székelyek általános adómentességét, mégis megszabta az ökörsütési adó szedésének rendjét. Eredetileg a székelyek ténylegesen mentesek voltak minden adótól, de a királyi család ünnepei alkalmával önkéntes ajándékként minden telek után egy-egy ökröt szolgáltattak. Az ajándékba összegyűjtött ökrökre a király vagy a szék nevének kezdőbetűjét sütötték, s e szokástól kapta az ökör ajándékozása az „ökörsütés” nevet. Hogy az ökörsütés még a XV. század második felében is önkéntes ajándék és nem kötelező királyi adó volt, azt elismerte Mátyás király 1473-ban kelt szabadságlevele is. Az idevágó szöveg így hangzik: „Tudvalevő, hogy a mi hű székelyeink sem nekünk, sem embereinknek örök időktől fogva soha semmiféle pénzfizetéssel teljességgel nem tartoznak, hanem csak *önkéntes és készséges ajándékkal* (kiemelés tőlem — D.L.) a mi és más fölséges magyar királyok házasságának és fiok születésének örömnepére, továbbá jövedelmeik arányában a tőlük jövő vagy hozzájuk menő követségek költségére” (134: I. 220; 129: 73).

A XV. század végén és a XVI. század elején az ökörsütés már adóként szerepel. II. Ulászló 1499-ben kelt levele megszabta az ökörsütés adójának rendjét, mégpedig úgy, hogy minden székely telek után a király koronázásakor, nősülésekor és elsőszülött fiának (trónörökösének) születésekor egy-egy ökröt szolgáltatnak királyi adó fejében. A székelynek az ököradó fölajtásakor jogában áll ökreinek felét kiválasztani, a király embere a másik feléből választ ki egyet. Ököradót tehát a székelyek minden király uralkodása alatt legfennebb csak háromszor adtak, és ezt is csak kényszerből, mert régi joguk ellen volt. Még Bonfinius, Mátyás király udvari történetírója följegyezte,

hogy a szabadságukra annyira büszke székelyek, akik készek inkább meghalni, mintsem adózni, sohasem akartak adót fizetni. Jellemző esetet ír le Istvánffy Miklós arra vonatkozóan, miként kísérelték meg a székelyek 1506-ban megtagadni az ökörsütést. II. Ulászlónak fia született, a későbbi II. Lajos király. Ez alkalomból a király ököradót követelt a kunokon, jászokon és székelyeken. A székelyek megtagadták az ököradó beszolgáltatását, arra hivatkozván, hogy emberemlékezet óta a király elsőszülött fiának keresztelésekor adóztak volna. A királyi jogtudók előadták, hogy valójában Zsigmond idejétől kezdve egyik királynak sem volt elsőszülött fia, de ez nem jelentheti az ökörsütési adó elévülését. Mivel II. Ulászlónak örököse született, a székelyek kötelesek az adófizetésre. A székelyek azonban ellenkeztek s ezért a király emberei erőszakhoz folyamodtak. Az ökröket a legelőkről és karámokból kezdték elhajtani. Fegyveres összetűzésekre került sor. Tömöri Pált, a fogarasi vár kapitányát küldték 500 lovassal a lázadást leverni és az ökör adót erővel behajtani. A Marosvásárhely mellett táborozó székelyek leverték a királyi hadat, de Tomori újabb hadakat hozott a nándorfehérvári, temesvári, orsovai és szörénytoronyi őrségekből, a székelyeket leverte és az adó megfizetésére kényszerítette (129: 74—75).

A XVI. század közepén, a mohácsi vész (1526) és Buda elfoglalása (1541) után Erdély önálló fejedelemséggé alakult, de önállóságának megvédése a török támadásokkal és a Habsburg-ház terjeszkedő politikájával szemben mind nagyobb anyagi és hadi áldozatot követelt az ország lakosságától. A székelyek vállaira egyre nehezebb feladatok és terhek hárultak az ország megvédésében. Mind gyakrabban kellett hadba vonulniuk, majd 1543 után, amikor Erdély első ízben volt kénytelen adót fizetni a szultánnak, a székely adózás

rendszere is megváltozott. Nicolaus Olahus még azt írta a XVI. század negyvenes éveiben, hogy a székelyek adót nem fizetnek, hanem ha csak az ökörsütést adják, de ezt is vonakodva. Minden törekvésük arra irányul, hogy szabadságjogaikat csorba ne érje, „ugyanis nem tűrik, hogy valakinek közöttük a többenél nagyobb szabadsága legyen. Közöttük a legkisebbnek is ugyanaz a szabadsága van, mint a legnagyobbaknak” (44: I.6). Verancsics Antal is hangsúlyozza, hogy a székelyek büszkék szabadságukra, „még ha eke és kapa mellett élnek is le életüket” (44: I.11), az évi adófizetés és a robot rájuk nem vonatkozik, s csak két dologra kötelesek: hadviselésre és ökörsütés adójára. Verancsics már úgy beszél az ökörsütésről mint kötelező székely adóról, melyet a székelyek minden király életében háromszor: koronázáskor, esküvőjén és elsőszülött fiának, örökösének keresztelésekor adnak (44: I.11). Ha a szükség úgy kívánja — jegyzi fel ugyancsak Verancsics —, a székelyek segedelem (subsidium) gyanánt, a király kérésére nem vonakodtak az ország védelmével járó költségek fedezése céljából többször is adót fizetni. Az állandó háborúk, a gyakori hadviselés a székelyek elszegényedését eredményezte. Mind kevesebben tudták saját gazdaságuk szűkös jövedelméből fedezni a drága fegyverzet beszerzésével járó költségeket. De a fejedelemnek sem volt mit tennie. A kis ország bevételei nem voltak elegendőek nagyszámú zsoldos hadsereg állandó készenlétben tartására. Mind gyakrabban vette igénybe a fejenkénti székely hadfelkelést, mert a székelyek az akkori időkhez mérten jelentős számú hadat tudtak kiállítani. E nehéz időkben jegyezte fel Verancsics Antal a székelyekről, hogy „egyébként utódokban nem kevésbé termékeny nép, úgy hogy ma kb. 30 000 embert tud fegyverbe állítani, ha nem vonják el a házoktól védelmezőiket”. A felkelések és a

hadjáratok okozta óriási vérvesztéséget valójában a nagy gyermekáldás pótolta. A korabeli források tanúsága szerint a legtöbb székely családban négy-öt fiúgyerek is született, s szükség is volt rájuk mind a katonaállításnál, mind pedig a parasztgazdaság fenntartásában. A csatákban „többnyire lovon harcolnak; semmi hadifelszerelésük, semmi fényes fegyverzetük, semmi katonai pompájuk nem tűnik fel, hanem számukban és ősi lelki erényeikben bízva keményen harcolnak” (44: I.11). Nicolaus Olahus meg egyenesen ötvenezerre teszi a fejenként fegyverviselő székelyek számát (44: I. 7). A tízezrekre menő had kiállítása súlyos teherként nehezedett az egész székelysége, s ha ehhez hozzászámítjuk azt is, hogy 1543 után Erdély évi adójához is hozzájárultak, nem csodálkozhatunk azon, hogy különösen a gyalogos, de a lófő székelyek jelentős része is egyre nagyobb aggodalommal nézett a jövő elé, s mind nehezebben viselte el a vele szemben elkövetett visszaéléseket, igazságtalanságokat. Hogy visszaélések történtek velük szemben, s hogy a székely község elnyomása jellemezte a székely tömegek helyzetét a XV. század végén, arra fényt vet a hét székely szék közösségének 1492-ben II. Ulászlóhoz benyújtott panasza. A panaszlevél Báthori István erdélyi vajda és székely ispán ellen irányult, aki a király rendeletét mellőzve „mint ellenségre, erős haddal rontott ránk, közülünk sokat megöletett, néme-lyeknek szeméit kiszúratta, birtokából kiforgatta, nejeiket, leányaikat elraboltatta, minden vagyonukat elvétette és zsákmányul ejtette, s tízezer forintnál többet érő ökröt választatott ki magának” (134: I.273; 71: 222). Mindezeket a visszaéléseket az tetőzte be, hogy a vajda a székely szabadságok ellenére Udvarhelyen királyi várat építtetett, amelyből „minket mindig elnyomhasson és kifoszthasson; katonáit ránk küldötte s mintha törökök lettünk volna, kiraboltatott; minden igaz jogunkból kiforgatott,

s néhányat közülünk száműzött” (134: I. 273—274; 71: 222).

A vár építéskor Báthori István különböző rendkívüli szolgálatok teljesítésére kötelezte a székely falvak lakóit. Minden embertől, falutól és egyháztól tömérdek élelmet és italt csikartak ki, a várba naponta 6—8 embert rendeltek szolgálatra, s a vajda eltávozása után szolgálói (tisztjei) még ennél is többet, naponként száznál is több embert hajtottak dolgozni. Zetelakán 60 ember váltotta meg magát díjfizetéssel, de akiket otthon nem találtak, helyükbe gyermekeiket vitték el, nyársat csináltak megsütésükre. Az elkeseredett és kétségbeesett anyák drága pénzen váltották meg ártatlan fiaikat a haláltól. A panaszlevél azt is előadja, hogy minden visszaélés dacára nem mertek panaszt emelni a királynál, mert a vajda azt mondta, hogy ő Erdélyben egyszemélyben király és vajda, s aki a királyhoz akar menni igazságot keresni, annak két feje legyen, hogyha egyiket elveszíti, a másikat használhasssa. Több székben, ahol nem volt fiú örökös, a vajda kiskorú székely lányokat adott férjhez szolgálóihoz s azok örökségeit elfoglalta. Ezzel szolgálóit a székely örökségekbe ültette, hogy a székelyek között meghasonlást idézzen elő. Panaszukban a székelyek elmondták, hogy az országot mindig hűségesen védték, s „míg az ország más határainak őrzése sok ezrekbe került, mi ezen részeit minden segély nélkül sok atyánkfia elfogatásával s vérünk bőven omlásával megtartottuk. Mikor szent királyainktól felszólítottunk az ország megvédésére, mi minden hadjáratban ott voltunk”. Külön is hangsúlyozták, hogy a tatárok, majd a törökök ellen vívott háborúkban sok áldozatot hoztak. „Moldvában, Havasalföldön, Rác- és Törökországban, Kroáciában és Bulgáriában elődeink sok vére folyt; a patakokat a mi vérünk festette pirosra, s csontjainkból halmok emelkedtek” (134: I.278; 71: 223). Újabbban a vajda

pénzadót vetett ki a székelyekre, azzal az ürüggyel, hogy az összegyűlt pénzen zsoldos hadat fogadjon fel, de amikor a tízezer forintot összeszedték, a vajda a pénzt elvette. Sok székelynek örökségét kellett eladnia, hogy az adót kifizethesse. Több székelyt ítelt halálra, de ez is az ősi székely szokás megszegésével és nem a község közakaratóval történt; a jelenlevő székelyek félelemből szavazták meg az ítéletet, mert a vajda akasztófákat állított a vár alá azzal, hogy aki ellene szavazna, azonnal felakasztassék. Az asszonyokat gyakran rendeli be a várba búzát rostálni. A vár építésénél a szegény székelyeket ökrökként járomba fogták, s úgy hordattak velük fát és más szükségességeket, ami „a Székelyföldön eddigelé soha nem hallatott”. Panaszukat a székely szék elöljárói azzal zárják, hogy kéri a vajda, Báthori István elmozdítását, mert ellenkező esetben feleségeikkel, gyerekeikkel együtt idegen földre bujdosnak.

Bár a király kénytelen volt Báthori Istvánt vajdai és székely ispáni tisztségéről leváltani, a várva-várt béke és nyugalom a székelyek közé nem jött el. A visszaélések rendszere ezzel nem szűnt meg. Ezekre alkalmat nem egy esetben a bíraskodás adott. Ezért, a székelyek újabb panaszára, II. Ulászló 1499-ben kelt már előbb is idézett levelében elrendelte, hogy az ököradó beszédére kiküldött ispán, ha törvényszéket akar tartani, válasszon maga mellé minden székben 12 esküdtet, akik eskü alatt megfogadják, hogy a perlekedők ügyeiben a székely törvények és szokások értelmében mondanak ítéletet. Addig semmi ügy a székely ispán vagy a király ítélőszéke elé ne vitessék, amíg a szék abban nem ítél. Az ítélettel elégedetlen fél csak ezután fellebbezhet Udvarhelyre, a székelyek egyetemes székére, onnan az alispánhoz, ettől a székely ispánhoz és végül a királyhoz. Hütlenség esetén, ha az a székelyek között esett, a hütlenség vétkével vádolt

székely elveszíti székely jogát, ha pedig az ország vagy a király ellen követett el hűtlenséget, veszítse el székely jogát, nemességét, minden javait és vagyonát, melyek a királyi kincstárra szállnak, de a következőkben is csak székelynek adományozhatók.

Ha valaki a székely község ellen ármánykodna, s azt valamelyik szék esküdtje jelenti, a kiküldött ispán hívja össze az illető szék közgyűlését, s ha ez elégtelen lenne, maga az udvarhelyszéki kapitány hívja össze a három székely rend egyetemét igazságtétel céljából, hogy az itt hozott határozatot a felek a székely ispán elé vihessék. A király ez alkalommal is hangsúlyozta levelében, hogy a székelyek nagy szolgálatot tettek és tesznek az országnak, s „különösen a kegyetlen törökök ellen viselt háborúban vérük ontásával és sok öseiknek és atyjafiaiknak halálával⁴¹ tűntek ki (134: III. 145; 71: 228).

Az állandó hadviselés jogán a székely község ragaszkodott sok véráldozat árán megváltott szabadságához, harcolt minden olyan visszaélés és kísérlés ellen, amely jobbagysorba taszítására irányult. Ugyancsak Nicolaus Olahus jegyezte fel a székelyekről a következőket: „Ha bárki közülük valamit tett az ország vagy a közjó ellen, vagy a szabadság ellen, melyet joggal becsülnek minden földi dolog között a legtöbbre, s ha észreveszik, hogy titokban áskálódik, vagy a közös határozatok ellenére az ellenséggel szemben nem kel fel, s látják, hogy nem engedelmeskedik: annak a holmiját és vagyonát szétrombolják, házáat alapjáig lebontják. És ha alkalmuk van rá, megölik” (44: I.7). Verancsics Antal is azt írja a székelyekről, hogy minden eszközzel védik szabadságukat, s irtják közösségi életük megbontóit, az árulókat és hitszegőket (44: I.12).

A XV. században és a XVI. század első felében a székely felkelések egész sorát tartja szá-

mon a történelem. Az első általános székely felkelésről 1430-ban esik szó a székely történelemre vonatkozó okleveleinkben. Az erdélyi román és magyar jobbágyság 1437—1438. évi felkelése előtt nyúlt fegyverhez a közsékelység is, hogy elnyomói ellenében jogait, szabadságát megvédje. A székely község összeküdt a nemesség ellen és rátört annak földjeire, a határjeleket széthányta, falvakat és birtokokat perzselt fel és sok más gonoszságot követett el — adja elő Zsigmond király és császár 1430. július 19-én Bécsben kelt levele. A székely felkelés híre a királyhoz jutott s Zsigmond megparancsolta Csáki László erdélyi vajdának, hogy siessen Kusali Jakcs Mihály és János székely ispánok megsegítésére, akiknek királyi levélben rendelte el a székely felkelés leverését (134: II.48—49).

Újabb székely felkelés robbant ki 1465-ben Háromszéken. A Szolga Miklós kapitány vezette háromszéki közsékelység a székely főrendiekre támadt, házaikat, birtokaikat feldúlta. A felkelő székelyek az ősi szabadságok visszaállításának címén ítélőszéket állítottak fel és választott „rebellis” kapitányuk bírósága alatt tettek igazságot, hoztak a közösség érdekeit védő határozatokat. Mint már említettük, a felkelés vérbefojtása után rendelte el Mátyás király Sepsi, Orbai és Kézdi székek közgyűlésének összehívását Zabolára, ahol 1466-ban semmisnek nyilvánították a Szolga Miklós felkelése idején hozott határozatokat és a felkelt közsékelyeket kártérítésre kötelezték. A király azonban kénytelen volt belátni, hogy a támadást a közsékelyeken elkövetett visszaélések egész sora okozta és ezért elrendelte a székely szabadságok írásba foglalását és betartását (134: III.82—86).

A forrongások újabb erővel lángoltak fel a Székelyföldön Mátyás király halála után, amikor is a feudális anarchia közepette Báthori István vajda és székely ispán kegyetlensége-

ket követett el a székely községen. A készülőben levő támadást a vajda még csírájában elfojtotta s a székelyeknek nem maradt egyéb hátra, mint — ahogyan már szóltunk róla — a királyhoz fordulni panasszal (134: I.272—280). 1505-ben a székelyek az udvarhelyi gyűlésen kísérelték meg régi jogaikat visszaállítani és írásba foglalni, de az 1506. évi mozgalmuk leverése után olyan határozatok születtek a közsékelyek kárára, amelyek tovább szították az elégedetlenséget. Négy évvel Dózsa György parasztháborúja előtt a csíki, gyergyói és kászoni közsékelyek lázadtak fel az elnyomó főemberek ellen, házaikat feldúlták, őket pedig elűzték (134: III.177).

Közismert, hogy az 1514. évi parasztháború vezére, Dózsa György is a székelyek sorából került ki (9: 63—77). A XVI. századi hazai és külföldi források majdnem egyöntetűen nem is a Dózsa, hanem a Székely családnevét ismerték, csak a későbbi történetírás tisztázta — amennyiben a parasztvezér származására vonatkozó szegényes források megengedték —, hogy a Székely György és Dózsa György név ugyanazt a személyt jelzi, s hogy a leghelyesebb tehát Székely Dózsa Györgyről beszélni. A legújabb kutatások azt is kimutatták, mennyire erős volt a székely hatás a parasztháború ideológiájának kialakításában (136: 159—202).

Bözödi György megírta az 1519—1521. évi székely mozgalmak történetét is (23: 16—20 és 24: 23—27). Rámutatott arra, hogy a Dózsa György vezette parasztháború leverése után, 1519-ben „olyan általános lázongás tört ki a székely székekben, hogy Zápolya vajda három esztendőn át nem tud megbirkózni vele” (24: 23). Az általános elégedetlenség 1519 januárjában már fellépésre kényszerítette az egész székelységet az 1514. évi parasztháborút leverő Zápolya János vajda ellen. A hét székely szék gyűlést hívott össze Székelykeresztúrra s innen 1519. január 22-én felszólította Torda vár-

megye nemességét, hogy a közöttük fennálló írott kötelezettség értelmében — mely szerint egymást, ha jogaikban és szabadságaikban elnyomatnának, segíteni tartoznak —, minthogy a vajda őket elnyomja, megnevezett napra gyűljenek Tordára, ahova ők is elküldik követeket, tanácskozás végett (134: 198—199). Ezek 1519 tavaszán fellázadtak. A mozgalom központja ezúttal Csíkban volt. A vajda kénytelen Budáról Erdélybe jönni hadaival. Június közepe táján Székelyudvarhelyről küldte levelét Brassó város tanácsához, hogy a Csíkban dúló lázadás leverésére 300 lovast és 50 puskás gyalogot küldjön táborába. Zápolya a király nevében szólította fel a várost segélynyújtásra, s ezért úgy állította be a dolgokat, mint ha a székely felkelés nem is ellene, hanem a király ellen irányulna (134: III.201—202). Június végén Zápolya már a barcasági Prázsmáron táborozott és ide gyűltek össze részben a székely főrendiek is, hogy a felkelők ellen szervezkedjenek. A vajda és az említett főrendiek kölcsönös szerződést kötöttek, melynek értelmében a jövőben minden székely pártütést és lázadást közös erővel és fellepéssel akadályoznak meg (134: I.337—339). Szigorú intézkedéseket helyeztek kilátásba mindazok ellen, akik lázadást vagy pártütést szítanának. A lázadók fejüket és javaikat, hitüket és becsületüket veszítsék el, a Székelyföldről üzessenek ki, s a három székely rend között a vajda és a székelység megkegyelmezése nélkül ne lakhassanak (134: I.339).

A határozat és egyezség betartását kötelezőnek nyilvánították azokra is, akik a gyűlésen nem vettek részt, kimondták ugyanis, hogy „akik pedig ezen törvényszabály megállapításában távollevők vagy azok nem tudása miatt részt nem vettek, azok mostantól számított tizenöt nap alatt a vajda előtt jelenjenek meg, s a hozott határozatokhoz járuljanak hozzá; különben azokon, akik vakmerőségből részt

venni nem akarnának, e vonakodásuk nem segít, azok is, mint a jelenvoltak, egyenlő kötelezettség alatt állóknak fognak tekintetni” (134: I.339). A székely főrendiek megnyerésével és a szász székek támogatásával Zápolyának sikerült egyidőre elfojtani a székelyek lázadását, de midőn Budára távozott, 1520 januárjában, a felkelés újra lángra lobbant. A csíkiak kezdte mozgalomhoz csatlakoztak a háromszéki közszékelyek, akik január elején a vajdával szövetkezett áruló főrendieket kiűzték a székéből, birtokaikat és házaikat feldúlták. A menekülő főrendieket Brassó város tanácsa fogadta be, s velük egyetértve látott hozzá a székely felkelés leverésének megszervezéséhez. A felkelők azonban megverték az ellenük indult alvajdai csapatot és Udvarhely felé vették útjukat, hogy az ottani elégedetlenekkel és felkelőkkel egyesüljenek. A vajda újra visszatért Erdélybe és csapatait Udvarhelyen vonta össze táborba majd a Homoród völgyében előrenyomuló felkelő had ellen indult. Ütközetre Daróc és Homoródszentpál között került sor. A véres csatában sokan estek el mindkét részről, de végre is Zápolya János hadai győztek. A vajda kegyetlen megtorlással próbálta újabb székely felkelés kirobbanását megelőzni. A felkelők vezetőit kivégeztette, s akiket ezek közül elfogni nem tudott, üldözőbe vette, vagyonukat, örökségüket elkobozta. Végül is a felkelést csak 1521 februárjában sikerült véglegesen levernie, ugyanis a lázadás 1520 decemberében ismételten kitört. A vajda a Marosvásárhelyre összehívott 1521. évi februári gyűlésen örökös hűtlenséggel és száműzetéssel büntette a lázadókat. Külön adót vetett ki a szász székekre, hogy a székely támadás leverésére kiállítandó hadak költségét fedezni tudja. Brassó tanácsa 1521 február végén, a székely felkelés leverésének hírére, köszönetét fejezte ki a vajdának. Ezzel véget ért a majdnem három évig tartó székely támadások sora.

A székely község sorsa nem javult a mohácsi vést követő években sem. Az elégedetlenség és a forrongások tovább növekedtek, s 1541-ben újabb székely lázadásról adnak hírt a források. A székely urak ellen indult támadást most is a nemesség és a szász patriciátus összefogása verte le (24: 30—32).

A székely község sorozatos felkelése ellenére sem tudta visszaállítani a régi székely szabadságokat és jogokat. Erdély önálló fejedelemséggé alakulása új korszakot nyitott nemcsak az ország történetében, hanem a közszékelyek küzdelmében is.

II. Fejezet

Az 1562. évi általános székely támadás és leverésének következményei

A XVI. század második felének székely felkelései sorában az 1562. évi általános támadás a legfontosabbak közé tartozik; leverésének következményei súlyosan érintették az egész székely községet. A székelységet felsorakoztató lázadás okai a székely társadalomban végbement átalakulásra vezethetők vissza. A gyakori hadbahívás, az ököradó és az ún. segélyek (subsídiumok) rendszeres beszedése, az új, portai adó bevezetése olyan terheket rótt a katonászkodó közszekelyekre, amelyek teljes elszegényedéssel fenyegették. Aki viszont szegénysége miatt a katonai szolgálatot betölteni nem tudta, vagy a hadviselésre kellő felszereléssel megjelenni képtelen volt, azt a szabadság elvesztése várta. Már a mohácsi vést megelőző időkben találkozunk olyan esetekkel, amikor a szabad székely saját jószántából adta magát szolgálatra, mert nem tudott hadba vonulni az előírt fegyverzettel. A XVI. század közepére ez annyira gyakori jelenséggé vált, hogy a szabad székely katonaelem gyérülésével fenyegetett. A fejedelemnek sem állt érdekében a fegyverviselők számának csökkenése olyan körülmények között, amikor Erdélyt mind a török, mind a Habsburg terjeszkedési politika fenyegette. Ezért került a XVI. század ötvenes

éveiben az erdélyi országgyűlésen előtérbe a székely kérdés. Meg kellett keresni annak az útját-módját, hogy a szabad székely katonaelem súlyát ne veszítse, hadviselő képessége ne apadjon. Ebből született meg a sokat idézett és sokat vitatott székely szabadságok kérdése, amely az osztályviszonyok fejlődése és az osztályellentétek kiéleződése szakaszán éles összetűzésekre vezetett. Panaszaikban a közszékeliek többször hivatkoznak a régi királyok szabadságleveleire, amelyeket azonban felmutatni sohasem tudnak; megfogalmazott panaszaik és követeléseik tükrözik az új állapotokat és azt a törekvést, hogy olyan jogrendszerrel, szabadságokkal bástyázzák körül magukat, amelyek biztosítanak hadviselő szabadszékely állapotukat. Ezért ragadnak fegyvert, valahányszor helyzetük súlyosbodása arra kényszeríti őket és a körülmények a szabadságjogok kivívására kedvezőknek mutatkoznak. Ez határozta meg a XVI. század székely felkeléseinek hűbérelles jelleget is.

Az országgyűlésen és a fejedelmi tanácsban egyaránt az önző osztályérdekeiket féltő kiváltáságos nemesek, szász patrícusok és székely főrendiek ültek. Ezek részéről nem lehetett arra számítani, hogy a közszékelységet oltalmukba vegyék. Különbön is az ő soraikból kerültek ki azok a tisztviselők, akik visszaéléseikkel egyre jobban elnyomták a székely községet. Ha az 1562. évi felkelést megelőző évtized országgyűlési határozatait vagy a benyújtott székely panaszokra adott válaszokat vizsgáljuk, csupa olyan intézkedést találunk, amelyek a székely főrendiek érdekeit védik s a székely község helyzetét súlyosbítják.

Ellenséges volt a hangulat a közszékelyekkel szemben az 1553. évi augusztusi országgyűlésen is, ahol az egyik főrendi székely azt tanácsolta, hogy „siessenek, vágják le a székelyek fejét, majd a farkok nem fog vagdal-

kozni” (45: I.453). 1554. június 10-én a rendek úgy döntöttek, hogy a székelyek fejenként kötelesek hadi szolgálatra, de a főnépek és lófők a kapitányok tudtával és engedelmével a családok őrzésére 2—3, a városok őrzésére 3—4 és a kastélyokban 16—20 harcost otthon hagyhatnak. Az országgyűlés határozatának értelmében a székelyek „állapotukhoz mérten lovon vagy gyalog, de jól felszerelve tartoznak hadba menni” (45: I.465 és 527). A kitűzött napra minden székely szék kapitánya köteles megjelenni és a szék hada felett szemlét tartani. Ha valamelyik hadviselésre köteles székely meg nem jelenne, azt szigorúan büntetésék meg mint lázadót, azzal a kapitánnyal együtt, aki az ilyent a vajdának nem jelentené fel. 1556-ban Várad alá rendelték a székely hadat. A szamosújvári tábori országgyűlés meg úgy döntött, hogy a székelyek még nagyobb hadat állítsanak ki, s azon felül fizessenek fejenként egy-egy forintnyi adót, a táborban pedig addig maradjanak, amíg a szükség kívánja (45: I.486 és 581).

1557-ben 5000 forintnyi adót vetett ki a székelyekre a gyulafehérvári országgyűlés, mit ha ezek megtagadnának, Izabella királynő erőszakkal hajtson be (45: II.15 és 73). Ezen az országgyűlésen is megerősítették a székelyek fejenkénti hadfelkelésének kötelezettségét. Azt is kimondták, hogy ezután bármit is határoz az országgyűlésen a vármegyei nemesség és a szász patriciátus, az a székelyekre is kötelező; a hűtlenség vétkébe esett székely ezután nemcsak fejét és ingó vagyonát, de székely örökségét is elveszíti. Ez utóbbi határozat ellene volt a székely jognak, hiszen 1555. április 28-án Székelyudvarhelyen Kendi Ferenc és Dobó István erdélyi vajdák megerősítették a székely „nemzeti” gyűlésnek a törvénykezésre és igazságszolgáltatásra vonatkozó határozatait, amelyeknek harmincadik pontja éppen azt mondja ki, hogy „székely ember örökségét semmikép-

pen el nem vesztheti, ha a fejét hitetlenségért elvesztené is, hanem atyjafiára marad⁴⁴ (134: II.121).

A székely szabadságok szempontjából jogel-
lenes volt továbbá, hogy az országgyűlés ha-
tározata kötelező a székelyekre, még akkor is,
ha követeik nem járultak hozzá elfogadásához.
Ezzel fennállott annak a lehetősége, hogy a
megyei nemesség és a szász patriciátus a szé-
kely küldöttek tiltakozása ellenére is adót ves-
sen ki a székelyekre, holott tudott dolog, mi-
szerint az adó kérdésében Székelyföldön csak
a székely „nemzeti” gyűlésnek állt jogában
dönteni. Az országgyűlési határozat így ma-
gát a székely gyűlés intézményét szüntette
meg.

Az 1558. évi márciusi országgyűlés újabb
csorbát ejtett a székely község jogain. Ki-
mondta ugyanis, hogy a székely előkelők azon
zsellerei, akik nem szabad székely földön lak-
nak, adófizetésre nem kötelezhetők (45: II.32
és 91). Ugyanez évben a júniusban Gyulafehér-
váron tartott országgyűlés a székely községet
portánkénti adó fizetésére kötelezte, kimond-
ván azt is, hogy a székely főrendiek mit sem
fizetnek (45: II.36—37 és 95).

Az 1559. évi gyulafehérvári országgyűlés,
Nyerges Sebestyén székelyvásárhelyi bíró
panaszára, külön határozatot hozott a szé-
kely kérdésben. A székelyek nevében be-
adott panaszlevél kérte a székely szabadságok
megerősítését; ámde az országgyűlés és János
Zsigmond király a követelést visszautasította
azzal az indokolással, hogy „az székelyek sem-
mi privilegiumot elő nem adtak, ő felségök
semmi privilegiumot sem adhatnak nekik, és
nem confirmálhatnak⁴⁴ (45: II.126).

Az 1559. évi júniusi országgyűlés válaszfalat
emel a két kiváltságos székely rend, a főnépek
és lófők rendjei és a szabad székely község
közé. A „fűfű székelyeket” és az „igaz gyökér
szerint ló fű ősoktúl” származó lófőket a kivált-

ságosak jogán felmenti az adótól, míg a szabad székely községet a zsellérekkel és szolgákkal egysorban adófizetésre kötelezi. El is rendeli a székely község kapuszám szerinti összeírását a zsellérekkel, szolgákkal és jobbágyokkal egyetemben. Így lett a szabad székely községből „communa plebs siculorum”, szemben a kiváltságos „populus” nemességgel és a vele egy rendbe sorolt főrendi és lófő székelyekkel. A szabad székely községet a szolgálai sorba taszítás veszélyeztette, s ennek elkerülésére immár nem maradt más hátra, mint a felkelés fegyveréhez folyamodni.

Az 1562. esztendő nagy megpróbáltatások elé állította az önálló erdélyi fejedelemséget. A Habsburg Ferdinánd császárhoz és magyar királyhoz átpártolt Balassi Menyhért támadást indított János Zsigmond ellen. Ellenségesen viselkedett a lengyel és Habsburg segítséggel Moldva trónjára ültetett Heraclides Jakab-Despot vajda. Ferdinánd arra számított, hogy Balassi Menyhért és Despot vajda támogatásával sikerül Erdélyt elfoglalnia. Erre szerette volna felhasználni a székelyek elégedetlenségét is. Már az ötvenes évek elején, még Castaldo idejében, császári biztosok vizsgálták Erdélyben a székely kérdést és az udvarnak küldött jelentésükben javaslatokat tettek, miként lehetne a székelyeket a császár szolgálatába állítani. Martinuzzi Fráter György erdélyi kormányzó maga is felismerte azonban a székelyek megnyerésének fontosságát és a székelyeket védő politikájával megnyerte bizalmukat. Izabella királynő és fia, János Zsigmond viszont Zápolya János székelyellenes politikáját folytatta. Ferdinánd Balassi Menyhért sugalmazására 1562-ben kedvezőnek találta az alkalmat arra, hogy a székely szabadságok visszaállításának ígéretével elégedetlenséget szítson a székelyek sorában János Zsigmond ellen. Despot vajda és a Ferdinánd-párti Forgách

Ferenc embere, a dálnoki származású Székely Antal is bujtogatta a székelyeket, hogy a Hadad alá vonuló erdélyi sereget hátbatámadják. A Gyulafehérvárra összehívott országgyűlés 3000 forint adót vetett ki a székelyekre és elrendelte fejenkénti hadrakelésüket. Ezzel már adva is voltak a székely felkelés kirobbanásának kedvező körülményei, annál is inkább, mert 1562 márciusában János Zsigmond serege vereséget szenvedett Hadadnál.

A székely tábor Székelyudvarhelyen gyűlt össze és felesküdt, hogy addig senki a jelenvalók közül le nem teszi a fegyvert, amíg elrabolt szabadságaikat vissza nem állítják. A magát székely „nemzeti” gyűléssé nyilvánító közszékely tábor, melynek számát az egyes korabeli elbeszélő források negyvenezerre teszik, megválasztotta vezéreit. Fővezérük a pálfalvi Nagy György, s társa Gyepesi Ambrus és Bán András lett. Már a táborbakelés idején világossá vált, hogy a gyülekező közszékelyek nem hajlandók a pusztá politikai eszköz szerepét játszani a Habsburg-pártiak érdekében. A székely község azért nyúlt fegyverhez, hogy szabadságát megvédje. Borsos Sebestyén marosvásárhelyi emlékiró jegyezte fel az alábbiakat: „1562 esztendőben... a székelyek mind feltámadának ilyen szín alatt: hogy ők az ifjú János királyhoz mennének az ő szabadságoknak megnyeréséért. Mert a király sok rendbéli szabadságokat vette vala el az ő gyakorta való feltámadásokért. És mikoron a székelyek a népnek sokaságát látták volna, tehát legottan hadnagyokat emelének közöttük és tizedeket rendelének. Mely hadnagyoknak neveik ezek valának: Nagy György, Gyepesi Ambrus, Bán András. És így a király ellen s az urak és a nemesség ellen kardot akarnának vonni” (46: I.18).

A székely tábor követeket menesztett a szász székekhez, csatlakozásra szólítván fel őket. A szebeni tanácshoz küldött székely követeket a

szász patriciátus vezetői letartóztatták és János Zsigmondhoz küldték. Nem járt semmi eredménnyel a Segesvár, Kőhalom és Medgyes székhez menesztett küldöttség sem. A 'székelyek támadása nemcsak János Zsigmond és a székelyföldi főrendiek, hanem az egész erdélyi nemesség ellen irányult. Hűbérelleses jellege még jobban kidomborodott azzal, hogy a táborba törekvő közszékelyek nemesi és székely főrendi birtokokat dúltak fel, és a Székelyudvarhelyről Segesvár irányába nyomuló tábor útjában, akárcsak a parasztháborúk idején, megtámadta a nemesi kúriákat s a menekülő urakat üldözőbe vette. A had élelmezését is az útbaeső nemesi birtokokon beszerzett gabonából és állatokból biztosította.

Segesvár mellett a felkelő székely tábor két részre oszlott. A nagyobbik had Nagy György és Gyepesi Ambrus vezetése alatt a Holdvilág melletti réten ütött tábort. A másíknak az élére Bán András állott és az útját Bonyhán át, a Nyárád mentén, Marosvásárhelynek vette. Borsos Sebestyén említi, hogy ez utóbbiak „a Nyárád mellé szállának az ákosfalvi rétre, honnat a három széket elválogaták, és a Mihályfi Tamás házára menének egy szereda nap estve és az udvarházat igen megdúlák és hordó borokat vivének a táborra” (46: I.19).

A két székely tábor uralta a vidéket, a felkelők kicsapásaikkal menekülésre kényszerítették a nemeseket és megkísérelték a királyi várak bevételeit. Ugyancsak Borsos Sebestyén jegyezte fel, hogy „másnapra kelvén csütörtökön, esmét elválogatának úgy mint kétezer népet. hogy Görgényre és Régenre menjenek, hogy ők ott düljanak és népet hajtsanak; és a régenieket és a görgényieket táborban találák és azokat mind elhajták. Akkor Gernyeszeget is mind eldúlák alá jöttökben a Maros mellett. Azután egy péntek napra kelve szállának Koronka mellé, és azelőtt való dúlástól a mi megmaradott vala a Mihályfi Tamás házánál, azt

esmét mind eldülék és a házat is elégeték” (46: I.19). Mihályfi Tamás egyike volt azoknak a vármegyei nemeseknek, aki birtokot szerzett és betelepedett a Székelyföldre és a birtokain élő székelyeket jobbágyaiként kezelte. A kizsákmányolt székelyek a felkelés kirobbanásakor elűzték.

A támadás megindulása és teljes kibontakozása között eltelt idő alatt megváltoztak a felkelés politikai körülményei. János Zsigmond 1562 márciusában békét kötött a császáriakkal és sikerült elfojtania a császárpárti nemesség ellene indult mozgalmát. A császáriakkal szövetséget kötött Vajai Miklós és Forró Miklós fejedelmi tanácsstagok mozgalma is elszigetelődött. A székely felkelés láttán az erdélyi nemesség János Zsigmond köré csoportosult, mert a lázongás leverését csakis az ő hadaitól várhatta. A császáriakkal való békekötés változást idézett elő Despot vajda magatartásában is, aki 1562 elején küldöttjei révén bujtogatott a székelyek között János Zsigmond ellen. Mikor azonban a felkelt közszékelység az egész erdélyi nemességet fenyegette, Despot vajda is a székelyek ellen fordult. 1562. május 23-án kelt levelében azt írja János Zsigmondnak, hogy Erdélyből visszatért követe hírül hozta a székelyek felkelését. Annak leverését ő is sürgősnek tartja és kész János Zsigmond megsegítésére a 28 000 lovasból álló hadát Erdélybe küldeni. Tudomására hozza a királynak azt is, hogy az egész moldvai bojárság is barátságát s szolgálatait ajánlja fel a székely felkelés leverésére (61: II/1. 421). A székely felkelés híre eljutott a szultán udvarába is, ahonnan azonnal szigorú parancs indult Despot vajdához, hogy a székely lázadás leverésében mindenben János Zsigmond oldalára álljon. A székely támadás mindjobban magára maradt, körülményei egyre kedvezőtlenebbé váltak.

Ennek dacára János Zsigmond nem érezte elég erősnek magát arra, hogy katonai fellé-

péssel vessen véget a székelyek támadásának. A székely tábor erejéről még jobban meggyőződhetett akkor, amikor az ellene küldött Majláth Gábor fogarasi kapitány vezényelte nemesi hadat a székelyek teljességgel szétverték. János Zsigmond követeket küldött a székely táborba tárgyalások végett. A küldöttek a felkelés okairól érdeklődtek, de a székely hadak vezérei letartóztatták őket és két hétig táborukban tartották, majd azután azzal küldötték vissza, hogy a székely szabadságok megvédéséért fogtak fegyvert és haduk addig nem száll le, míg céljukat el nem érik. A király engedelmességre és hazatérésre intette a támadó székelyeket, de azok a megváltozott nehéz körülmények között sem mondtak le eredeti szándékukról. A Tordán gyülekező nemesség és maga János Zsigmond is a székelyek ellen irányítandó hadak toborzásához látott. Koronkáról a Mihályfi Tamás udvarházát feldúló kisebbik székely had Vaja felé tartott, hogy onnan a székely derékhaddal egyesüljön. Közben azonban János Zsigmond Radák László, az erdélyi hadak generálisa és Pekri Gábor udvarhelyszéki kapitány vezérlete alatt egy négyezernyi lovasságból és gyalogságból álló hadat küldött ellenük. „Azon szombatn reggel a király népe Vásárhelynél átkele a Maroson — írja Borsos Sebestyén —, és a székelyek után indulának, holott elérék őket a Nyárád mellett és szembe állának, és a székelyek Deus-t kiáltának és szembe ütközének, de a király népétől a székelyek megveretének, kikben igen sokan elhullának és levágattatának” (46:1.19). A jól felfegyverzett és a hadviselésben gyakorlott nemesi haddal szemben a székely sereg kisebbik táborra alulmaradt. A véres küzdelem a székelyek vereségével végződött; közülük sokan elestek a csatában, sokat pedig fogságba ejtettek. „Így vereték meg Kisgörgénynél a székelyek kisebbik táborra a Nyárád mellett”

— jegyzi fel a márosvásárhelyi Borsos Sebestyén (46: I.19). János Zsigmond maga is húsz-ezernyi harcosból álló hadával elindult Tordáról a székelyek ellen, akik arról is hírt vettek, hogy a király támogatására török hadak is érkeztek Erdélybe. A Holdvilág melletti réten táborozó székely hadban kitört az ellentét. A közsékelyekhez csatlakozott lófők és főrendiek aláásták a felkelő székely tábor egységét. A meg hasonlítás eredménye az lett, hogy a magára maradt, de jelentős számú székely had nem volt képes kellő módon felkészülni az ellenállásra. Mi több, a főrendiek sugallatára elfogták Nagy Györgyöt és Gyepesi Ambrust, és kiszolgáltatták János Zsigmond hadának. Ezzel a székely tábor igazi vezetőit veszítette és feloszlott, még mielőtt harcra került volna a sor.

Kezdetét vette az iszonyú megtorlás. A székely tábor elfogott vezérei, Gyepesi Ambrus és pálfalvi Nagy György karóba húzattak. A felkelésben részt vettek közül soknak kezét, orrát vagy fülét vágta le. A korabeli források arról számolnak be, hogy vékaszámra halmozódtak a vesztőhely körül a lemetszett orrok és fülek. János Zsigmond szigorúan járt el a főrendiek közül azokkal, akik a felkelőkhöz csatlakoztak, mert úgy vélte, ők szították a támadást. Többen estek fogságba, s kerültek Görgény meg Gyalu vára börtönébe.

János Zsigmond országgyűlést hívott össze június 20-ra Segesvárra. Többek között parancsot küldött Maros, Udvarhely, Csík, Gyergyó, Sepsí, Orbai és Kézdi székekhez, amelyben meghagyta, hogy a kitűzött időben és helyen minden főrendi és lófő székely fejenként, a község székenkénti tizenhat küldöttje fej- és jószágvesztés terhe alatt jelenjen meg. Mind a székely község küldöttei, mind a főrendiek és lófők székenként panaszlevelet nyújtottak be. Az előtárt panaszok alapján maga János Zsigmond is kénytelen volt megállapítani válaszában, hogy a felkelést a székely köz-

ség elnyomása okozta. „Mely gyűlésben — hangzik János Zsigmond válasza —, mikor az feljül megmondott község közzül a választott személyek jelen volnának, adtanak vala minden székekről nekünk supplicatiós leveleket (panaszleveleket) bé, kikből *értettük vala, hogy a sok nyomorúságok, kételenség és erőszak, kiket a fő népek az községen míveltenek, az támadásnak okot adtanak volna*” (kiemelés tőlem — D.L.). A visszaélések elkerülése végett János Zsigmond úgymond „a közönséges békesség csendességgel” (45: II.202—203 és 134: II.162) való megoltalmazására hozta azokat a határozatokat, amelyeket évszázadokon át úgy tartott számon a székely népi tudat, mint „a székely szabadságok elvesztését”.

A székely panaszlevelekre adott válasz első pontja a székely örökség sajátos jogi helyzetét szüntette meg. Kimondta ugyanis, hogy a hűtlenségbe esett székely nemcsak fejét és ingó vagyonát veszi el, hanem öröksége is a kincstárra száll. Ezzel tulajdonképpen az 1557. évi országgyűlés már előbb idézett határozatát erősítette meg. A határozat maga egyaránt érintett minden szabad székely örökséggel bíró egyént, attól függetlenül, hogy melyik rendhez tartozott. A döntő csapást mégis a székely faluközösségre szándékozott mérni, *mert a székely örökség felett addig a falu közössége rendelkezett majdnem olyan mértékben, mint maga az örökös, hiszen a nyílas-osztás rendje még mindig érvényben volt. Ez az ősi székely jog gördítette századokon át a legnagyobb nehézséget a hűbéri viszonyok kiteljesedésének útjába a Székelyföldön.* Elzárta annak lehetőségét, hogy a kincstár kezébe székely birtokok jussanak, amelyeknek eladományozásával a nemesi birtokok és a hűbéri birtokviszonyok teret nyerhessenek a székely faluközösségek rovására. Ezt az ősi székely örökségi és öröklési jogot törekedett felszámolni az 1557. évi országgyűlési határozat és megerősíteni az

1562. évi Segesváron tartott országgyűlés alkalmával a székely panaszlevelekre adott válasz. A lényeges különbség a János Zsigmond válaszában foglalt érvelésben állott, mely szerint ezzel elejét akarta venni a székely felkeléseknek. Az is világos, hogy e határozat igyekezett megakadályozni a főrendiek és lófők csatlakozását a közszékelyek támadásaihoz. A szöveget, bár hosszú, még sem tartjuk érdektelennek egészében idézni, mert igen jellemző a segesvári országgyűlésen uralkodó légkörre. „Mint-hogy a székelység régi szabadságokban bízván, hogy ők jószágokat, örökségeket el nem vesztenék, az király méltósága ellen és országunknak békességes állapotja ellen sokszor feltámadának és oly dolgokat mertenek kísérteni, kiből országunkra nagy romlás következett. Azért, hogy minden efféle gonoszságoknak és támadásoknak okai közülünk kivetessék, végeztük, hogy ez után valamikor ők oly dologban vétkeznének, kiből örök hitetlenség szokott következni, ők is azonképpen mint az nemesség és országunkbéli több híveink örök hitetlenséggel büntetessenek, és mind fejeket, jószágokat és örökségeket elveszessék” (45: II. 203).

A döntés következő pontja már kimondottan a jobbágyokkal, úgynevezett földönlakókkal rendelkező főnépek és lófők érdekeit védte. Kimondta ugyanis, hogy a főnépek és lófők birtokaikat nemesi jogon bírják, „úgy mint a nemesség az ő nemességekben; az ő földönlakóikat, kiket jó igazsággal bírnak, úgy mint a nemesség bírja az ő jobbágyakat, ők is jobbágyul bírják, kik a rovásnak idején több községgel együtt megróttassanak” (45: II. 203).

Abban is a lófőknek és főnépeknek kedvezett János Zsigmond végzése, hogy kimondta felmentésüket a dézsmafizetés alól. Ezzel a vármegyei nemesség kiváltságát terjesztette ki a székely lófőkre és főnépekre.

A végzés következő pontja sújtotta leginkább — véleményünk szerint — a székely köz-

séget. E pontban a régi történetírás is a közsékelyek szolgai sorba való taszítását látta, pontosabban úgy magyarázta, hogy ennek értelmében a felkelése okán hűtlenségbe esett székely község elveszítette eredeti szabadságát és a fejedelmi jobbágyság sorsára jutott. Elismerjük, hogy a János Zsigmond válaszában ilyen tételes megfogalmazás nincs. Ellenkezőleg, azt a meggyőződést kelti, hogy döntésével védelmébe vette a székely községet a főrendi és lófő székelyek visszaéléseivel szemben. A kérdés objektív megvizsgálásának érdekében álljon itt a teljes szöveg: „Az székely község mi szabad birodalmunk alatt légyen, kiket sem a fő népek, sem senki, akárkik légyenek, bántani ne merjék, sem semmi szolgálatra ne kényszerítsék őket. Ha kik a fő népek és lófők között ez végzés ellen vétkeznének, az megbántott személyeknek díjakat megadják, kik az ő nyomorúságokat az királybíráknak megmondják; azok az mű Directorunknak hírré tegyék, és ezeket az Director causarum (a fő ítélő mester) törvényre mű élönkbe hivassa, kiket ha a törvény megsúlyosít, azoknak díjaknak megfizetésére, elvett marhájoknak visszaadására, és személyekben való megbántásoknak elégtételre kényszeríttessenek” (45: II. 203—204) — (kiemelés tőlem — D.L.). Ez a megfogalmazás tagadhatatlanul János Zsigmond azon szándékát tükrözi, hogy a főrendiek visszaéléseivel szemben védelme alá vegye a székely községet és példaként büntesse meg mindazokat, akik döntése ellen cselekednének.

A végzés többi pontja is a közsékelység védelembe vételét tükrözi. Többek között János Zsigmond az igazságszolgáltatás új rendjét vezeti be és a visszaéléseket látszik meggátolni. Igaz ugyan, hogy döntésének értelmében esküdt csak lófő és főrendi lehet. Minden székelyben tehát csak a törvénytudó „főnépek és lófők között” választható a 12 esküdt, kiknek feladata „minden barátságot, gyűlölséget, ado-

mányt és jutalmat hátra vetvén, az peresek között igaz törvényt” szolgáltatni (45: II. 204). Kimondja a perfolyam megrövidítését: a széken hozott törvénytétellel elégedetlen fél perét egyenesen a fejedelmi ítélőszék elé vigye. Ezzel egy csapásra megszüntette mind az udvarhelyszéki, mind a székely főkapitányi fellebbezési fórumot. Esküdt írás- és törvénytudó jegyzőket, notáriusokat rendel a széki igazságszolgáltatás élére, kiknek fizetéséről vagy a perlekedők, vagy maga a szék gondoskodik. Védelme alá vette a székely községet a dézsmaszedő kincstári tisztviselők és főrendiek visszaéléseivel szemben is. Azt is elrendelte, hogy a kölcsönpénzért elzálogosított székely örökséget a főrendiek a zálogba adott összeg megtérítése alkalmával minden további huzavona nélkül adják vissza eredeti tulajdonosának. Ha valaki ezt megszegné, akkor a zálogba adó panaszára a szék ítélje meg a zálogosított föld visszaadását a kölcsön összegének megtérítése nélkül, s ítéletét minden további nélkül hajtassa végre. Elrendelte továbbá a királybírák, hadnagyok és a királyi adószedők visszaéléseinek a megfékezését is.

Ennek ellenére elkerülhetetlenül tevődik fel a kérdés: mi az oka annak, hogy már a XVI. századi székely köztudatban a segesvári végzés a „székely szabadság elvesztéseként” szerepel? Ezt mondja vallomásában több székely tanú, amikor az udvarhelyszéki peres ügyekben törvénytétél elé idézik. Némegyszer történik hivatkozás az 1562. évi szabadságvesztésre a XVI. század második felében beadott székely panaszlevelekben, s említést tesznek róla a kor történetét jól ismerő korabeli történészek is (például Szamosközy István).

A végzés szövegét összefüggéseiben vizsgálva nem kerülheti el figyelmünket, hogy a főrendiek és lófők felmentése a dézsmafizetés alól hadkötelezettséggel járt. Bár az tételesen nincs megfogalmazva, hogy a székely község elveszí-

tette fejenkénti hadkötelezettségét és a velejárá szabad székely állapotot, mégis kiderül az egész szövegből a közsékelyek megadóztatása és katonai kötelezettségük teljes mellőzése. A döntés különben is csak a főrendiek és lófők hadkötelezettségét rendezi. Ami a székely községet illeti, kimondottan csak az adószedésről esik szó. A székely község szabad sóhasználati jogának eltörlésével már nyíltan is a közsékelyek ellen lép fel János Zsigmond döntése. Ezt megtorlásként mondja ki, de a főrendiek továbbra is megőrzik a szabad sóhasználat jogát. „Emellett az is nyilván van — hangzik a döntés szövege — a közsékelyeknél ellenünk való sok feltámadások mely nagy romlást s sok vérontást, kárvallást és nekünk országunkbéli híveinkkel együtt költséget, gondot és fáradtságot szerze, azért az feljül megmondott okokból és hogy minden országokban a sókamarak császároknak, királyok és fejedelmeknek tárházokra néznek, azért a Székelyföldön való sót a mi tárházunkhoz végeztük foglaltatni, de a főnépeknek házok szükségére való sót adatunk, mint a nemességnek régi szokás szerint só adatik” (45: II.207). Ez nehéz csapást jelentett az addig szabad közsékely gyalogok és lófők két rendjére. Ezután drága pénzen kellett megvásárolniok a kincstártól a sót, *amelyből elterjedt állattenyésztésük kapcsán viszonylag nagy mennyiségre volt szükségük. Azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a Székelyföldön nagy mennyiségben található só kitermelése és szabad árusítása egész Erdély területén, állandó jövedelmi forrása volt a székelyeknek. A székelyekre rakott sóval az 1562. évi felkelésig minden székely szabadon kereskedhetett az országban.*

Mindezekből világosan látszik, hogy a kiváltságos székely főrendiek meg lófők és az adófizetésre kötelezett székely község között a válaszfalak megnöttek. János Zsigmondnak a székely kérdésben a segesvári országgyűlés al-

kalmából hozott döntése ezt a folyamatot előbbre vitte. Az 1562. évi felkelés leverését követő évek azt bizonyítják, hogy az említett végzések kiinduló pontját jelentették a székely község szolgásgorba taszításának. Ezért osztott a székely tömegek tudatában a történelem két korszakra, az 1562. évi felkelés előtti szabadság, és a támadás leverése utáni szabadságvesztés és jogfosztás korára.

János Zsigmond, hogy elejét vegye egy újabb közszékely támadásnak, királyi várak építését rendelte el a Székelyföldön. Ezekből ellenőriztette az egész vidéket és szükség esetén királyi hadai azonnal hozzáláthattak bármely székely zendülés elfojtásához. *Székelytámadt* lett a Székelyudvarhelyen, a barátok klostromából átalakított vár neve, míg a háromszéki Várhegyen emelt vár a *Székelybánja* nevet kapta.

III. Fejezet

Az ellentétek kiéleződése és székely mozgalmak a XVI. század hetvenes és nyolcvanas éveiben

János Zsigmond segesvári végzései távolról sem vezettek a székely kérdés rendezéséhez. A belső társadalmi ellentétek, s a Székelyföldre kinevezett tisztviselők visszaélései tovább fokozódtak. A török és Habsburg terjeszkedő politika ütközői közé került ország csak nehéz megpróbáltatások és nagy emberi és anyagi áldozatok árán tudta megvédeni önállóságát. E küzdelmekben János Zsigmondnak sikerült, éppen segesvári végzéseinek alapján, maga mellé állítani a székely főrendieket és részben a lófők rendjét is. Ezek hathatósan támogatták a hatvanas évek közepén viselt háborúiban. Ezt a támogatást csak úgy tudta továbbra is biztosítani, ha kiváltságaikat még jobban növeli a székely község rovására, ugyanis a segesvári döntések bizonyos pontjai sértették a székely főrendiek és lófők osztályérdekeit is. Nőtt az elégedetlenség a közszekelyek között, de fennállott az a veszély is, hogy a főrendiek és lófők, kihasználva a közszekelyek ellenállását, újabb székely felkelést szítanak János Zsigmond ellen.

Az osztályellentétek fokozódását lemérhetjük a hatvanas évek közepén beadott székely panaszlevelek alapján.

A panaszlevelek közül kevés maradt ránk. Különösen mostoha volt a közsékelyek supplicatióinak sorsa. Ezek közül csak az 1564-ben megfogalmazott csíkszéki beadványt kímélte meg az idő a pusztulástól, míg a főrendek és lófők panaszleveleiből többet is ismerünk. Bár a csíkszéki közsékelyek panaszai talán nem is a legjellemzőbbek az egész székely község nehéz helyzetére, mert hiszen a Maros, Orbai, Kézdi és Sepsi, de minden bizonnyal az Udvarhely széki köznép sorsa keservesebb volt, mégis némi betekintést nyújtanak az elviselhetetlen állapotokba, fényt vetnek az igazságtalanság s önkényesség módszereire, amelyekkel a főrendiek és a fejedelmi tisztviselők elnyomták a székely falvak közsékelyeit.

A régi szokás helyett, amikor a fejedelmi adót a szék gyűlése előtt vetették ki s beszédéről a falvak maguk gondoskodtak, újabban az adószedő maga száll ki a falvakra „és ha estve eljő, reggel... rójja az szegény népet, és ilyen módon rójja, hogy az amely szegény ember megholt, vagy az mely meg nem adhatná mindgyárast az szegénysége miatt, annak örökségét és marhacskáját elfoglalja és magának nemesíti, és földön lakót hoz reája” (134: II. 178). Másszóval, az adó behajtója kisajátítja a közsékely földjét s arra mint nemesi birtokára, jobbágyokat telepít. Mindemellett az adót mégis beszédeti, ha másként nem, akkor a falu választott adószedőjén vasalja be. Kitűnik a csíki közsékelyek panaszleveléből az is, hogy a falura kiszállott adószedő nem egy esetben kétszeresen szedi fel az adót.

Sok visszaélésre adott alkalmat a katonalás kötelezettsége. A szolgálatba induló székely költségeit a falu közössége fedezte. Pénzt gyűjtött össze, amiből a hadviseléshez szükséges felszerelést megvette. A főrendi adószedők

viszont rátették kezüket a pénzre és vissza nem adták. A közsékelyek már azt sem tudták, hogy a kivetett hadi adó mekkora, s hogy a beszedett összegek eljutottak-e vagy sem a kincstárba.

Egyre gyakoribbá váltak a székely falvakon a különböző ürügyek alatt végrehajtott sarcolások. Ilyen esetekben a király nevében, kin „ötven forintot, kin hetvenöt forintot vött, annak felette búzáját, kalangyáját elvitette” (134: II.179) a kirendelt tisztartó.

A bíraskodás terén is teljesen felbomlott a régi rend és szokás, mely a peres ügyekben tiszteletben tartotta a helyi önkormányzat rendtartását, és a bíraskodást a község ellenőrzése alá vetette. A visszaélés ott kezdődött, amikor a királybíró magának sajátította ki a bíraskodást „és házánál ítélt az mit akar, az mi bíránkra nem hagyja és székünk is nincs” (134: II.179). A falubíró és a hadnagy ítélőszéke ezzel erejét veszítette és minden ügyesbajos dolgaikban a királybíró önkénye lett a mérvadó. Ha addig a különböző bírságokat maga a falu szedte be meghatározott összegben, a királybíró sokkal súlyosabb bírságokat vetett a falvakra.

A régi rendtartás értelmében a vétségbe esett közsékely örökségét le nem foglalhatták, csak a marháját. A bevezetett új szokás az lett, hogy a székely örökség is zálog alá esett, a királybíró magának sajátíthatta ki, s ezzel a közsékely létalapja vált bizonytalanná. Az örökségét veszített közsékely jobbágysorba kényszerült adni magát.

A falvak vetései, szénafüvei is ki voltak téve a királybírók és főnépek önkényeskedéseinek. Marháikat gyakran rászabadították ezekre a területekre és tönkretették őket. A királybíró

a lófők felét hadba küldte, másik felével meg a falvakat járta — „a szegény népet hódoltatta”, magának és lovainak élelmet szedett, s aki megtagadta a kivetett sarc beszolgáltatását, azt „megfogatta, fogva hordoztatta és verette” (134: II.180). A királybírók és hadnagyok „se-
reggel, haddal” járták a falvakat és erőszakkal pénzt hajtottak fel a közsékelyeken.

Növelték a dézsma összegét is. Ha addig csak minden tizedik disznóból vagy juhból vettek egyet, az lett az új szokás, hogy hétből kellett egyet adni, „és az szegény emberre reá küldenek”, erővel elvitetik barmát (134: II. 180). De a tizedbe elvett barmot továbbra is a közsékelynek kell eltartania, sokszor egy egész álló esztendeig. A tized megváltásának az összegét is kétszeresére emelték. Aki mindezen igazságtalanságok és önkényességek ellen szót mert emelni vagy panaszt tett a királynál, azt még szigorúbban büntették, üldözték és minden javából kitudták.

A csíki közsékelyek panasza ekként nevezte meg a törvénytelen ségek okozóit: „Ezeket az bírák mívelték és ispánok, hadnagyok és fő emberek”. Név szerint: a hódoltatást Márton Péter; „az törvénytelen séget az kit irtunk mind közösséggel fel ide, ezeket mind rajtunk Beck Pál mívelte Antal Péter fiával egyetemben”; a tizedszedés körülötti visszaéléseket meg Tokai György és Székely János (134: II.180).

Tudomásunk van a háromszéki falvak lakosainak 1564-ben a tordai országgyűlés alkalmával beadott panaszleveléről is. Utal erre János Zsigmond 1564. július 5-én Gyulafehérvárott kelt válasza (134: II.176—178), melyből kitűnik, hogy a királyi és széki tisztartók hivatalukkal visszaélnek, a falvakon ingyen élelmet szednek, a királybírók hivatalos eljá-

rásuk közben a falvak terhére és nem saját pénzükön élnek, a legkisebb peres ügyekben is maguk akarnak ítélni, mellőzván a falusbíró és falusi esküdtek ítélezési jogát, a kapitány nem engedi a közsékelyeknek, hogy panaszra a király elé járuljanak.

1566-ban a panaszlevelek egész sorát adták be János Zsigmondnak a székely főrendiek és lófők. Már a hadban való részvételük alkalmából előadták a királynak kéréseiket, de a hadjárat sikeres befejezte után írásban fordultak János Zsigmondhoz. Érveik között nemcsak a hadjáratban tett szolgálatuk szerepel, hanem az is, hogy nekik semmi közük a székely község 1562. évi „gonosz támadásához”, „kiben nekünk bűnünk nincs¹⁴ (134: II.190 és 191). Már egymagában ez is jelzi az osztályérdekek éles elhatárolását.

A főnépek és lófők panaszleveleibe foglalt sérelmeknek kettős arculata volt. Ezek a rendek igyekeztek egyfelől kiváltságos helyzetüket a földön lakókkal és közsékelyekkel szemben biztosítani, másfelől pedig védekezni a tisztviselők és főleg a kapitányok visszaélései ellen. S mivel e követelések is széles tömegeket érintettek, a lófők bizonyos csoportját meg egyenesen elszegényedésre, a társadalmi létrán való lesüllyedésre ítélték, jogosságukat nem tagadhatjuk. Ezt annál is kevésbé tehetnők, mivel éppen a vármegyei nemesség, a fokozatos betelepedés és székelyföldi birtokszerzés, valamint a főbb székely tisztségek megkaparintása révén a király támogatásával olyan kulcspozíciókra tette rá kezét, amelyek lehetőséget nyújtottak az egész székelység elnyomására. És tette ezt a vármegyei nemesség a székely főnépek és lófők sorából kiemelkedettekkel szövetségben. *Ez magyarázza meg azt is, hogy az*

1562. évi felkelésben nemcsak a kizsákmányolt székely jobbágyok és közsékelyek vettek részt, hanem a lófők és primorok tömege is.

A székely primorok és lófők arra kérték tehát János Zsigmondot, hogy a kinevezett tisztartók visszaéléseit fékezze meg. A panaszok többsége a kapitány önkényeskedése ellen irányult. Ez ugyanis egyes székely főnépek és lófők örökségét a királyi várhoz csatolta. A lófő székelyeket adófizetésre, egyszersmind pedig katonáskodásra és a várhoz szolgálatra is kötelezte, olyan terhet vetett hát rájuk, hogy képtelenek lettek családjuk eltartására. „Szegény özvegyek is vadnak — hangzik a primorok és lófők panasza —, kiknek uruktól maradt arvái vadnak és az hadakozásra nem elegek”, de a kapitány ezeket is hadviselésre kötelezi (134: II.184). Azokra a lófőkre, akik betegség miatt vagy öregségüknél fogva hadba nem szállhattak, a kapitány zsoldosokat küldött, házukat, örökségüket és marhájukat a kincstár számára foglaltatta le. Gyakori hadimustrát rendelt a kapitány. Ilyenkor követelte, hogy teljes és jó fegyverzettel jelenjenek meg. Akik ezt nem teheték, azokat a közsékelyek sorába írta. A gyakori hadbahívást és nehéz fegyverviselést igen megszenvedte a székely lófőség. „Kegyelmesen megemlékezhetik felséged — olvassuk a panaszlevélben — ez néhány esztendőben, minemű sanyarú szolgálatunk volt az felséged bejövételétől fogva, kiváltképpen ez elmúlt két esztendei hadakozásban, ki miatt sok atyánkfiái meghalának sebek és betegségek miatt, affelett lovukat, szerszámukat és ruhájukat elvesztették”, egyszóval akkora teher nehezedett rájuk, hogy szerény gazdaságuk ezt még egy kerek éven át sem tudta kiheverni. A kapitány ezzel mit sem törődött, semmibe

vette a lófők erőfeszítését, a legnagyobb szigorral járt el velük szemben. A törvénykezés is újabb lehetőségeket biztosított a kapitánynak a visszaélésekre.

A lófők és főnépek panaszlevele magába foglal viszont olyan követeléseket is, amelyekkel erejüket, hatalmukat törekedtek megerősíteni a köz- és jobbágysorba jutott székelyek rovására. Követelték, hogy János Zsigmond ugyanolyan kiváltságokkal ruházza fel őket, mint amelyeket a vármegyei nemesség bírt. Ezt mindenekfelett a birtokaikon élő parasztság fokozottabb kizsákmányolásával vélték elérni. Arra kérték a fejedelmet, hogy „az mi kevés földön lakóink vadnak, birodalmunk alatt, azonképpen birnok mi is felséged engedelmeből, miképpen az nemesség bírja az ő jobbágyit” (134: II.183).

A követelések rávilágítanak arra is, hogy a főnépek és lófők a faluközösség jogait, a legelő, erdő, szénafű használásának régi rendtartását törekedtek megnyirbálni, s olyan jogokat kívántak biztosítani maguknak a közföldek használatában, amelyek kiváltságos helyzetüket erősítsék.

Azt is követelték a fejedelemtől, hogy az országgyűlésre való kötelező megjelenésük és részvételük költségét a szék közszékelysége fedezze, bár sem a lófők, sem a főnépek nem képviselték az országgyűlésen a közszékelyek érdekeit.

A főrendiek nagybirtokos csoportja s a Székelyföldre betelepedett és ott birtokot szerzett vármegyei nemesség támogatta János Zsigmondot a sajátos székely társadalmi szerkezet, az annak megfelelő katonai, jogi és politikai felépítmény felszámolásában és a nemesi vármegyék területén uralkodó viszonyok bevezetésében. Egy ilyen gyökeres átalakítást nem

lehetett egy csapásra megvalósítani. Nemcsak arról volt szó, hogy a létérdekeiben megtámadott székely község minden erejével ellene szegült a jobbági sorba való taszításnak és szívós, nemegyszer a fegyveres felkelésig menő harcával küzdött szabadságáért, de maguk a gazdasági és társadalmi struktúrák is ellenállóbbnak bizonyultak, mint azt János Zsigmond és udvara elképzelte.

Fejedelmi jobbággá nyilvánították ugyan a közsékelyt, de ezzel a falu földközösségének szerkezete, a nyílosztás, a legelő, az erdő, a a kaszálók és vizek használatának rendszere nem változott meg. Lemondott a fejedelem a közsékely hadbahívásáról, adót vetett ki a székely falvakra, de ezzel a közsékely nem lett még valójában jobbággá. Egyoldalú történeteszemléletünk eredményeként született meg az a ma már mindenki számára világos túlzás, miszerint az 1562. évi felkelés leverése után megtörtént a közsékelyek jobbági sorba való juttatása. Ezt az állítást nem lehet kellő forrásanyaggal alátámasztani. Ismerünk sok esetet arra nézve, miként lett egyik vagy másik közsékely jobbággá, a kiadott okleveles anyag is szolgáltat néhány példát arra, hogy a fejedelem egész falvakat vagy falurészeket adományoz el, ám az egyéni eljobbágyosodás az 1562. évi felkelés előtt sem volt ismeretlen. Legfennebb a támadás leverése után a jelenőség gyakoriabbá vált, különösen a súlyos portai adó bevezetése nyomán. Az is világos, hogy a királyi tisztviselők visszaélései révén most többen jutottak a szabad székelyek közül, vagy akár a fejedelmi jobbágyok sorából hűbéri függő viszonyba, és lettek földesúri jobbágyokká. A közsékelység fejedelmi jobbágysággá való nyilvánítása, amelynek alapjait minden bi-

zonnal a segesvári 1562. évi döntések vetették meg, egyben fékezőként is hatott, hiszen a fejedelem beleegyezése is kellett ahhoz, hogy a fejedelmi jobbágy valaki birtokán földesúri jobbággyá legyen. Az intézkedés súlyos volta abban nyilvánult meg, hogy a fejedelem a közszékelyekből lett jobbágyait szabadon eladományozhatta s ezáltal valójában földesúri jobbággyá tette őket. A szemben álló társadalmi erők közötti küzdelem oka tehát nem annyira a teljes szabadságvesztésben, mint inkább annak közvetlen lehetőségében, fenyegetésében állott. Meg is kezdődött az eladományozás, és az 1566. évi tordai országgyűlés után János Zsigmond egész falvakat, falurészeket adományozott az őt hűségesen szolgáló főembereknek és lófőknek. Az ország szükségére kiválasztott pixidarius (puskás) gyalogok kivételével bármelyik fejedelmi jobbágy adomány tárgyává vált. 1566. július 11-én Gyulafehérvárott kiadott levelében János Zsigmond megparancsolta a hat székely szék kapitányának, Losonczy Bánfi Pálnak, hogy a felsorolt székely előkelőknek bocsássa kezükre Maros, Csík, Gyergyó és Udvarhely szék megnevezett falvaiban a megírt számú jobbágyot s az eladományozott fejedelmi jobbágyokat ezután várszolgálatra ne kényszerítse, mert azok többé nem fejedelmi jobbágyok, hanem a megnevezett főrendiek földesúri jobbágyai. Az eladományozást a fejedelmi levél ekként magyarázza: „Miért hogy mi az mi híveinket, az székely főnépeket ország könyörgésére, és az ő szolgálatjokat megtekintvén, melyet az elmúlt hadakozásunkban megmutattak, jobbágyos jószággal ilyenképpen mint következik meglátogattuk kegyelmesen” (134: II. 208—209). A levélben az alábbi falvakban s a következő főembereket adományozta meg János Zsigmond jobbágyokkal:

[Erdélyi Magyar Adatbank]

	Sor- szám	A falu neve	Az eladományozott jobbágyok száma		Az adományt nyert főember neve
Marosszék¹	1	Csejd	15	ház jobbágy	Székely Ferenc
	2	Szentmárton	10	„ „	Székely János és Csány István
	3	Jobbágyfalva	15	„ „	Tót Balázs és Tót Ferenc
	4	Berekeresztúr	7	„ „	Nyújtódi Pál
	5	Gyalakuta	16	„ „	Lázár Imre
	6	Szentmiklós	10	„ „	néhai Gerdey János felesége
	7	Székelybos	6	„ „	Mihályffy Tamás
	8	Sárd	7	„ „	Lázár Mihály
	9	Székelymoson	23	„ „	Kaczai Tamás
	10	Ménes	14	„ „	Lázár János
	11	Lőrincfalva	12	„ „	Barabásy Farkas

Gyergyó- és Csikszék¹	1	Szárhegy	57	„	„	Lázár István
	2	Jenőfalva	32	„	„	Lázár Farkas és Balázs
	3	Karcfalva	30	„	„	János Geréb és Balaskó Ferenc árvái
	4	Vacsárcsi	10	„	„	Fejér György
	5	Csicsó	10	„	„	Lázár János
	6	Csíkszentkirály	42	„	„	Andrássy Márton és Péter
	7	Csekefalva	34	„	„	Bécs Pál
Udvarhelyszék¹	1	Kisbacon	8	„	„	Daniel Ferenc
	2	Dobó	11	„	„	Daniel Péter
	3	Hermány	11	„	„	Jánosi Péter
	4	Szentpál és Recsenyéd	22	„	„	Kornis Mihály

[Erdélyi Magyar Adatbank]

	Sor- szám	A falu neve	Az eladományozott jobbágyok száma			Az adományt nyert főember neve
	5	Bethlenfalva	21	ház	jobbágy	Farkas Pálné
	6	Jásfalva	1	„	„	Petki György
	7	Musna	41	„	„	Petki László és Mihály
	8	Fiátfalva	27	„	„	Benedek Geréb
	9	Kadicsfalva	19	„	„	Benedekffy Farkas
	10	Szentmihály	25	„	„	Miklós Geréb
	11	Kobátfalva	10	„	„	Benedekffy István
	12	Czibrefalva	15	„	„	Nyújtódi György
	13	Hidegkút	17	„	„	Moréh Gábor és Eőssi Tamás árvái
	14	Gagy	10	„	„	Csákány György, Szucsáky János Csernézy Gáspár
	15	Betfalva	15	„	„	Kacsay Ferenc

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Kézdiszék	1	Maksa	15	„	„	Besnici Demeter és Jankó Ferenc
	2	Dálnok	5	„	„	Pálossy Miklós
	3	Alcsernáton	21	„	„	Bernáld Miklós, Domokos Péter, Tamás, Domokos és István
	4	Felső Torja	—*			Apor Miklós
	5	Alsó Torja	24	„	„	Id. Apor István, János és Péter, valamint Török Bálint
	6	Markosfalva		„	„	Török Mátyás
	7	Lemhény	10	„	„	Csomortány László
	8	Martonfalva	4	„	„	Bekes Péter
Sepsiszék	1	Kisborosnyó	5	ház	jobbágy	Borosnyai Lőrinc
	2	Uzon	20	„	„	Béldi Kelemen
	3	Illyefalva	6	„	„	Mihacz Demeter és Horváth János
	4	Doboly	2	„	„	Mihacz Bálint

[Erdélyi Magyar Adatbank]

	Sor- szám	A falu neve	Az eladományozott jobbágyságok száma	Az adományt nyert főember neve
	5	Killyén	10 ház jobbágyság	Nemes Gáspár és Jankó Boldizsár
	6	Szemeria	5 „ „	János Geréb
	7	Szentgyörgy	57 „ „	Daczó Pál és György
	8	Kőröspatak	12 „ „	Kálnoki Bálint és Tamás
	9	Miklósvára	3 „ „	Kálnoki Bálint
	10	Zalán	6 „ „	Jankó István
	11	Oltszem	4 „ „	Mikó Ferenc
	12	Málnás	13 „ „	Mikó Ferenc
	13	Nagyajta	21 „ „	Henter Benedek, Miklós és Mihály, valamint Illyés Gáspár és András
	14	Zoltán	4 „ „	Czirjek Vitális
	15	Barót	6 „ „	Baróthi Pál és Ferenc

Orbai szék	1	Gelence		—*		Mihálcz Miklós
	2	Imecsfalva	4	„	„	Imecs Domokos
	3	Zabola	24	„	„	Basa ... és Mikes János, valamint Mikes ...
	4	Kovászna	14	„	„	Mihálcz György és István, valamint Szörcsey Demeter
	5	Páké	6	„	„	Szörcsey Gáspár
	6	Papolc	12	„	„	Mikes Miklós és ...
	7	Zágon	2	„	„	László Mihály
	8	Telek	4	„	„	Donath Márton és István
	9	Szörcse	3	„	„	Szörcsey Menyhárt és Mihály

¹ Így hát csupán egyetlen adománylevelével János Zsigmond 34 faluban 603 fejedelmi jobbágyot adományozott el 42 főrendű székelynek. Újabb eladományozásra 1567 márciusában került sor, amikor János Zsigmond megparancsolta Telegdi Mihálynak, a hat székely szék kapitányának, Székelytámadt várparancsnokának, Maros, Udvarhely, Csík és Gyergyó szék főkirálybírójának, hogy a levelében névszerint megnevezett főrendi székelyek részére Sepszi, Kézdi és Orbai székben a széki királybírákkal együtt szakasszon ki a székely község közül annyi ház jobbágyot, amennyit kinek-kinek adományozott s parancsában megjelölt (134: II. 213—215).

* A kiadott szövegben hiányzik az eladományozott jobbágyházak száma vagy az adományt nyert főrendiek neve.

Helyszűke miatt nem nevezhetjük itt meg az 1569-ben és 1570-ben eladományozott székely falvak hosszú sorát (134: II. 243—268 és 306—310). Azt azonban a fenti esetek is tagadhatatlanul bizonyítják, hogy tömeges méreteket kezdett ölteni a közsékelység szabadságvesztése, a közsékelyek jobbágyi állapotba való letaszítása. Megjelent 1562 után a régi ősjobbágyok rétege mellett az ún. confiscált jobbágyok rétege, akik eladományozás folytán lettek fejedelmi jobbágyokból földesúri jobbágyok. Ettől az állapottól akart szabadulni a székely társadalom harmadik, valamikor szabad gyalogos rétege. *Inkább óhajtotta a nehéz fegyverviselés kötelezettségét, de a velejáró szabad állapotot és adómentességet is, mint a jobbágyorsot és adófizetést.*

Már az 1569. évi tömeges eladományozások az elégedetlenség kirobbanására adtak okot. A székely község fegyveres támadással próbált ellenállni az eladományozásnak, míg a főrendiek és lófők az eladományozott fejedelmi jobbágyok felett teljes uralmat követeltek, s az adománylevélbe be nem vett örökségeket is erőszakkal foglalták el.

János Zsigmond maga ismerte be, hogy segesvári végzése és az utánuk következő rendelkezései nem hozták meg a várt eredményeket, ellenkezőleg, a belső harc további kiéleződéséhez vezettek. „Noha mi a segesvári gyűlésben és azután, mikor Székelytámadt várunkban volnánk, egy néhány rendbéli köztetek való dolgokban bizonyos és jó módot rendelünk és megtartani hattunk volna, de azt a rendelést nagysokan megháborították és az ellen pört, háborút, visszavonást támasztottak; a főnép és a lófő a kösségünkkel, viszontag a kösség a főnéppel és lófővel nagy egyenetlenségben volnának” (134: II.250). Mind a székely község, mind a főrendiek és lófők panaszai megsokasodtak és az elégedetlenség újabb székely támadás kirobbanásával fenyegetett.

János Zsigmond kénytelen volt megfogadni, hogy az 1570. évi országgyűlésen napirendre tűzi a kérdés rendezését. Erre mégsem került sor, a király 1571. március 14-én bekövetkezett halála pedig új helyzetet teremtett.

Az utód nélkül elhalt János Zsigmond után új fejedelmet kellett választani. Régi szokás szerint az új fejedelem választására összehívott országgyűlésen joga volt megjelenni minden nemesi státussal rendelkező egyénnek. *János Zsigmond rendelkezései alapján a székely főrendiek és lófők a vármegyei nemességgel azonosítottak.* A nemesek és székely főrendiek fejenként szálltak táborba a Tövis melletti réten, hogy a május 17-ére hirdetett fejedelemválasztó országgyűlésen részt vegyenek. Megindult maga a székely község is és régi szabadságaira hivatkozva jogait követelte. A Gyulafehérvárra összegyűlt rendeknek tudomására jutott a székely tábor azon szándéka, hogy fegyveresen induljon az országgyűlésre. Báthori István leszerelte a kiváltságos székelyek tövisi táborát, s megígérte sérelmeik orvoslását, ha panaszaikat írásban beadják. Így fogalmazódott meg a székely lófők és főrendiek 1571. május 27-én kelt panaszlevele. Sokkal veszélyesebbnek látszott viszont a közsékelyek mozgalma. Erről Miksa császár is tudomást szerzett és 1571. június 10-én Prágában kelt levelében azt tanácsolta Báthori Istvánnak, hogy mindenképpen csendesítse le a nyugtalankodó székelyeket, ha másként nem, hát *adja vissza szabadságaikat, mert az idők folyamán a székelyek többször is bebizonyították, milyen támadást idézhetnek elő ha szabadságukat sérelem éri* (11: I.124—125). Jó lesz — hangzik továbbá Miksa császár tanácsa —, ha a kiváltságokkal és adományokkal felruházott főrendieket és lóföket oltalma alá veszi és ezzel a székelyeket megosztja.

Beadták panaszaikat a közsékelyek is. Előadták, hogy midőn tudomásukra jutott János

Zsigmond halála és az új fejedelem megválasztása, „Ők is falunként fogtak és bocsáták volt három-három attyjokfiait... az ő nyomorúságoknak előadására” (134: II. 328). Tudomást szereztek Báthori István ígéretéről, melyben panaszaik felülvizsgálását rendelte el. Minden rossznak feje abban áll, hogy János Zsigmond a közsékelyeket „az ő régi törvényekből és szabadságokból az fejedelemnek birodalma alá, más állapotban rendelte volt, kiből az időtől fogva nyomorgottanak” (134: II. 328). Ezzel a szabad községet fejedelmi jobbágyi állapotba taszította és a kinevezett idegen, „sőt a közzülek való” tisztartók — kapitányok, királybírák, kamaraispánok és szabadosok — kényének-kedvének tette ki. A visszaélések és zsarolások véghetetlen sorát számlálják elő. A rájuk kényszerített állapotokat valóságos rablásnak nevezik, s a kizsákmányolás, sanyargatás, igazságtalan adószedés és kényszermunkára hajtás folytán annyira elszegényedtek, hogy „az mely embernek tizenkét ökre volt, négy vagy kettő ha vagyon; az kinek nyolc vagy hat volt, kettő ha vagyon, de nagyobb részének egy is nincs; az mely faluból harminckét eke vagy negyven ment ki, most kiből tíz avagy nyolc még kevesebb is alig megyen ki” (134: II.329). A visszaélések annyira megnövekedtek, hogy azokat „előszámlálni és fel íratni nem győzzük” — hangzik a székely község panaszlajstromának zárszava.

A közsékelyek számolnak a török terjeszkedés következtében az ország lakosaira nehezedő súlyos terhekkkel; azok alól nem is akarják kivonni magukat. Ellenkezőleg, „látván és értvén az országnak az hatalmas török császár birodalma alá jutását, esztendőn által készek leszünk egy-egy forint adót fizetni”, csak szabadságukban tartassanak meg és „ez mostani Isten ellen való rovás helyén róttassunk jámbor istenes ember által újabban meg” (134: II. 331).

Báthori István 1571. június 10-én részletes utasítást adott ki a székelyek megadóztatására, de ezzel sem tudta a felkorbácsolt kedélyeket lecsillapítani (11: I.119—120; 134: III.335—337). A székelyek kezükbe vették a valamikor birtokukban volt földeket, amelyeket az 1562. évi felkelés után fejedelmi birtokká tettek, és elfoglalták a búza-, zab- és kendervetéseket, a fejedelmi tiszttartókat pedig elkergették. Báthori István megparancsolta Kornis Farkas és Petki Mihály udvarhelyszéki királybíráknak, hogy vegyék oltalmuk alá a fejedelmi birtokokat (11: I. 118; 134: III. 337).

Báthori István megtagadta a közsékelyek szabadságának visszaállítását, s a benyújtott panaszlevelekre adandó válasszal is késett. Ez a székely községet szervezkedésre készítette.

A nyílt támadás 1571 szeptember elején indult meg Csík és Gyergyó területén. Forgách Ferenc XVI. századvégi történetíró beszámolója szerint a székelyek már a fejedelemválasztás idején lázongtak, szabadulni akartak „a János (Zsigmond) király által rájuk rakott terhek alól. Alig volt fejedelem, aki ellen ne támadtak volna” (86: XVI.478). Csík és Gyergyó székekben megkezdődött a szervezkedés, a lázadók hada Forgách szerint ezer (más források szerint nyolcszáz) emberből állott, de Csíkból kiindulva minden útjukba eső falut csatkozásra bírtak „és a tömeg lassú előrenyomulásában egyre jobban növekedett” (86: XVI.479). Megemlítjük, hogy az 1571. évi felkelés szervezésében, mint egyébként a többi székely támadás idején is, fontos szerepet játszott az alsópapság; a főpapsággal szembefordulva, maga is a felkelők oldalán küzdött.

Báthori szeptember 18-án kelt levelében újra tájékoztatta Miksa császárt a székely lázadás nyílt kitöréséről és tanácsát kérte. Most már ő is látta, hogy a székelyek készek minden eszközzel megvédeni, ha „másként nem lehet, fegyvernek erejével visszaállítani” szabadságu-

kat (11: I.146). Miksa császár és király a felkelés békés leszerelését tanácsolta. Attól tartott ugyanis, hogy a székely támadást a török szultán kellő alkalomként használja fel a császári szövetséges Báthori István ellen indítandó hadjáratára. Most is a székelyek megosztásának politikáját ajánlotta. Báthori már a császári válasz megérkezése előtt tárgyalásokba bocsátkozott a csíki és gyergyói székely felkelőkkel. „Levelekkel, követekkel kísérelte meg a már fenyegető méreteket öltött lázadás lecsillapítását, de a székelyek minden egyezkedést visszautasítottak” (86: XVI.479).

A fegyveres összecsapás elkerülhetetlenné vált. A csíki és gyergyói közszékelyek elszántan léptek fel szabadságuk visszaállításáért, de Báthori István is hozzálátott a felkelők ellen irányított hadak összevonásához, melyeket Görgény alá és a székelyudvarhelyi Székelytámadt várához rendelt. Ide hívta a felkelésben részt nem vevő székely primorokat és lófőket is. Forgách Ferenc szerint Báthori István maga is Székelyudvarhelyre ment, de a fejedelem levele arról tájékoztat, hogy a székelyföldi főrendiek hadát küldte a felkelő közszékelyek ellen (11: I.154).

Csatára 1571. október 3-án éjjel került sor, amikor a fejedelmi hadak körülvették a felkelők csapatát. Ez az éj leple alatt ki akart törni a gyűrűből. „Váratlanul még az éjjel erős csata fejlődött ki” a két sereg között. Győzött a székely főrendiek és lófők támogatta fejedelmi had, s erről Báthori 1571. november 15-én már tájékoztatta is Miksa császárt. A csatában sok közszékely esett el, a Moldvába menekülők közül pedig szintén sokat ejtett fogságba a fejedelmi had.

A felkelés leverése után, 1571. november 19-én újra az országgyűlés elé került a székely kérdés. A határozatok értelmében Báthori István a „jól és híven” viselkedett főrendiek és lófők érdekeit védte. Elrendelte,

hogy töröltessék el János Zsigmond újítása, miszerint a Székelyföldön is a királyi jog (jus regium) alapján történt adomány a nemesi birtoklás feltétele, s maradjon érvényben a régi székely örökösödési és örökségi szokás, miszerint a 32 éven át békességben és senki által nem zaklatott székely birtok örökségi birtoknak számítandó. A fellázadt közszekelyeknek most is büntetés lett az osztályrésze. A rendek előterjesztésére adott fejedelmi végzés a közszekely támadás vezetőinek elfogatását és szigorú megbüntetését rendelte el. A felkelésben részt vett közszekelyekre azt a büntetést szabta, hogy több hónapon át ingyen dolgozzanak a váradi vár építésén (46: II. 502—504).

Fegyverrel csak ideig-óráig lehetett az elégedetlenséget elfojtani. Uralkodásának kezdetén Báthori István sem mérte fel a közszekely panaszok orvoslásának és a székelyek megnyerésének fontosságát. Intézkedéseivel így csak tovább szította a székely község ellenszenvét, és ezért tudta a császárpárti Békés Gáspár még 1575-ben is nemcsak a főrendiek, de a csíki közrendiek elég nagy részét is a maga oldalára vonni és a kerelőszentpáli csatában Báthori István ellen hadba vetni. Báthori most is a megtorlás fegyveréhez nyúlt. Az ellene fellépő székelyek közül sokat kivégeztetett. Miután azonban lengyel királlyá választották és Lengyelországban nehéz csatákat kellett vívnia, amelyekben a székely csapatok kitűntek, Báthori is kezdett rájönni a székely kérdés békés rendezésének szükségességére. Csakhogy távolléte és lengyelországi bonyodalmai nem kedveztek szándékának. A székelyföldi viszonyok továbbra is a társadalmi ellentétek fokozódó kieleződése közepette fejlődtek. Báthori Kristóf, majd Báthori Zsigmond újabb adományokkal halmozták el az egyes főrendieket meg a Székelyföldön birtokot nyert vármegyei nemeseket.

A székely község nagyon megszenvedte szabadságai elvesztését. A fejedelmi tisztartók és a fejedelmi várak kapitányai mit sem törődtek a szabadságukhoz mindenekfelett ragaszkodó székelyek önérzetével, s zsarnoki módon nyomták, sanyargatták a fejedelmi jobbágyság sorsára jutottakat. Ez az eljárás újabb felkelésekre adott okot. Miután azonban a háromszéki közsékelyek 1581. évi kísérlete sem járt sikerrel, minden maradt a régiben.

Ilyen volt hát a helyzet, amikor beköszöntött 1595 ősze, s bebizonyosodott, hogy az országot csak a székelyek fejenkénti hadbahívásával lehet megvédeni a fenyegető török támadással szemben.

IV. Fejezet

Az 1595—1596. évi támadás

1. A székelyek hadbahívása 1595 őszén és a felkelés kirobbanása

A XVI. század székely felkeléseinek sorában az 1595—1596. évit külön hely illeti meg. A törökellenes háború, a havasalföldi hadjárat s a székelyek nagy véráldozata körülményei között (a hadjárat előtt és után) lángolt fel, s ez sajátos jelleget kölcsönzött a felkelésnek. Kirobbanásának és lefolyásának körülményei, politikai légköre más volt, mint a megelőző székely felkelések esetében. Társadalmi, hűbéreltlenes jellege nem különbözött az 1562. vagy az 1571. évi támadások jellegétől, csak az osztályérdekek szembekerülése, összecsapása jelentkezett másként. 1595—1596-ban nemcsak nyíltabban ütköztek össze a székely szabadságok az egész erdélyi hűbéri rendszerrel, de élesebben nyilvánultak meg magának a székely társadalomnak az ellentmondásai is. A fejedelmi jobbágyság rendszere alól felszabadulni vágyó közsékelyek követelései világosabb megfogalmazásban kerültek felszínre, élesen fordultak szembe a székely főrend érdekeivel. Ez utóbbinak szövetsége, érdekazonossága a vármegyei nemességgel ezúttal igen világosan, határozottan mutatkozott meg. A vármegyei nemesség, a székely főrend, a szász patriciátus és a fejedelem összefogása játszott döntő szerepet a felkelés leverésében is. A székely tör-

ténelem *véres farsangját* ez az összefogás, ez a szövetkezés rendezte. A havasalföldi hadjáratban való részvétel a támadás kezdeti szakaszán kedvezően befolyásolta a közszékelyek fellépésének sikerét, de a győzelemmel végződött háború már a hűbéri osztály, a nemesség és a székely főrend, a fejedelem köré csoportosuló erők érdekeit vitte diadalra. Ezért tartjuk fontosnak tüzetesebben megvizsgálni az 1595. évi havasalföldi törökellenes hadjárat teremtette politikai és hadi körülményeket, melyek mintegy meghatározták az újabb székely támadás feltételeit, lefolyását, és kihatottak jellegére is.

A XVI. század kilencvenes éveinek elején kirobbant tizenötéves háborúban Erdély, Havasalföld és Moldva a Habsburgok vezette törökellenes szövetség táborában volt. Erdélyben az országgyűlések hosszú sora, közel másfél évig tartó vita előzte meg a végső döntést. A gyűlésező rendek többsége ellenezte a törökellenes koalícióhoz való csatlakozást és a hadjárat megindítását. Az ingadozás, vagy helyesebben a vonakodás nem volt alaptalan, hiszen a prágai császári udvar nem adta még döntő bizonyítékát annak, hogy képes a törökellenes erőket győzelemre juttatni a Duna-medencében. A kezdeti hadi sikerek befűlladtak, s 1594-ben a császári hadak már a védelmet is alig tudták biztosítani. Báthori Zsigmond, ennek ellenére, szövetségre lépett II. Rudolffal és hadai sikeresen harcoltak a Bánságban a törökök ellen. 1594 augusztusában a székelyek és szászok támogatásával döntőre vitte a törökellenes fellépés ügyét, elfogadtatta az országgyűléssel a hadjáratot. Augusztus végén és szeptember első felében lefejeztette mindazokat, akik ellenezték a nyílt törökellenes politikát. 1594. szeptember 14-én, tehát az utolsó kivégzések harmadnapján arról tájékoztatta Pálffy Miklóst, a nádort, hogy rettentő „severitással (szigorral)

kelletett az dologban procedalnunk (eljárunk)”. Maga is beismeri, hogy tette „atrocitas”-számba megy, de — mint írja — rá volt kényszerítve (Pozsonyi központi levéltár. V. Pálffy. A.I.L. 3. facs. 3:4 a sz.).

A törökpártiak végleg csatát veszítettek Erdélyben s a fejedelem most minden belső ellenzék nélkül láthatott hozzá terve megvalósításához. Követeket küldött Moldvába és Havasalföldre. Készítette a törökellenes közös fellépést. Hadai, s mindenekelőtt a székelyek, támogatták a törökellenes erőket mind Moldvában, mind Havasalföldön.

1593-ban Havasalföld trónjára Mihai vajda lépett. Ezzel itt is eldőlt a törökellenes harc kibontakozásának ügye. Báthori Zsigmond hadainak támogatását is élvezve, a vitéz vajda 1594 novemberében kitűzte a felszabadító háború zászlaját, Bukarestben s országa más városaiban lefejeztette az ott-tartózkodó törököket, megtagadta az évi adó kifizetését. Szigorú parancsa ellenére, Mihai vajda nem követte Szinán pasát a magyarországi hadjáratba, s nem teljesítette a Porta azon rendeletét sem, hogy hadba induljon az „engedelmességet megtagadt” Báthori Zsigmond ellen. A korabeli erdélyi történész, Szamosközy István azt írja, hogy „mikor a török császár Mihai vajdának adta volt a vajdaságot, [Mihai] hetvenezer tallért ígért volt a császárnak, de ez csak ígéret volt, semmi egyéb” (131: XXX.94). Ebből is látszik, hogy a kortársak Mihai vajdát úgy tartották számon, mint aki az ország felszabadítását trónralépése pillanatától uralkodása céljául tűzte ki. A havasalföldi Cantacuzino-féle krónika tanúsága szerint a vajda 1594 őszén segítségért fordult Báthori Zsigmondhoz, hogy orszagából a törököt kiűzze. „És midőn 1594. november 5. volt, nagyszámú hadat küldött Báthori Zsigmond segítségül. Ezek élén Horváth Mihály és Békés István állott. És megérkeztek e hadak Mihályhoz Bukarest várába.

És azonnal levágták az összes ott tartózkodó törököt” (67: 55—56). A Radu Popescu szerkesztette havasalföldi krónika azt hangsúlyozza, hogy Mihai, látván Szinán nagyvezér hadainak vereségét a magyarországi hadjáratban, „szívéből örvendett és remélte, hogy fegyvert fogván a török ellen... lerázhatja a török rab-ság jármát, mely alatt az ország nyöge” (68: 72). A székely hadak vitézül harcoltak Mihai vajda törökellenes csatározásaiban 1594 végén és 1595 elején.

1595 nyarán a Porta büntetőhadjáratra készült Mihai havasalföldi vajda és Báthori Zsigmond ellen. Maga Szinán nagyvezér állott a nagyszámú török had élére, amely augusztusban átkelt a Dunán és Bukarest felé vette útját. Augusztus 23-án került sor a Călugăreni melletti ütközetre, amelynek során a vitéz vajda, az erdélyi hajdúktól és székely csapatoktól is támogatva, megkísérelte feltartóztatni a török hadak előnyomulását. A călugăreni csata a havasalföldi sereg diadalát hozta, Szinán hada szétzilálódott, s kénytelen volt dél felé, Giurgiu irányába visszavonulni. A román nép függetlenségi harcának ez a dicső epizódja emlékezetes tettként maradt fenn a történelemben (1: II.964—966). A győzelem azonban ideiglenes volt. Mihai vajda a hegyekbe vonult vissza, Szinán pedig, újrarendezett seregével, elfoglalta Bukarestet és az egész országot. Mihai vajda Báthori Zsigmondhoz küldte követeit, hogy Szinán ellen segítséget kérjen. Az 1595 májusában megkötött szerződés értelmében Erdély fejedelme hozzálátott a hadjárat előkészítéséhez.

Istvánffy Miklós kortárs történész értesülése szerint „Zsigmond elhatározta, hogy annak a bátor és neki hűséges férfiúnak, már a szerződés értelmében is, gyors segítséget visz” (69: 405). Maga a fejedelem augusztus 27-én indult el Gyulafehérvárról, de ezt megelőzően rendeletet adott ki az általános hadfelkelésre.

Amint azt Pellérdi Péter feljegyezte, Báthori Zsigmond „mindenüvé el irata és erős parancsolattal meghagyá, hogy mihelyt őfelségét hallják, hogy megindult, minden ember feje, jószága vesztese alatt jöttön-jöjjön őfelsége után” (98: 143). Szinán havasalföldi hadjárata és előnyomulása mégis felkészületlenül érte az éppen házasodni készülő Báthorit. A mozgósított nemesi had külső támogatással sem lett volna képes feltartóztatni a nagyszámú török hadat, s csak még kevésbé visszaverni Havasalföldről. Báthori Zsigmond belátta: ilyen rövid idő alatt nem tud olyan erejű zsoldos hadat állítani, amely sikeresen vegye fel a harcot Szinán csapataival. Erre még elegendő pénze sem volt. Ilyen körülmények között vetődött fel a székelység általános hadbahívásának gondolata, hiszen a felfegyverzett székelyek már egymagukban is jelentős hadat állíthattak ki.

A jobbágysorba taszított székelyek hadbahívása viszont kockázatokkal járt. 1562 óta egyik erdélyi fejedelem sem szánta el magát a székelyek fejenkénti hadbahívására. 1595 őszén azonban rendkívüli idők jártak, rendkívüli intézkedésekre és lépésekre volt hát szükség. A néhány nap alatt mozgósítható székely had nemcsak a kincstárt mentesítette a különösebb kiadásoktól, hanem egyetlen reális biztosítékát nyújthatta a törökellenes küzdelem kedvező kimenetelének. A véráldozattal járó harcba induló székelyeknek is kellett valamit adni vagy legalább is ígérni. Tudták, hogy a szabadságukat vesztett székelyek semmihez sem ragaszkodtak annyira, mint ősi jogaikhoz. Ezt a fejedelemnek és udvarának is be kellett látnia. A hadbahívást ezért az 1562 előtti szabadságok visszaadásával kötötték egybe, mert minden közsékely tudatában csak ez volt méltányos, s így csak ez hozhatta meg a fejenkénti hadfelkelés sikerét. Mozgósításra is csak olyan férfiakat lehetett igénybe venni, akikben a székelyek megbíztak, s — mintegy az ősi jogok

visszaállításának biztosítására — olyan sajátos módszerekhez kellett folyamodni, melyek a régi állapotokat, szokásokat idézték. Ezek közé tartozott a végveszély esetében körülhordozott véres nyárs vagy véres kard. Nagy Szabó Ferenc, a kortárs vásárhelyi emlékiró jegyezte fel, hogy „a székelységen... mindenütt véres nyársat hordoztak akkoron a nép között, hogy felkeljen minden és az ellenség ellen menjen. Azt mondták akkor, hogy az régi székely törvény volt a nyárs hordozásra, melyet igen nagy és utolsó szükség korán szoktak vala cselekedni a régi székelyek” (89: 45). Pellérdi Péter, aki a hadjárat előkészítésének pillanatától a fejedelem mellett tartózkodott, a székelyek általános hadbahívását emeli ki. „A székelységnek is — írja — az ő régi szabadságukat őfelsége megkiáltá, hogy megadja csak fejenként támadjanak és míg őfelsége odaérkezik Feketehalomban az táborban, tehát ők szálljanak oda” (98: 143). Istvánffy Miklós is úgy értesült, hogy a fejedelem megígérte a hadbavonuló székelyeknek az ősi szabadságjogok visszaállítását. Szerinte Báthori Zsigmond „Mindszenti Benedeknek, a székelyek alispánjának — főbírájának —, valamint Bogáthi Boldizsárnak és Kornis Farkasnak utasítást ad, hogy minden székely, aki csak a nyolc vidéken vagy székben lakik, fogjon fegyvert, s a barcasági mezőkön, amellet a szász város mellett, melyet Feketehalomnak neveznek, jöj-jön össze a táborba; a maga nevében ígérjék meg nekik és szavatolják, hogy régi szabadságaikat, melyeket a gyakori lázadások és a felségsértés bűne miatt az elmúlt években elveszítettek, vissza fogja nekik adni, ha az ország közös védelmére késznek mutatkoznak” (69: 405). Szamosközy István feljegyzései alapján írt munkájában Bethlen Farkas is úgy tájékoztat, hogy Báthori Zsigmond még augusztus végén Kornis Farkast, Bogáthi Boldizsárt és

Mindszenti Benedeket, akik a székelyek bizalmát élvezték, küldte ki fejenkénti általános hadbahívásukra (21: III.596—597). Baranyai Decsi Czimor János, a Vásárhelyt élő humanista kortárs történész hozzáteszi azt is, hogy a nyolc szék összes székelyeinek mozgósítására rajtuk kívül Báthori Zsigmond még a háromszéki Toldi Istvánt is kiküldte (44: II.115). Ugyan ő többször is megemlíti, hogy a fejedelem a székelyek fejenkénti általános mozgósítását rendelte el (44: II.117). A szintén marosvásárhelyi Nagy Szabó Ferenc szerint pedig a fejedelem a székely székeknek leveleket küldött, melyekben a hadbaszállóknak a régi székely szabadságok visszaadását ígérte meg. „Ebben az időtájban — jegyzi fel — a székelyekben igen sok vala a jobbágyság alatt a székely nemes emberek kezében. Ezt látván a fejedelem és ezeknek állapotjokat, hogy ezektől az ő hada megszaporodhatnék ha szabadságokat megadná: tehát gondolkodik magában és *azoknak titkon leveleket küldé, nékiek szabadságokat megígéré.* Ennek nekiörülvén a nyavalyás székelyek, csak hamar összegyűlének és Báthori Zsigmond mellé menének” (89: 44). Ez az emlékiró említi elsőnek, hogy Báthori Zsigmond a jobbágysorba taszított székelyeket is hadba hívta. Bethlen Farkas ezt megerősíti, külön is hangsúlyozza, hogy a fejedelem nemcsak a hadviselésre köteles székelyeket szólította hadba, hanem a „paraszi sorban” levőket is, kilátásba helyezvén a székely szabadságok visszaállítását (21: III.601). Borsos Tamás, az ugyancsak vásárhelyi emlékiró ezt tagadja, s azt hangsúlyozza, hogy a székely jobbágyok, akiket hadba nem szólítottak, maguk keltek fel a véres nyárs hordozásának láttán, remélve, hogy haditetteikkel újra visszaszerzik szabadságukat. „Erre az havasalföldi hadra — írja — az egész székelységet fejenként felvevék, és köztük Vásárhelyt is fejenként elvitték vala. *Azhová azkit nem hittak volna is, mint az régi ősjob-*

bágyot, az is mind felkele, elhítetvén magokkal, hogy ők akkor az régi elveszett szabadságot megnyerik” (22:41) — (a kiemelések tölem — D. L.).

Akár hívta, akár nem a fejedelem az ősbágyokat és az 1562. évi felkelés után jobbágy-sorba jutott közsékelyeket, kétségtelen, hogy azok a székely nemesekkel és lófőkkel együtt hadba vonultak, és már szeptember 3. előtt Feketehalomnál táboroztak. „Ez a Feketehalom — írja Pellérdi Péter — csak Brassónál vagon és ugyan Brassóhoz tartozó mezőváros is, de szép térhelyen vagon az Barcaságban, Tergovistyához, ahol Szinán volt táborban, csak négy mérföld.” Az augusztus 27-én Gyulaféhvárról elindult fejedelem és kísérete szeptember 3-án jutott el Feketehalomhoz. „Az székelyek immár az előtt egy néhány nappal készen ott vártak bennünket. Kiket őfelsége Kornis Gáspár urammal és több fő népekkel Bocskai István uram jelenlétével is, őmaga megmustrála benne, az kik ott valának székelyek az táborban tizennégy ezerrel és hét százan. Az mustra lőn 4. septembris” (98: 143—144). Bár Istvánffy Miklós majdnem ezerrel kevesebbre teszi a Feketehalomnál összegyűlt székely hadak számát, ő is hangsúlyozza a székelyek tömeges hadbavonulását. „A székelyek is — jegyzi fel — fegyveresen és nagy számban összejöttek oda, ahová őket parancsolták. Ezeket Bocskai Istvánnal és Kornis Gáspárral nyílt mezőn megszemlélte, s úgy találta, hogy számuk tizenháromezer hétszázötvenöt fegyveresből áll. Miután látta és megdicsérte nagy harc-készségüket, az egész táborban kihirdette rendeletét, mely szerint a székelyek régi szabadságukat visszakapták” (9: 406). Akár az Istvánffy Miklóstól megadott számot, akár a Borsos Tamás által említett negyvenezret vagy még inkább a Bethlen Farkas feljegyezte hatvanezret vesszük tekintetbe, minden kétséget kizáróan megállapíthatjuk, hogy a véres kard vagy véres

nyárs körülhordozására, a közsékelyek bizalmának örvendő küldöttek megjelenésére a székely parasztság is megmozdult, hisz csupán a székely nemesek és lófők akkora számú hadat ki nem állíthattak volna. Mint Dózsa keresztesei 1514-ben, akik a nehéz földesúri terheket akarták lerázni, 1595-ben a közsékelyek is a *régi szabadság visszaszerzésének reményében indultak el a török elleni harcra.*

A hadbavonuló székely község az 1562 előtti állapotok visszaállítását követelte, vagyis a nagy székely felkelés leverése után a segesvári országgyűlésen hozott határozatok hatályon kívül helyezését, és mindama intézkedések eltörlését, amelyekre e határozatok adtak jogalapot. Kevés az írásos nyoma annak, hogy a hadbavonuló székely jobbágyparasztok már a toborzás kezdetén szembehelyezkedtek volna földesuraikkal, a székely főrendűekkel. Erről Baranyai Decsi Czimor János tesz csak említést: „Ezek pedig mihelyt Marosszéken összegyűltek volt, kezdtek szabadságuk visszaszerzéséről gondolkodni, melyet ezelőtt két fejedelem, János [Zsigmond] és [Báthori] István elvett tőlük lázadásuk miatt, s nemzetük szokása szerint a nemességgel szemben kihívóan kezdtek viselkedni” (44: II.117). A két rendet, helyesebben a mindinkább elkülönülő két osztályt az ősi szabadságok visszaállításának ígérete határozottan szembeállította. A fejedelem számítása egyszerű volt: a végveszély esetén neki nagyszámú fegyveresre volt szüksége. A pillanatnyi nehézséggel mindenáron szembe kellett nézni. A nemesség, annál inkább a székely főrendűek, azonnal felfogták a székelyek fejenkénti hadbahívásának az ő osztályérdekeiket sértő jellegét. Fel is léptek a fejedelem ígérete ellen. Nagy Szabó Ferenc azt jegyzi fel, hogy a szabadságot fogadó titkos fejedelmi levelek mozgósító erejét „látván, a székely nemes emberek igen bánták azt őket, hogy ilyen titkon és mód nélkül, ország akaratja és híre nélkül

[Báthori Zsigmond] szabadságokat megadta vala az ő jobbágyaiknak, kik közül sokat, még János király idejebeli támadáskor, sokakat pedig azután töttek vala jobbággyá, és azóta bírták őket” (89:44). Baranyai Decsi Czimor János arról tudósít ugyan, hogy Báthori Zsigmond hamarosan belátta volna a székelyek hadbahívásának veszélyét és midőn a maros-székiek nemesellenes fellépéséről értesült, „nehogy mozgolódásuk országos viszálykodásba törjön ki, s mert féltette a nemességet, megparancsolta, hogy térjenek haza”. A székelyek „vonakodtak teljesíteni a fejedelem parancsát és követeket küldtek hozzá, jelentve, hogy mindenképpen táborba szállanak, s hűséges munkával fognak a fejedelemért buzgólkodni” (44: II.117).

Ennek ellenére világos, hogy 1595 őszén, akárcsak 1514 tavaszán a nemesség lép először fel a jobbágysorból való kiszabadítás ellen, amely együttjárt az általános hadkötelezettséggel. A nemesség szembeáll Báthori Zsigmond tervével, hogy a székely szabadságokat oklevélbe foglalt formában állítaná helyre. A székely nemesek, főrendűek mesterkedéseit a közsékelyek sem nézhették tétlenül, különösen akkor, midőn a seregszemle megtörtént és megkapták a forrásokban sokat emlegetett nyolcezer fekete puskát. A közsékelység egybegyűlve, hadrendbe állítva, érezte erejét, hiszen láthatta, hogy az erdélyi had többi része nem tudna vele sikeresen szembeállni.

A közsékelyek fellépését a táborozás mustrát követő napjaira tehetjük, tehát 1595. szeptember 4. utánra. Az elégedetlenség kirombanása elég heves lehetett, hiszen a fejedelem az erdélyi nemesség tanácsára a feketehalmi székely tábor azonnali felosztatását rendelte el, arra szólítván fel a közsékelyeket, hogy békésen menjenek haza. A békés megoldásnak azonban nem ez volt az egyetlen útja, mert ebbe

a közsékelység is beleszólt, eltökélt szándéka lévén a régi szabadságát, akár fegyveres harc árán is, visszaállítani. A székelyek táborába küldött Bogáthi Boldizsár és Toldi István azon kísérlete, hogy „jobb belátásra bírják” az elégedetleneket, nem járt sikerrel. Azzal tértek vissza a fejedelemhez, hogy fogadná el a székelyek hadiszolgálatát és adja vissza szabadságukat (44: II.117). A táborfeloszlátási parancs olyan nagy elégedetlenséget váltott ki, hogy újabb felkelés kirobbanásával fenyegetett. A két kortárs: Pellérdi Péter és Istvánffy Miklós a feketehalmi táborozás e válságos pillanatáról mit sem szól, csak arról, hogy a must-ra után a fejedelem a kiváltságlevelet azonnal kiadta. Nagy Szabó Ferenc, Borsos Tamás és Baranyai Decsi Czimor János viszont elég részletesen tárgyalja a pattanásig feszült ellentéteket. Borsos Tamás például így ír: „Mikor mind egybegyűlt volna az egész székelység — mondják, hogy közel lettek volna negyvenezerre —, ők magokat elhívén és az hadban pártot ütven az ország és a nemesség ellen, az szabadságot erővel is megkezdék venni” (22: 41—42). Az önkényes fellépés még jobban ingerelte a kedélyeket, s az erőszakra kilátásban levő erőszakos válasz a nemeseket nem kecsegtette a siker reményével. Számolni kellett azzal is, hogy a Tîrgovişte várát megszállt, Szinán vezette török hadak közvetlenül fenyegették Erdélyt. Havasalföldön tehát a hódító előrenyomulása, az összegyűlt hadak háta mögött pedig a felkelés veszélye. Mindez arra kényszerítette a fejedelmet és a székely nemességet, hogy keressék a békés megegyezés útját.

A források nem engednek arra következtetni, hogy a közsékelyek minden áron a leszámolás lehetőségét vadászták. Bár határozottan követelték az 1562 előtti szabadságok visszaállítását, mégsem állíthatjuk azt, hogy a székely sereg a társadalmi forradalom útjára lé-

pett volna, mint azt Dózsa hada tette 1514-ben. Csak az események további alakulása hozta meg a parasztfelkelések kibontakozására jellemző helyzetet.

2. A székely község kiharcolja szabadsága visszaállítását

A közsékelyek bíztak a fejedelmi ígéletben, hajlandók voltak a békés egyezkedésre s így született meg pár napi tárgyalás után az a döntés, amely 1595. szeptember 15-én a Báthori Zsigmond féle szabadságlevél kiállításához vezetett. Istvánffy csak annyit említ meg, hogy „a székelyek a még nekik ki nem adott szabadságdiploma miatt nyugtalankodának”, majd hozzáfűzi, hogy a fejedelem „a székelyeknek is kiadatta a bőrre másolt oklevelet, kiket aztán Havasalföldébe küldött” (69: 407). Borsos Tamás már érzékelteti a szabadságlevél kiadásakor feszültté vált légkört. „Látván az fejedelem is és az ország, hogy előtte túl a török elenség, és közöttte az székelységnek támadása, nem lehetett egyéb abban, hanem meg kellett adni nekik az szabadságot, de *conditio*val” (22: 41—42). Tájékoztatása teljesen egyezik Baranyai beszámolójával, aki így adja elő az események lefolyását: „A fejedelem pedig részint a háborús szükségtől, részint pedig a székelyek önkéntes nagylelkűségétől indítatva, követül küldte hozzájuk Bogáthi Boldizsárt és Toldi Istvánt, készségüket megdicsérte, s megparancsolta nekik, hogy mindnyájan fegyvert ragadva egy szálíg a táborba jöjjenek; ezért a székelyek sietve a fejedelem táborába mentek. Itt, ahogy már előbb elhatározták, követeket küldtek a fejedelemhez, s jelentették, hogy hazájukért vérük hullásával is serényen fognak harcolni, csak a fejedelem öfelsége előbbi szabadságukat állítsa vissza. Vonakodott előbb ettől a fejedelem, s követeket küldve hozzájuk,

hol fenyegetésekkel, hol kérésekkel igyekezett őket szándékuktól eltéríteni. Ugyanis nagyon aggódott a fejedelem, s féltő gondolkodással vizsgálta magában, hogy mi módon szállhatna szembe ezzel a dologgal, mert úgy látzott, hogy nagy zavarok származhatnak belőle, mert egyik oldalról súlyos háború fenyegette Szinánnal és a szultán egész hadseregével szemben, másik oldalon a nemesség haragjától félt, mely nem lett volna kész ellenállás nélkül fogadni, hogy annyi király és fejedelem kiváltságaitól megfosszák őket. Végre azonban a székelyek állhatatossága és az idő sürgetése a fejedelem akaratát legyőzte, s elhatározta, hogy tekintettel a körülményekre a szabadság visszatérésének jótéteményével nyeri meg őket, olyan döntést szándékozván hozni ezután, mely mind a nemesség, mind a székelység érdekeivel számol” (44: II.118).

Az ellentétek kiéleződésének közepette határozták el a székely szabadságlevél kiadását — Baranyai szavai szerint — a rendek jóváhagyásával. Az elvi döntés után kezdődtek meg a tárgyalások az oklevél tartalmát illetően. Érthető, hogy a közsékelyek az 1562 előtti állapotok visszaállításának követelésével az új jobbágyság eltörlését óhajtották elérni. Erre sem a vármegyei, sem a székely nemesség nem hajlott. Saját osztálylétének biztosítását látta veszélyben. Baranyai megfogalmazásában „a székelyek ugyanis a nemesség elleni gyűlöletből égve, s gyűlölve a nehéz szolgaságot, melybe ugyan a saját hibájuk, de a nemesség kegyetlen uralma miatt is estek, olyanokat követeltek, amit ha megadnak, az egész nemesi rendnek paraszti sorba kellett volna süllyedni” (44: II.118).

A két fél tanácskozásában, az egyezkedés, de mindenekelőtt a nemesség kényszerű engedményei folytán született meg a szabadságlevél, melyet Báthori Zsigmond 1595. szeptember 15-én kiállított. Engedtek azonban a

közszékelyek is. Ez kiviláglik az oklevél nemegyszer ellentmondásos megfogalmazásából.

A közszékelység és a székely nemesség közötti érdekellentétek kirobbanására felfigyelt az akkor Erdélyben tartózkodó olasz Filippo Pigafetta is, aki Gyulafehérváron 1595. december 6-án kelt levelében arról számol be, hogy a székely előkelők és nemesek ellenezték a közszékelyek felfegyverzését és kiképzését, „hogy ezáltal még inkább leigázhassák”. Tudta azt is, hogy a székely község a felkelések leverése folytán jutott jobbágysorba, de 1595 őszén a fejedelemnek szüksége volt a széke-lyekre havasalföldi hadjáratában és ezért adta vissza szabadságukat (145: 101 és 28: III.556—557).

Bár sok hasonlatosságot észlelünk 1514 tavaszának és 1595 őszenek viszonyai között, a körülmények egy lényeges pontban alapvetően különböztek, s ez döntő befolyással volt az események további alakulására. 1514-ben a török a határokon túl volt, az országot nem fenyegette közvetlen veszély. A nemesség így — mivel külső veszélytől nem kellett félnie — elég erősnek érezte magát, hogy a lázadókat leverje, s még csak nem is gondolt egyezkedésre velük. 1595-ben Báthori Zsigmondnak nem volt mit tennie, hiszen Szinán hadainak Erdélybe való betörésével kellett számolnia. A török hadak kiűzése Havasalföldről egyben Erdély megvédését is jelentette. Báthori Zsigmondnak, mint azt Borsos Tamás is érzékelteti, nem volt más választása. A közszékelyek fellépésére ki kellett adnia a szabadságlevelet.

Ezzel a lépéssel Báthori és a nemesség ket-tős célt ért el: leszerelte az elégedetlenkedő közszékelyeket, megelőzte az általános székely parasztfelkelés kirobbanását és ugyanakkor biztosította a székelyek tömeges, fejenkénti hadrakelését a török ellen. A közszékelyek győztek, határozott fellépésük nyomán vissza-állították a székely szabadságokat, s ezt a feje-

delem ünnepélyes keretek között kiállított szabadságlevéllel biztosította. Furcsa győzelem volt ez mégis, hisz az ellenfél nem szenvedett vereséget, hanem ellenkezőleg, nyertesén került ki az összetűzésből. Ha a felkelés kibontakozását és a székely község szabadságjogainak további sorsát tartjuk szem előtt, akkor le kell szögeznünk, hogy a győztes közsékelyek valójában vereséget szenvedtek, míg a legyőzött, pontosabban engedményekre kényszerült fejedelem és nemesség diadalmaskodott. A kortárs Mikó Ferenc Históriajában ezt így fogalmazta meg: „Erre a hadra tekintve adták volt meg a szabadságot a székelységen levő jobbágyoknak, kik fejenként az ő paraszti fegyvereikkel el is mentek vala, a visszaszegzett kaszákkal havasalföldi harcra; de onnan megjövé, nem durála [tarta] a szabadság, mert nem kezdettek vala jámborul élni a szabadsággal” (60: 141). Bors János krónikája is jelzi, hogy a Báthori Zsigmond visszaállította szabadság „csak karácsonyig tarta” (47: I.179). Pillanatnyilag azonban a kiadott szabadságlevél azt a minden alapot nélkülöző hitet keltette a közsékelyek soraiban, hogy az ősi jogokat végleg visszaszerezték. Éppen ezért szükséges alaposabban megvizsgálunk a szabadságlevelet. Ezt annál is inkább, mert belső, tartalmi ellentmondásai különböző, az osztályérdekeknek megfelelő magyarázatra, értelmezésre adtak alkalmat.

Az 1595. szeptember 15-én kiállított fejedelmi szabadságlevelet* a Baranyai Decsi Czimor

* Lehetséges, hogy a Báthori féle 1595-ös szabadságlevél Kátay Mihálynak, Bocskai István kancellárjának kezébe került és ez volt az egyik felkínált oklevél, amelyért a Petki Jánoshoz, a székelyek generálisához 1606. május 16-án írt levelében Kátay tízezer forintot kért. A levél erre vonatkozó része így hangzik: „Emlékezhetik kegyelmed reá az székely uraim szabad levelek, mind az ó, s mind pedig az új nálam vagyon, noha ennye nem kér, de azért ez mostani időben az pénz ugyan kellemetes volna;

János krónikájában* fennmaradt latin szöveg és egy egykorú magyar nyelvű másolat, illetve fordítás alapján ismerjük. A szabadságlevél sarkalatos pontja éppen az, hogy szolgálai, jobbágyi — a XVI. század fogalmi rendszere szerint paraszti — állapotból kivette, felszabadította mindazokat, akik a hadjáratban részt vesznek. Részint ezt az igen általános megfogalmazást igyekezett megmagyarázni, vagy jobban körülírni a jobbágysorból való kivétel

ha én nekem kegyelmed igaz atyámfia akar lenni, persuadeálja [tanácsolja, sugallja] az székely atyafiaknak, váltsák ki tőlem őket halasztás nélkül. Az f. 10 000 nem sok leszen érette; ha csak minden atyafi d. 50 (50 dénárt) adna is, reá menne 50 000. Ím én magam is írtam az egész univerzitásnak [közösségnek], de annak solicitálását és gondviselését kegyelmedre bízom. Kegyelmedet kérem, legyen ebben kegyelmed nekem jó akaróm, lehessek én is kegyelmednek jó akaró szolgáló atyafia. Ha ez f. 10 000 difficultálnák [soknak tartanak], egyáltalában írom kegyelmednek nyolcnak, avagy hatnak alatta legalább nem cselekszem; lám Bogáthi Miklósnak is annyit adtak volt; de én ezt kegyelmed gondviselésére hagytam” (137: 305).

* Baranyai Decsi Czimor János annyira részletesen adja elő a Báthori Zsigmond féle 1595-ös szabadságlevél tartalmát, hogy ezt Szilágyi Sándor az eredeti magyar nyelvű oklevél latin fordításának tekintette. Megjegyezzük azt is, hogy az eddig ismert források közül Baranyai Decsi Czimor János a kibocsátás napját 1595. szeptember 15-ére teszi („Acta haec fuerunt XV. Septembris MDXCV in castris ad Feketehalom positis” — 8: 209—211). Bors János krónikájában is szó esik a szabadságlevél kiadásának napjáról. „1595-ben szentkereszt napján [tehát szeptember 14-én] adá meg a király Báthori Zsigmond a székely nemzetnek (II. János alatt 1562-ben) elveszett régi szabadságát”, olvassuk az említett krónikában (47: I.179). A szóban forgó oklevél magyar szövegét Jakab Elek közölte a Magyar Tudományos Akadémia kéziratárában őrzött egykorú másolat alapján. A másolatból azonban hiányzik az oklevél kibocsátójának neve, a kiadás helye meg kelte. A székelység történetének kutatója és kitűnő ismerője megállapítja: „Ez oklevél számos helyéből világosan kitűnik, hogy azt Zsigmond fejedelem a székelyeknek török ellen viselt [...] hadjárata alatt, 1595-ben adta; de az is

feltételeit megelőző bevezető rész. Ennek értelmében azok a székelyek szabadultak fel, akik „az elmúlt nem régi időkben... valami dologért szolgaságra és jobbágyságra vettek”. A megfogalmazás nem eléggé világos. Lehet úgy értelmezni, hogy a szolgasorból való kiemelés az 1562 után fejedelmi jobbággyá nyilvánított közsékelyekre vonatkozik, de még inkább aképpen magyarázható, hogy nem az egész közösségre, hanem csak a felkelés után egyénileg jobbágysorba jutott közsékelyekre érvé-

bizonyos, hogy tényleg ki nem adatott; mert abban a székelységnek csak a jog látszata, a szabadság csak szóval adatott meg [...] Ez az oklevél nem a fejedelem kancelláriáján kelt, ezt idegen nyelvű fogalmazta, keltezve nincs, a pecsét hiányzik, a fejedelem és a kancellár nem írta alá” (71: 295—296). Jakab Elek észrevételei megfontolandók és további kutatásra köteleznek. A kérdést véglegesen eldönteni a szabadságlevél pontos szövegét illetően mindaddig nem lehet, amíg az eredeti vagy hiteles másolata elő nem kerül. Véleményünk szerint viszont nem vitás az oklevél kibocsátásának ténye. Baranyain kívül említést tesz a feketehalmi táborban kiadott oklevélről Borsos Tamás, Nagy Szabó Ferenc, Szamosközy István és Istvánffy Miklós. Más egykorú források, oklevelek is szólnak róla, de azt is tudjuk, hogy a kiadott oklevél felett vitáztak az 1595. december 13-án Gyulafehérváron megnyílt országgyűlésen. A két fél: a közsékelyek és a székely nemesek panaszait tárgyaló országgyűlés által kinevezett tudós jogászok úgy döntöttek, hogy ez a szabadságlevél nem maradhat érvényben annál a formai oknál fogva, hogy újabb keletű a székely nemesi okleveleknél. A nemesi kiváltságlevelek és az 1595-ös szabadságlevél nyilvánvalóan kizárták egymást. Az országgyűlés semmisnek nyilvánított tehát egy, a valóságban létező hivatalos jellegű szabadságlevelet. El kell tehát fogadnunk Szilágyi Sándornak azt a megállapítását, mely szerint „a decemberi fehérvári országgyűlés is szól ez okmány létezéséről” (45: III. 357. 1. sz. jegyzet), bár száz évvel ezelőtt nem tudott ennek magyar nyelvű másolatáról. A források nem árulják el, milyen nyelven szerkesztették meg a fejedelem által kiadott oklevelet. Nincs kizárva tehát, hogy az eredeti szabadságlevél nyelve latin volt s az egykorú másolat egy kevésbé sikerült magyar fordítás. Ezzel Jakab Elek ellenvetései is magyarázatot nyernének.

nyes. Az oklevél említi, hogy Maros, Udvarhely, Csík, Gyergyó, Kászon, Sepsí, Kézdi és Orbai szék székelyeinek nagy része elveszítette szabadságát. A „valami okból” (a latin szövegben: *haud levi causa*) kifejezés minden bizonnyal a XVI. század második felének székely felkeléseire utal, noha ezt nyíltan nem mondja ki. A jobbágysorból való felszabadítást a szabadságlevél a székelyek „hűségével és hű szolgálataival”, a törökök elleni hősi harcukkal indokolja, s azzal is, hogy „inkább alkalmasak a hadviselésre, mint jobbági szolgálatra”. Szabaddá lett minden székely, aki az alábbi feltételek betartására elkötelezte magát:

1) Mind a fejedelemnek, mind törvényes utódainak minden székely személy szerint hűséget esküszik.

2) Minden háztól, évenként Szent György napján (április 24) egy forintot fizetnek a fejedelmi kincstárba és ugyancsak házanként Mindszent napkor (november 1) egy nagy köből búzát, ugyanannyi zabot és fél köből szaladot (amelyből a székelyek a sört főzték) adnak. A rendkívüli adókat illetően a székelyek is az országgyűlés végzéséhez tartják magukat.

3) A várakat fenntartják. A nemes és lófő székelyek, valamint törvényes örököseik továbbra is házaik, örökölt, adományozott földjeik birtokában maradnak, ezeket tulajdonjogon bírják; hasonlóképpen a pénzen vásárolt földeket is. A zálogos földeket csak addig bírhatják, míg azokat volt tulajdonosaik ki nem váltják. Amit viszont erőszakkal foglaltak el, azt adják vissza a községnek.* A tizedet és képét illetően az ősi szokás marad érvényben.

4) A templomokat s a kolostorokat régi állapotukba visszahelyezik és a papoknak kellő ellátást biztosítanak.

* Az egykorú magyar nyelvű másolatban, fordításban (?) nincs szó sem a zálogos, sem az erőszakkal elfoglalt földek kötelező visszaadásáról.

5) A városok megőrzik kiváltságait és azokkal szabadon élnek.

6) Mindazok, kik ezen szabadságlevél alapján visszanyerik a szabadságot, a szükséghez képest katonáskodni tartoznak a maguk költségén, mégpedig fegyverekkel kellően felszerelve, a lovasok jó lovakkal, páncéllal, pajzzsal, hegyes törökkel, a gyalogok pedig puskával és más harci eszközökkel. Személy szerint kötelesek hadbavonulni a fejedelem vagy törvényes utódai hívására és „testük fáradságával és vérük hullásával nekik és az országnak tartozanak hűséggel szolgálni”.

7) A fejedelem által kinevezett udvarhelyi kapitányt kapitányuknak és főkirálybírájuknak ismerik el. A többi tisztviselőt az ősi szokáshoz híven szabadon választják a maguk soraiból. A kapitány vagy a fejedelem által kiküldött biztosok parancsára minden évben kötelesek a lustrára (hadiszemlére) előállani.

8) A sóaknákat és vasbányákat a fejedelem kinevezte kapitány kezeli és művelteti. A székelyek 50 sóvágót és vashámor mestert adnak. Sót és vasat minden székelynek a fejedelmi kapitány pénzért árul. Az alsó- és felsőtörjai határban található kénkövet régi kiváltságuknál fogva a törjaiak termelik ki és adják be a fejedelmi fegyvertárba.

9) Tartozásaikat földesuraiknak megfizetik, hasonlóképpen az eddig kivetett, de be nem fizetett adót.

10) Mindazok, akik e hadjáratban részt nem vesznek, nem élvezhetik a szabadságlevél visszaadta jogokat, hanem előbbi uraik hatalma alatt maradnak. A fejedelmi várakhoz tartozók azok jogkörébe kerüljenek vissza. Kivételt csak azok a székelyek jelentenek, akik a fejedelem Moldvában, Havasalföldön vagy a Bánságban harcoló hadában szolgálnak. Az öregek, özvegyek vagy azok, akiket a falvak, házak és udvarok őrzésére otthon hagytak, akik a hadjáratokban fogságba estek, a fejedelmi szabad-

ságlevél megadta jogokban és szabadságokban ugyancsak részesülnek. Az urak erőszakkal székelyt nem tarthatnak vissza a hadbavonulástól. Minden székely szabadon, akarata szerint szállhat hadba.*

Végezetül, a szabadságlevél záradékában a fejedelem elrendelte, hogy a hadbavonult székelyeket összeírják.

Ezek voltak a székely szabadságjogok helyreállításának feltételei, amelyeknek betartását a közsékelyek megfogadták, s aminek az alapján a fejedelem is megígérte a szabadságok tiszteletben tartását. Nem fér hozzá kétség, hogy a megfogalmazások — s ebben Jakab Eleknek igaza van — nem voltak elég világosak és szabatosak, sőt túlzás nélkül megállapíthatjuk ellentmondásos jellegüket. Eltérő magyarázatra és értelmezésre adtak alkalmat, s amikor az osztályérdekek ütközőpontjába kerülnek, az ezekhez hasonló ellentétes vagy legalábbis nem eléggé egyértelmű megfogalmazásokat a szembenálló osztályok vagy rétegek pillanatnyi érdekeinek legjobban megfelelően értelmezik. Hosszú tárgyalások, egyezkedések, az egymásba ütköző érdekek harcában láttak napvilágot, s éppen ezért elkerülhetetlenül tükrözniük kellett az ellentétes, bizonyos kérdésekben egymást kizáró osztályérdekeket. Ne feledjük, hogy nem egyéni adománylevélről, egy bizonyos személynek és örököseinek adott kiváltságlevélről van szó, hanem *közösségi, kollektív szabadságlevélről*, amely a közösség minden tagját külön-külön, de a közösség egészét is érdekelte. A fennálló viszonyok közepette ez viszont azt jelentette, hogy a közsékelyeknek adott szabadságlevél keresztezte a székely közösséggel szembenálló közösségek, ebben az esetben a kiváltságosak osztálya különböző rétegeinek érdekeit. Minden nemest és lófőt egyénileg

* A szabad hadbavonulás kitétele hiányzik az oklevél egykorú magyar szövegéből.

is érintett jobbágyainak felszabadítása, de mert az *egész* székelyföldi jobbágyságról volt szó, ez már a hűbérurak osztályát *egészében* sújtotta. A székelyföldi parasztság egészére kiterjedő felszabadítás, bár a fegyverfogás kötelezettségéből adódott, s csak a székelyekre vonatkozott, nem maradhatott mégsem befolyás nélkül a vármegyei és a szász parasztság sorsára. Ezért a nemesség — mostmár az egész erdélyi nemesség! — önös érdekénél fogva, minden eszközzel korlátozni akarta hatását. Így került szembe, akárcsak a székely főrend, a szabadságjogokat követelő és azokat kiharcoló székely községgel. A nemesség az oklevélben foglalt kikötéseket és a szabadságot korlátozó pontokat, azok maradéktalan betartását tartotta döntőnek, míg a közszekelység az 1562. évi felkelés után eltiport szabadságjogok visszaadásában látta a szabadságlevél minden értelmét.

3. Székely hadak Mihai vajda oldalán a havasalföldi felszabadító hadjáratban (1595 október)

A feketehalmi táborba sereglett majdnem tizenötezer székely korán ugyan, de jogosan ünnepelte a közszekelység *közösségi szabadságainak és jogainak visszaállítását*. Érdeükben állott tehát az egész székelység hadbahívása, mert nemcsak az buzdította őket, hogy személyében minden közszekely szabad lehet újra, hanem hogy a közösség maga választhatja meg soraiból a megbízható, az érdekeit képviselő vezetőket. Úgy vélték, hogy ezzel összeomlott az a rendszer, amely a nemesség és a fejedelmi önkényuralom érdekeit szem előtt tartó, az ősi szabadságokat eltipró vezetőket, nemegyszer árulókat állított a széki közösségek élére. Bár megmaradt a fejedelem által

kinevezett udvarhelyi kapitány és főkirálybíró, a szabadságlevél szavatolta helyi autonómiát visszaállították.

A székely tábor választott követeket küldött az összes székekbe. Feladatuk volt hadba hívni minden férfit, dúlással fenyegetni azokat, akik — nem számolva a szabadságlevél kikötéseivel —, vonakodnának a hadbavonulástól. „Ezt hallván és látván a székelyek — írja a szemtanú Pellérdi Péter —, hogy levelek immár megvagyon, őmagok egy néhányat magok közül kiválasztanak és haza bocsátanak, hogy valaki közülök nem jőne utánok, azokat mindenütt akasszák” (98: 144). A fejenkénti hadrakelés meghirdetésére nagyszámú székely szállt táborba a Brassó melletti Feketehalom mezején. Istvánffy Miklós is említette, hogy midőn a székelyek szabadságukat visszakapták, nagy lelkesedéssel indultak a táborba. A székelyek — jegyzi fel — „nagy örömben nemsokára néhány követüket visszaküldték azzal a szigorú utasítással, hogy akik otthonukban maradtak, csak a serdületleneket és az öregeket hagyva hátra, valamennyien fejvesztés terhe mellett siessenek a táborba. Ezt megtudva, a szabadság édességétől csábítva, nagy számuk jött versengve a táborba, úgyhogy néhány napon belül valamennyiüknek a száma a huszonnégyezret is megközelítette, kik közül kilencezerkétszázan puskások, a többiek lándzsások és nyilasok voltak” (69: 406). Pellérdi Péter is szól a szabadságlevél megadása utáni toborzásról. Szerinte a székely szabadságlevél kiállítását „értvén azok is, az kik otthon maradtanak volt közülük füstönként ha csak tizenkét esztendősfiffú volt is mind jöttön-jött elannyira, hogy a székelység csakhamar többen gyüle huszonkétezernél, kik közül puskás volt nyolcezerkétszáz, a többi mind dárdások és visszahozott kaszások, kik mindaddig míg a szükség kívánta, az magok költségén szolgáltanak

és bizony, hogy jól emberkedtenek” (98: 144—145).

A székely táborozás történetét, valamint a marosvásárhelyi három század kiállítását színesen írja le Nagy Szabó Ferenc. „Ezen a mi városunkon, Marosvásárhelyt is a város népét mind felkészítették. Bíró akkor Szabó Péter vala, és a lovasoknak hadnagya vala Török János, vicéje (helyettese) pedig Csiszár András. Jó száz lovas vala, és a Mátyás király adta szép aranyos zászlót nékik odaadták vala; veres vala, arannyal írott, ez vala reá írva: *Jesus Nazarenus Rex Judeorum*.

A gyalogoknak pedig hadnagyok vala az én apám Nagy Szabó János, vicéje vala Herepei Gergely. Jó két száz gyalog s még több is voltak. Akkor az apám s mindpedig Herepei Gergely polgárok valának, de mégis el kelle menni; itthon a bíró csak harmad magával maradott, mert úgy volt parancsolva a fejedelemtől” (89: 44). Most tehát hadba szálltak a máskor felmentett városi polgárok is. Rendkívüli idők jártak, hiszen a hadbahívás legősibb székely hagyományait is felélesztették. „A székelységen — mint már idéztük Nagy Szabó Ferenc szavait — mindenütt véres nyársot hordoztak akkoron a nép között, hogy felkeljen minden és az ellenség felé menjen. Azt mondták akkor, hogy az régi székely törvény volt a nyárs hordozás, melyet igen nagy és utolsó szükség korán szoktak vala cselekedni a régi székelyek” (89: 44). Borsos Tamás is megemlíti, hogy minden székely férfi táborba szállt. „Erre a havasalföldi hadra az egész székelységet felverék, és köztök Vásárhelyt is fejenként elvitték vala. [...] Mikor mind egybegyűlt volna az egész székelység — mondják, hogy közel töltek volt 40 ezerre” (22: 41). A marosszékiek tömeges hadbavonulásáról a fejedelem maga ír egy későbbi, 1601. december 31-én kelt szabadságlevelében. „Havasalföldi hadjáratunkban, melyet évekkkel ezelőtt a tar-

tomány megtartásáért viseltünk, láthatták és megcsodálhatták a székelyek vitézségét... azon nemzetek fiai is, kik a harci dicsőség és virtus pálmavirágját maguknak követelik.” Megmutatták a székelyek, hogy „nem szolgaságra, hanem fegyverviselésre születtek” — jegyzi meg levelében a fejedelem (134: V. 168—171).

A császárral kötött szerződés értelmében Báthori Zsigmond segítségére ezerötszáz főből álló had érkezett Erdélybe. A fejedelmi had felszerelésére új puskákat hoztak, amelyeket a székely gyalogok között osztottak ki. „Érkezők azonközben — jegyzi fel Nagy Szabó Ferenc — Rudolphus császártól szép segítség, úgy mint gyalog és lovas német — lehetett másfél ezer; igen szép had vala, mert láttam. E mellett küldött vala pénzbeli segítséget is, nem tudom jól mennyi ezer tallért; némelyek ötezernek, némelyek többnek s ki pedig kevesebbnek mondotta, hogy volt; valami aprószerű muskétákat is palaczkokkal együtt, minden puskához két-két palaczkok valának: nem tudom hány ezer volt, némelyek ötezernek mondták; de elég hogy volt, mert magam is láttam benne, sőt ma is hogy ezt írom, kettő vagyon a fogason benne” (89: 43). A fejedelem maga is elismeréssel írt a székelyek táborba szállásáról. A Brassóban 1595. szeptember 22-én kelt beszámolójában arról tájékoztatja a toscanai nagyfejedelmet, hogy a székelyek, miután a szabadságukat visszaadta, nagy számban szálltak hadba s így a seregszemle után egész hada mintegy negyvenezer főből állott (146: IV.283). Illésházy István Báthori hadainak számát harmincötezerre teszi (86: VII.25). Az olasz Visconti Alfonso, aki már szeptember elején érkezett Brassóba és később elkísérte az erdélyi hadat a havasalföldi hadjáratba, e hó 13-án írt tájékoztatójában a székely gyaloghad számát huszonötezerben jelöli meg, őket pedig „félelmet nem ismerő kemény hegyi férfiaként” jellemezte (142:109). Michael Weiss

brassói polgár, a később fontos szerepet játszó diplomata, a hadjárat idején kelt feljegyzéseiben a hadbavonult székelyek számát huszonnyolcezerre tette (110: IV.150).

Említsük meg Nagy Szabó Ferenc véleményét is a Havasalföldre induló székely hadról. „A székelyeknek Báthori a császár puskáit — kit akkor fekete puskáknak hívnak vala — mind oda közikbe osztá, és igen szép hadat építte belöllek. Úgy hallottam, hogy közel voltak húszezeren, de én nem tudom s nem láttam. Megmustrálván őket, mondják hogy szép had lett volt belöllek, kin igen örült a fejedelem. Így indula akkor azért Báthori Zsigmond a bassára, és elsőben szálla a Barcza mezéjére minden hadával” (89: 44).

A Havasalföldre induló székely hadak számát illetően a különböző források között nagy eltéréseket észlelünk. Húszezerről negyvenezerre, sőt hatvanezer főre rúgó hadseregről esik szó. Ha viszont kizárjuk azokat a forrásokat, amelyek nem szemtanúktól származnak, az eltérések lényegesen kisebbek. A számok ez esetben huszonkétezer és huszonnyolcezer között mozognak. Ha tehát az e forrásokban szereplő legkisebb számot vennők alapul, akkor is számolhatunk egy huszonkétezer főből álló székely sereggel. Ez jelentős had volt az akkori viszonyok között, s ha egy ilyen számú zsoldos hadat csak egy hónapi szolgálatra fogadott volna fel a fejedelem, ehhez legalább százezer tallérra lett volna szüksége, tehát ötször akkora összegre, mint amennyi a Portának fizetendő harács néven ismeretes rendes évi adó volt.

Pellérdi Péter részletesen leírja a Havasalföldre induló erdélyi had összetételét és a különböző csapatok és seregek számát. Szerinte, a huszonkétezer főnyi székely hadon kívül, Bocskai István hozott nyolcszáz kopjás lovast és ezerkétszáz puskást; Wayer János kozák kapitány részt vett háromszáz kozákkal, „kiknek egy-egy hosszú puskájok s egy-egy mor-

dal puskájok volt”; a császár küldötte német fegyveresek száma ezerhatszáz főre rúgott. Ezeken kívül jelentős számú csapatot indítottak hadba az erdélyi városok: Szeben — ezer fekete drabant puskást; Brassó — ugyancsak ezer drabantot; Medgyes szék — ezer „zöld köntösű” drabant puskást; Beszterce — ezer gyalogost; Szászsebes, Szászváros, Szerdahely és Nagysink — összesen ötszáz puskást. Jelen volt továbbá a fejedelem ötszáz drabantja és ezer más gyalogja. E hadakhoz kell számítanunk a kétezer lovasból álló „fejedelmi udvarnépet”*, Bocskai István háromszáz lovasát, Jósika kancellár kétszáz, Gyulafi László kétszáz, Csáki István száz lovasát és természetesen a nemesi hadat, hiszen a fejedelem parancsára minden erdélyi nemesnek személyesen hadba kellett szállnia. A nemesi had számát Pellérdi nem jelzi. A fejedelmi had a császári és kozák segítséggel együtt is alig tizenháromezer főből állott, míg a fejenkénti szolgálatra hívott székelység huszonkét-huszonnégyezer lovasból és gyalogosból álló hadat mozgósított.

A Feketehalom melletti mezőn táborozó erdélyi hadhoz csatlakozott Ștefan Răzvan moldvai vajda hada, amely kétezerháromszáz „csoda szép gyalogosból” és hétszáz „szálas lovasból” állott (98: 144—145).

Mihály vajda havasalföldi hadserege a hegyekbe visszahúzódva várta Báthori Zsigmond segítségét. Pellérdi Péter 1596-ban kiadott beszámolója szerint: „A havasalyi vajda is készen várt bennünket, Mihály vajda az ő népével, ágyúival és tarackival és szép néppel, sok jó havaselviekkel, kik legalább voltak Mihály vajdával is nyolc ezeren lovas és gyalog in summa” (98: 145).

* Egy 1596-ban összeállított lajstrom számbelileg 2279 fejedelmi lovasról tájékoztat; ezek havi zsoldja 8657,91 forintot tett ki.

A fejedelmi had, Mihai vajda serege, Ștefan Răzvan moldvai vajda csapata, a császártól és kozákoktól érkezett segítséggel összesen huszonháromezer hétszáz főnyi volt. Ugyanakkor a székelyek hada legalább huszonkétezret számlált. Felszerelés és fegyelem szempontjából sem állhatott a székely had a többi csapat mögött. A gyalog puskások között nyolcezerkétszáz székely puskás számbelileg és felszerelésben is fölényben volt. Azzal is számolnunk kell, hogy a székely had *nem zsoldosokból* állott, hanem *a szabadságuk visszaszerzéséért hadbavonuló székelyekből, akik a törökkel való tusában akarták bebizonyítani, hogy méltók az ősi szabadságra.*

Az általános hadbavonulásban is elkerülhetlenné váltak a társadalmi összetűzések. A fejedelmi szabadságlevél ellenére akadtak olyan székely nemesek és előkelők, akik nem voltak hajlandók hadba eresztetni jobbágyaikat. Ezek viszont a Báthori Zsigmond parancsára hivatkoztak és, semmibe véve uraik ellenállását, nyíltan szembeszálltak velük. Szamosközy István a parasztfelkelésekre jellemző állapotokról beszél. Többek között megemlíti, hogy a székely falvakban félreverték a harangokat, ahogy azt a parasztfelkelések alkalmával szokták. Napirenden azonban mindenekelőtt a hadbavonulás állott.

Az egyesült felszabadító hadak október 16-án érkeztek Tîrgoviște alá. Szinán nagyvezér a megerősített várban mintegy négyezer főnyi erős őrséget hagyott, maga pedig — miután értesült az érkező sereg nagy erejéről — Bukarest felé vonult vissza. Hosszú vita után Báthori, Mihai vajdával egyezve, úgy döntött, hogy ötszáz főből álló lovas csapatot küld Szinán visszavonuló seregeinek állandó zaklatására, de a derékhaddal beveszi először Tîrgoviște várát s csak azután vonul előre Bukarest és Giurgiu felé. Még a vár alá érkezés napján megkezdődött az ostrom. A székely hadak

Ștefan Răzvan moldvai vajda csapatával a vár keleti, Bukarest felé eső oldalán foglaltak állást. Mihai vajda, Báthori Zsigmond, Bocskai István és Király Albert a vár fölötti hegy és a Ialomița folyó között levő templom mellé szálltak hadaikkal. Nyíllövésnyi távolságból kezdtek löni az ágyúkkal a védősáncot, amelyet Szinán nyers fákkal és közéjük vert agyagtapszal erősített meg. A székely és moldvai csapatok támadását is a tüzéség készítette elő. Az ágyúgolyók az agyagtapszba ragadtak, a nyers és nedves fából épített palánk nem kapott lángra. A védekezők visszavertek minden támadást. Erős ágyútűzzel és nyílzáporral fogadták a várat megközelítő hadakat, puskatűzzel kényszerítették visszavonulásra a vár falaira hágó ostromlókat. Az iszonyú ágyúzás és sűrű puska lövés közepette „maga a levegő is elsötétedett, s kölcsönösen elzárta mindkét féltől a látást. Ennek, mint valami sötétségnek a védelme alatt a székelyek száraz fát, szurkot, fáklyát és más, tűz támasztására alkalmas gyúlékony anyagot hordtak össze, a fából készült erődítményekre dobták, s a várat nagy erővel kezdték ostromolni. Minthogy azonban az erődítmény friss és zöld, vagyis még nedves fából készült, melyen még a rátapszott agyag sem száradt meg, nem kaphatott mindjárt lángra, s közben az ágyúk állandóan dörögtek, s a romos fal omladékai a falakat megközelítők fejére hullottak, az ostromot nagyon is nehézé és kétségessé tette, s az ellenség is vitézül harcolva az ostromlókat messzire viasztörítette” (69: 410).

Már harmadik napja tartott Tîrgoviște ostroma. A várat védő török őrség sikeresen állt ellen minden rohamnak. Döntő támadásra kellett tehát vezetni a felszabadító hadat. Ez következett be október 18-án, az ostrom harmadik napjának alkonyata előtt. A székelyek megtörték a védekező törökök ellenállását, rést vágtak a palánkon, felhágtek a vár falaira, és

felgyújtották a várbeli épületeket. Ezzel megnyitották az utat a keresztény hadak előtt, és alig néhány óra alatt Tîrgovişte felszabadult. A korabeli elbeszélő források, a szemtanúk beszámolóí, mint látni fogjuk, egyöntetűen emelik ki a székely hadak szerepét a vár sikeres megvívásában.

A székelyek elsőknek törtek be a várba, és Mihai vajda csapataival vállvetve vették üldözőbe a menekülni próbáló ellenséget, „nagy vérontást vittek végbe”. Ők fogták el Ali pasát, a vár török parancsnokát és alvezérét, Mehmed béget. Ugyancsak nagyértékű hadizsákmány került a székelyek kezére, többek között a két 56 fontos ágyú és 42 kisebb ágyú, valamint rengeteg összeharácsolt kincs. Kiváltképpen a hazáját védő havasalföldi, valamint a székely gyalogság tűnt ki, de a források szerint a székely lovasok is a hadak háta mögött hagyták lovaikat, csatlakoztak az ostromló székely gyalogokhoz, velük együtt hordták a rőzsét, szították a tüzet és hágtak fel a falakra. „Nagy véraldozatot követelő volt e háború” — írja Miron Costin moldvai krónikás (33: 13). A keresztény szerzőktől származó források azt állítják, hogy a várat védő négyezer főnyi csapat teljesen megsemmisült, míg az ostromlóból alig hatvanan estek el. Ez nem más, mint az egykorúak szokásos szépítése: az ellenség gyakran tízszer s olykor százszor is több halottat hagy a csatatéren, míg a krónikaíróhoz érzelmileg közelálló had vesztesége még a jelképesnél is csekélyebb. Tîrgovişte alatt azonban más volt a valóság. Az ostromló székelyekből sokan estek el, hiszen a védők sortüze alatt hordták a rőzsét a várfal alatti sáncba, a nyers fából épített palánkra s a paliszádra. Sokan estek el közülük akkor is, amikor a falakra hágtak. Ilyenkor természetesen az ostromlók vesztesége mindig nagyobb. Túlzás nélkül állíthatjuk, hogy nemcsak vitézségükkel, bátorságukkal tűntek ki a székelyek Tîrgovişte ostrom-

mánál, de nagy véráldozattal is fizettek a havasalföldi fejedelmi székhely felszabadításáért.

Megemlíjtjük azt is, hogy a Szinán hadát üldöző havasalföldi lovassággal együtt székely lófők is harcoltak és több mint négyezer keresztény rabot szabadítottak ki.

1595. október 18., Tîrgovişte felszabadítása, nevezetes napja Havasalföld történetének, és egyben a székely hősiesség, önfeláldozás és az idegen elnyomók ellen viselt harc örökké emlékezetes eseménye is.

A felszabadító hadak Tîrgovişte alól Bukarest felé vették útjukat. Az előnyomulás lassan haladt, hiszen az elpusztított országban élelmet a több mint negyvenezer főnyi hadnak Erdélyből kellett hozni társzekereken. Onnan jött a lőpor is. Így is már október 20-án, a havasalföldi és székely lovasság megjelenésére, Szinán hada kénytelen volt elhagyni Bukarestet. Az egyesült hadak, midőn a török seregek visszavonulásáról értesültek, egyenesen Giurgiu felé nyomultak előre. Október 25-én már kemény harcok folytak Giurgiu alatt. A Duna bal partján álló erődöt, amelyet a török már a XVI. század közepétől a kezén tartott, Szinán nagyvezér megerősítette. Arra számított, hogy a vár fedezi a Dunán átkelő hadait. Ezért a várban erős őrséget hagyott hátra, míg maga megkezdte az átkelést. Itt is mindenekelőtt a várat kellett bevenni, „Zsigmond tehát — jegyzi fel Istvánffy —, övéinek tanácsára, október 28-án Gyurgyevó felé irányította táborát, s nem sokkal dél után parancsot adott, hogy csaknem az összes gyalogság és a székelyek csapatai [...] rontsanak az ellenségre, őket harccal ingereljék, s megakadályozzák őket az átkelésben⁴¹ (69: 412). A vár ostroma most is nehézségekbe ütközött, az ágyúk itt sem tudtak rést ütni a vár falán. A vár bevételét csak sok emberáldozatot követelő tömeges roham biztosíthatta. Újra a havasalföldi és a székely gyalogoknak

jutott a szerep, hogy a várba elsőnek rontsanak be. A székely puskás gyalogok (pixidariusok) mászták meg a vár falát és Mihai hadainak támogatásával megtörték a védők ellenállását. Szamosközy István, aki a szemtanú Hunyadi Ferenc tábori orvos beszámolója alapján írja le a vár bevételét, vitába száll Ciro Spontoni olasz történetíró véleményével, hogy a vár bevételének babérja Piccolomini hetvenöt főből álló csapatát illetné meg. A székelyekről ellenszenvvel író Szamosközy is kénytelen elismerni a székely pixidariusok szerepét Giurgiu várának bevételében. „Gyirgyót mikor Báthori Zsigmond megvötte — írja — és elrontotta az Duna mellett Havasalföldébe, sok török veszett benne [...] Ferenc doctor, ki ott volt az hadban, harminc ezernek mondja vala, hogy veszett volna Gyirgyónál az Szinán basa hadában. És ugyan egy olasz is, ki históriát írt olaszul, Ciro Spontoni, harminc ezernek mondja, kik ott vesztenek... Ugyanazon Spontoni olasz azt írja, hogy Zsigmond Silvius Piccolominiust, az florentiai herceg kapitányát, kit hetvenöt olasszal küldött volt az herceg Zsigmondhoz, azt írja, hogy Gyirgyó megvételeére Silviumt rendelte Zsigmond. De nem igaz, mert nyilvánvaló dolog, hogy Kornis Gáspár és Király Albert löttette és reájok bízta Zsigmond annak megvételeét, jóllehet Silvius népe is az hetvenöt olasz ott volt az ostromláson és megvételen. De azért *az székelyek hágták és vötték meg inkább az várat* (kiemelés tőlem — D.L.), hogy nem az olaszok, kikben egy sem veszett oda az hadban, oly igen meg tudták magokat oltalmazni az puska magvától. De az Gyirgyó megvételeét azért magoknak tulajdonítják az olaszok; minthogy ők sokat az mit nem ők cselekedtenek is magoknak tudják tulajdonítani nagy mesterségesen” (131: XXX.52). Bethlen Farkas is elismerően beszél a székely puskás gyalogság hősies harcáról Giurgiu várának bevételénél. Kiemeli, hogy a székely gyalogság

halált megvetve indult a holttestekkel teli mocsaras sáncon át a vár végső ostromára és a havasalföldi hadakkal karöltve törte meg a védők ellenállását (21: III.623). Iszonyú küzdelem folyt 1595. október 29-e alkonyán és másnap hajnalban. Nagy Szabó Ferenc, akinek apja részt vett a havasalföldi hadjáratban, így számol be erről az eseményről: „Báthori Zsigmond hadai a lövő szerszámmal az hídnak szorítják a törököt, és az hidat a hunn a fele lőtt volna, az ágyúkkal ellövik, mely elszakadván, a mely török azon innen volt, az mind fegyverre költ és a vízbe halt; a többit a várnak, a Dunának szorítván, úgy vágják le, annyira, hogy szárazon mehettek a várba a test hátán, mert teli volt a Duna szakadéka testtel és ott is levágták a törököt — semmi kár nélkül” (89: 44—45). Istvánffy Miklós is azt írja, hogy „a Duna «innenső» medrében, mely tele volt lovakkal, tevékkel és emberi holttestekkel — a folyó egészen véres is volt —, alig tudott folyni a víz” (69: 414).

Giurgiu várának bevétele egyben Havasalföld teljes felszabadítását is jelentette. Szinán nagyvezér szégyenteljesen hagyta el az országot, seregének színe-javát elveszítette. Az egyesült erdélyi, havaselvi és moldvai hadak nagyszerű győzelmével végződött az őszi felszabadító hadjárat. Most már Mihai vajda is biztonságban érezhette magát, hiszen az adófizetés megtagadása és a törökkel való nyílt szembeszállás a hadszíntéren elért sikerekkel tetőződött be. S e sikerekben, amint világosan kitűnik a felsorolt tényekből, a székelyeknek nem kis szerepük volt. Borsos Tamás hangsúlyozza, hogy a székelyek „Oda azért Havasalföldébe híven s dícsíretesen szolgáltak” (22: 42). Baranyai Decsi Czimor János azt írja, hogy a székelyek mind Tîrgovişte, mind pedig Giurgiu felszabadításában vitézül viselkedtek (86: XVII. 220 és 233). Nagy Szabó Ferenc szerint a Havasalföldre induló székely had „igen szép had” volt és

a harcban vitézül forgolódott (89: 44). A hadszíntérről érkezett jelentések alapján Bécsben is felfigyeltek a székelyek kiváló katonai teteteire. Már 1595. november 25-én egy nyomtatásban megjelent bécsi tudósítás arról tájékoztatta olvasóit, hogy mennyire előnyös a székelyek hadbahívása, akik minden zsold nélkül a harcban helytálló nagyszámú hadat tudnak kiállítani (61: XII.184). Az 1595. november 1-én kelt francia nyelvű tudósítás is — miután beszámol a székelyek hadbavonulásáról és e hadjáratban viselt dolgairól — azt írja, hogy ők „alkotják Erdély legerősebb katonai erejét, haduk szabad népből áll, kik mentesek minden adótól, de kötelesek a fejedelmi hadban zsold nélkül szolgálni” (61: XII.152). Érdekes megjegyeznünk azt is, hogy a császári udvar krónikaírója is szentel néhány sort a székelyek havaselvi szereplésének. Értesülése szerint a szabadságjogokat visszanyert székelyek nagyszámú hadat állítottak ki, amely mindvégig részt vett a legnehezebb csatákban, fontos szerepet töltvén be Tîrgovişte és különösen Giurgiu várak bevételében (61: XI.305).

A román történetírás is kellőképpen értékelte a székely had részvételét a havasalföldi felszabadító hadjáratban. Nicolae Bălcescu, a 48-as forradalmi demokrata történész kimagasló szerepet tulajdonított a székelyeknek Tîrgovişte, Bukarest, Giurgiu és Brăila visszafoglalásában, Szinán seregének kiűzésében Havasalföldről (13: 116—117, 127—129). Az úgynevezett udvari krónika szerzője, Baltazar Walther, Mihai Viteazul megrendelésére Tîrgovişte városában még 1597-ben hozzálátott művének megírásához és azt 1599-ben Görliczben ki is adta; amikor beszámol a Mihai megsegítésére érkezett hadakról, ő is külön megemlíti a székelyeket. A Báthori Zsigmond seregében kozákok módjára elszántan harcoló „sok székely” lovas — írja —, ha a szükség megkívánta, lóról szállt és gyalogosként küzdött vitézül (113: 81).

Tîrgovişte, a megerősített vár bevételében a székelyek fontos szerepet vittek. A korabeli elbeszélő források alapján Bălcescu így örökíti meg a nagyszerű fegyvertényt: „Látván, hogy a sok sikertelen tusa után a csapatok csüggedeznek, Báthori meg a többiek odamentek a székelyekhez, s buzdítani kezdték őket, mondván: tegyenek bizonyosságot róla, hogy nem fedkeztek meg a nemrég elnyert szabadságról, ne csüggedjenek el a nehézségek és a veszély láttán, hanem mutassák meg, hogy bátor férfiak és a szabadságra méltó emberek. A székelyek ekkor csoportokba verődtek, és rengeteg száraz gallyat hordtak össze, hogy felgyújtsák a falat. Közülük sokan elestek az ellenség csapásai alatt, de a semmi veszéllyel nem törődő székely vitézeknek végül is sikerült a falat felgyújtaniuk. A szerteszét harapózó lángok láttára szünni nem akaró «Jézus ! Mária !» kiáltásban törtek ki, s némelyek létrával, de legtöbben anélkül indultak rohamra, hogy felhágjanak a falakra, miközben egy részük tovább vitte a tüzet a vár többi részére” (13: 128—129). Ugyancsak az egykori kútfők elemzése alapján jutott Bălcescu arra a következtetésre is, hogy a Giurgiu váránál kivívott „győzelemben felette kitűnt a vitézségéről hírneves kiváló székely gyalogság” (13: 142).

Azt, hogy a székelyek tömegesen vettek részt 1595 őszén a havasalföldi felszabadító hadjáratban, meggyőzően szemléltetik a következő adatok is. Marosvásárhely egész férfilakossága (egy század lovas és két század gyalogos) vonult 1595 őszén hadba (89: 44). Alsócsernátonból, Háromszékről név szerint is ismerjük a hadjáratban részt vevők egy csoportját. Fejes Mihály a Ialomița mellől feleségének írt levelében a következő falubeliek nevét említi: Deák Mihály, Sylveszter István, Benkő Mihály, Bodor Antal, Mihály Varga, Barta Jakab, Chýe Máté, Beke Tamás és Szaniszló Tamás (134: V.159—160). Báthori Zsigmond is

azzal indokolja a marosszékieknek 1601. december 31-én Déván kiadott szabadságlevelében a jobbágysorból való felszabadítást, hogy a havasalföldi 1595-ös hadjáratban „rendkívüli vitézségnek adták tanújelét”. Éppen ezért nemcsak a jobbági állapot alól mentette fel a székbeli gyalogokat, hanem visszaadta ősi jogukat is, hogy szabadon választhassanak maguk közül kapitányt (134: V.168—171). Még előbb a siménfalvi Székely Mózesnek 1598. március 1-én kiállított adománylevelében Báthori Zsigmond azt mondja, hogy ez a vitéz férfi a havasalföldi törökellenes harcokban is kitűnt (134: IV.132). Megemlítjük, hogy e hadjáratban részt vett a Marosillyén 1580-ban született alig 15 éves Bethlen Gábor is.

4. Hitszegéssel ismét elveszett a kiharcolt szabadság

1595. október 30-án Giurgiu felszabadításával véget ért a havasalföldi hadjárat. Az erdélyi had és Báthori Zsigmond november elején már hazatért. De alig fejeződött be a háború, a nemesség ostromolni kezdte a fejedelmet, hogy a közszékelyeknek kiadott szabadságlevelet nyilvánítsa semmisnek. A visszatérő hadak még csak Brassóig jutottak, amikor — Baranyai Decsi Czimor János értesülése szerint — „a nemesség kérte a fejedelemtől, hogy mivel isten jóvoltából a török háborút lelke vágya szerint befejezte, a székelyeket adják vissza előbbi uraiknak” (44: II. 125). A székelyek mit sem sejtettek, megtértek otthonukba és méltán várták anyagi és véráldozatuk jutalmát. A Feketehalomnál kiadott szabadságlevél értelmében mindazok, akik a hadjáratban részt vettek, felszabadultak a jobbágyság járma alól. A közszékelyek most úgy érezték, hogy a régóta sóvárgott szabadságot kivívták, és azt senki többé el nem veheti tőlük. Megtagadták az

engedelmességet volt földesuraiknak, nyíltan ellenálltak minden úri követelésnek. A székely nemesek és főurak sehogy sem tudtak belenyugodni jobbágyaik felszabadulásába. A kortárs Nagy Szabó Ferenc megfogalmazása szerint: „a székely nemes emberek orrolják vala az ő jobbágyoknak megszabadulását” (89: 46). A jobbágy-nemes ellentét kiéleződése újra fegyveres felkelés kirobbanásával fenyegetett. Borsos Tamás mindezért csupán a jobbágyorsorból felszabadult közszékelyeket teszi felelőssé. Szerinte a szabadságlevélbe foglalt feltételeket (amelyekhez a jobbágyfelszabadítás kötve volt) a „nyavalyások, mint paraszt nép meg nem értvén jól, mind az honn maradott része és mind az hadból, hogy hazajöttek, azután az többi is itthon sokképpen violálták”. A közszékelyek — Borsos Tamás megállapítása szerint — „igen sok törvénytelenégeket kezdtek vala cselekedni” a földesurakon (22: 42). A vásárhelyi polgár krónikáíró nyíltan a nemesség oldalára állott abban a kibékíthetetlen osztályellentétben, amely újra felidézte a társadalmi feszültség és küzdelem parasztfelkelésekre jellemző napjait.

Báthori Zsigmond ilyen körülmények között nem merte a nemesség kérését azonnal teljesíteni, hiszen ezzel igen nyíltan hitszegést követett volna el. A döntés felelősségét másra akarta hárítani, és — mint azt Baranyai írja — „nehogy úgy lássék, hogy ilyen nagy jelentőségű dolgot az ország rendeinek megkérdése nélkül vagy a jog és illendőség ellenére tesz, az egész dolgot az országgyűlés elé utasította” (44: II.125).

A közszékelyek bíztak abban, hogy a fejedelem és az országgyűlésre összejött rendek elismerik méltányos követeléseiket. A nehéz megpróbáltatást jelentő törökellenes hadjáratban kifáradt közszékelyek nem gondoltak a fegyveres fellépés megszervezésére. Ők csak érdekeiket hűen képviselő férfiakat választot-

tak soraikból, azzal a céllal, hogy azok Fehérvárott a rendek előtt előadják panaszukat, és elnyerjék orvoslásukat. A székely község képviselői panaszt emeltek a fejedelemnél a nemesek ellen, előadván, hogy nem tartják be a szeptemberi kiváltságlevélbe foglaltakat. Bár az írásban is beadott panaszok tartalmát közelebbről nem ismerjük, ugyanis a ránkmaradt források erről hallgatnak, minden bizonnyal állíthatjuk, hogy a folyamodvány központjában a nemesek által a jobbágyfelszabadítás megakadályozására tett kísérletek kérdése állott. Baranyai Decsi Czimor János ezt határozottan állítja. „Miután — írja — mindenholnan összegyűltek oda az összes karok és rendek, a székelyek könyörgő levelet nyújtottak át a fejedelemnek, s megígérték, hogy a régi kötelességet ajánlják fel az iránta érzett előbbi hűséggel, s őt ígéretére figyelmeztetve kérik, könyörögnek és mindenre, ami szent, esedeznek, hogy ami szabadságot egyszer ünnepélyes privilégiummal visszaadott, azt most is a nemesség követelésével szemben határozatával megerősíteni méltóztassék” (44: II.126).

Panaszlevelet nyújtottak be a fejedelemnek a székely főurak és nemesek is, melyben a közsékelyek szolgasorból való kivételének jogellenességét hangoztatták. A korabeli források arról is tájékoztatnak, hogy a nemesek egyenesen a fejedelmet vonták kérdőre, miért adott a székelyeknek szabadságlevelet Feketehalomnál. Bethlen Farkas például arról tud, hogy a Gyulafehérvárra összejött rendek Báthori Zsigmondhoz azzal a kérdéssel fordultak, magyarázná meg, miként történhetett, hogy az ország rendjeinek megkérdése nélkül és a „nemesség kiváltságai ellen” visszaállította a közsékelyek szabadságát, „amikor a nemesek sem a fejedelem, sem az ország ellen semmit sem vétettek”. Jellemző Báthori Zsigmond magatartására, de egyben a havasalföldi hadjárat kez-

detén kialakult feszült helyzetre is az a válasz, amelyet a fejedelem erre a kérdésre adott. Ugyanis — Bethlen Farkas feljegyzése szerint — kijelentette, hogy ezt kényszerből tette, mert „egyébként nem tudta volna a székelyeket a háborúra mozgósítani”. Különben is, vélte a fejedelem, nem az a kérdés, hogy miért adta vissza a székely szabadságokat, hanem az, vajon a közsékelyek betartották-e a szabadságlevélben foglalt feltételeket (21: III.631). Ezt nyilván azzal a céllal, hogy ürügyként használják fel a szabadságlevél visszavonására mindazokat a nemesellenes megnyilvánulásokat, amelyek annak kibocsátása után történtek.

Külön figyelmet érdemel a székely főrend és nemesség érvelése a közsékelyekkel szemben. Ebből is kitűnik, hogy igyekezett a vármegyei nemesség mögé felsorakozni, élvezni mindazon előjogokat, amelyeket az hűbéri birtokánál és kiváltságleveleinél fogva egyénileg, de a hűbéri jog alapján testületileg is bírt. Baranyai tájékoztatása szerint a székely nemesség figyelmeztette a fejedelmet „ünnepélyes esküjére, amellyel kötelezte magát a nemesség minden jogainak megőrzésére”. Valóban ezt az esküt Báthori Zsigmond is letette trónralépésekor. A nemesi panaszlevél, továbbá, azzal érvelt, hogy a közsékelyek jobbágysorba taszítása nem új keletű, hanem „dicső fejedelmeknek igen régi kiváltságlevelei vetették a székelyeket a jobbágyi sorsnak ebbe a szolgaságába”. Ezenkívül, természetesen, felhasználták azt a már említett érvet is, hogy a felszabadított közsékelyek megszegették a szabadságlevélben foglalt feltételeket, amelyeket tehát „egyik részében sem tartottak meg”. Latba esett az osztályösszetartás érve is, a panaszlevél írói ugyanis arra szólították fel a fejedelmet, hogy „inkább a nemességre akarjon tekintettel lenni”, mint ezekre a lázadókra, „akik kétszeri lázadással vették magukra a szolgaságnak ezt a jármát”. A nemesi panaszlevél hang-

ját végig kíséri a nemesi gőg, a közszekelyek lenézése. Minden lázongót a szolgáltság okkal sújt, s mert a közszekelyek „természetüknél fogva szeretik a lázongást..., joggal vesztették el a szabadságukat”. Íme, most is lázonganak, „nyilvános lázadásra gondolnak”. A közszekelyek felkelésével való fenyegetés kétélű fegyver volt. Báthori Zsigmond éppen attól tartott, hogy szabadságlevelének visszavonásával okot ad új mozgalomra. Bizonyára, éppen a nemesség osztályérdekeinek védelmében, előtte is felvetődött az, hogy „milyen utat kövessen a Scylla és Charybdis között”. A székelyeknek „nem tudott volna kedvezni a nemesség előjogainak megsértése nélkül... sem a nemesség követeléseit nem teljesíthette anélkül, hogy ne kellett volna félnie belső háborútól” (44: II. 126). Így a fejedelemnek — a korabeli krónikás megfigyelése szerint — „két rossz között kellett választania”.

Nemcsak Báthori Zsigmond, de a rendek is be akarták tartani az elfogulatlanság és törvényesség látszatát. Úgy határoztak, hogy a kérdés megvizsgálására törvénytudókat neveznek ki, bár azt nem jogi vagy nem elsősorban jogi alapon kellett eldönteni. A törvénytudók bizottsága — Baranyai Decsi Czimor János beszámolója szerint — Alárd Ferenc gyulafehérvári házában gyűlt össze és maga elé rendelte mind az ítélmestereket (Radoványi Mártont és Borsoló Jánost), mind a táblabírákat (44: II.127). E bizottság előtt kellett előadnia mindkét félnek: a közszekelyek és a székely nemesek képviselőinek a panaszt. A közszekelyeknek adtak először szót, akik midőn elpanaszolták a szabadságlevél életbe léptetésének akadályozását, abban bíztak, hogy a fejedelem pártjukat fogja, hiszen az igazság az ő oldalukon van. A szabadságért a havasalföldi hadjáratban vérüket ontották, azt tehát vitézségükkel a harctéren szerezték vissza; maga a fejedelem írásban ígérte a jobbágyi sorból

való kivételüket, ha táborba szállnak és hadba vonulnak. A közsékelyek ezt teljesítették, fejenként hadba szálltak s a törökkel szemben vívott csatákban megállták a helyüket. A székelyek kiérdemelték a szabadságot, erről a fejedelem maga is meggyőződhetett Tîrgovişte, Bukarest és Giurgiu felszabadításakor. Baranyai Decsi Czimor János is azt hangsúlyozza, hogy a közsékelyek beadványa a méltányosságra és igazságérzetre hivatkozott. „A székelyek, ezek a tapasztalatlan emberek, akik inkább alkalmasak a kapa forgatására, mint peres ügyek vitelére, jóformán semmi más nem tudtak előhozni, ami a szabadság előjogának megtartását elősegítette volna, mint hogy a fejedelem megbízásából ragadtak fegyvert, s annak az áldott jósága folytán szereztek vissza ismét elveszített szabadságukat. Minthogy ezt a fejedelem ünnepélyes oklevéllel megerősítette, s ők a törökkel szemben Havasalföldön bátor tettekkel, életük és javaik kockáztatásával kiérdemelték, erősen kérték, hogy a bírák azt méltányos határozattal hagyják helyben” (44: II.127). De lehetett-e érvelni a méltányosság elvével egy, a nemesi érdeket képviselő, de mindenekelőtt és természetesen a hűbéri rendszert szolgáló törvénytudó bizottság előtt? Lehetett-e hivatkozni itt az igazságra? A közsékelyek vezetői a törvényesség útját keresték, szem előtt tévesztve azt, hogy a jobbágyságból való felszabadulást az egész közösség számára nem lehet ilyen módon elérni.

A nemesség képviselői is beadták válaszukat. Az egész csupa jogi jellegű érvelés, hiszen csakis így érhatték el, hogy a szabadságlevelet semmisnek nyilvánítsák, s ezzel a felszabadított székely parasztokat újra jobbágysorba taszítsák.

A nemesi beadvány egyenesen a közsékelyek hadbaszállásának jogi alapját támadta meg. Azt állították ugyanis, hogy „a háborúnak

a kezdetén is a fejedelem akarata ellenére ragadtak fegyvert a székelyek, s hasonlóképpen ellene küzdve csikarták ki szabadságuk előjogát”. A panaszló székely nemesek hangsúlyozták a „törvénytudó bölcs bizottság” előtt azt is, hogy a szabadságlevelet a fejedelem csupán kényszerből, „nagyobb veszedelemtől félve, s a török szultán egész seregével állandóan fenyegető Szinántól való rettegés miatt” adta ki. Újra szóvá tették, hogy a közsékelyeknek kiállított szabadságlevél ellenkezik a nemesség „hosszú idő alatt meggyökerezett privilégiumaival”. Ezeknek megváltoztatására a nemesség beleegyezésére van szükség, különösen a szabadság visszaszerzése dolgában. Végző érveként most is az szerepelt, hogy a szabadságlevélbe foglalt feltételek megszegése, a közsékelyeknek a nemesek elleni fellépése semmissé tette magát a szabadságlevelet, s érvényen kívül helyezte a jobbágyság alóli felszabadítást (44: II.127). A bizottság megvizsgálta mind a két fél által felsorolt érveket, s ezzel kapcsolatos véleményét az országgyűlés elé terjesztette. A rendek és a fejedelem álláspontját ismerve, a bizottság összetételét vizsgálva, nem férhetett semmilyen kétség ahhoz, hogy a székely nemességé lesz az igazság. Már Szilágyi Sándor is rámutatott arra, hogy „a törvénytudók előreláthatólag a nemességnek adtak igazat” (45: II.359). A fő törvénytudó személyek, akik az országgyűlési határozat szerint „mind az két félnek dolgait assumálván [felvévén], megértették, és törvén szerént meglátták, rumminálták [megfontolták]” (45: III.487). Anélkül azonban, hogy az idézett szöveg a közsékelyek érveit megemlítené, csak a nemesi küldöttek érvelésére támaszkodik. E szerint „tetszett, hogy az minémű ratiokat az székely nemes uraink írásokban exhibeáltak [előadtak] az székely község ellen, azok mindenképpen erősek és törvény szerént valók, az székely község írásai-

ban pedig e contra [ellenkezőleg] semmi jó törvény szerint való ratio nem találtathatik ezokon, mert az székely nemes uraink az ő jószágokat az régi boldog emlékezetű fejedelmektől és fölségedtől adott törvény szerint való donatiokkal bírták pacifice [háborítatlanul], és semmit nem látjuk, hogy delinquáltak [tévedtek] volna, kiért ammittálhatták [elvesztetthették] volna jószágokat, hanem híven és jámborul szolgáltak az szükség idején, az mint az fölséged propositiojából is constál [előterjesztéséből is kitűnik], quod non solum interfuerunt, sed etiam prefuerunt [nemcsak erősebbek, de régiebbek is] mely donatiok [adományok] elsőbbek az székelyek mostan költ donatiojoknál; per hoc [ennél fogva] az elsőeknek kell megállaniok az utolsók ellen, nam qui prior est tempore, potior est iure [mert ki régebbi időben, az erősebb a jogban]” (45: III. 487). Az érvelés hamis, hiszen a székely szabadságok régiebbiek voltak a János Zsigmond és Báthoriak adományozta nemesi kiváltságleveleknél. Ezeket a szabadságokat, mint láttuk, Hunyadi János, majd Mátyás király írásba is foglalta. A Báthori Zsigmond féle 1595-ös szabadságlevél csak ezeket a régi szabadságokat állította vissza, tehát az elsőbbséget vévén jogi alapul, a bizottság és a rendek igazságtalan döntést hoztak. Beszélhettek-e a jogi jellegű érvek, amikor az egyik peres fél — vagyis a székely nemeség — döntőbíró is volt?

Az országgyűlési határozat elfogadta a székely főrendek egy másik érvét is. E szerint a Báthori Zsigmond féle szabadságlevél bizonyos feltételekhez volt kötve, „melyeknek megtartására sub amissione libertatis datae [a megadott szabadság eltörlésének terhe alatt] kötelesek is voltak, de ex relatione fidedignorum nominum manifeste constat [a szavahihető emberek jelentéséből nyilván megállapítható], hogy azo-

kat az *conditio*kat [feltételeket] sokképpen *violálták* [megszegték], holott az köztök való *nemességnek házokra* *menvén kerteket*, *molnok*kat [malmokat] *elvagdalták* és *elfoglalták*, *ta*vokat *elvágták* és *meghalászták*, *szántó földet*, *széna réteket* *occupálták* [elfoglalták], *tilalmas erdejeket* *levágták*, *szőlejeket* ezenképpen *elfoglalták*, *magok számokra* *megszedték*, és egyéb *efféle violentiákat* [erőszakosságokat] sokat *cselekedtek*, melyeket *őnekik az ő levelek tartásai* szerént *patrálni igön cautum* [eltérni igen káros] volt, *et per hoc violatis conditionibus*, *violantur et pacta* [és ezáltal a feltételek megszegése révén megszték az egyezséget is]. Mind ezekből ez törvény szerént való *rabokból az ő mostani mért donatiojok penitus corruál*, *et ipsi in pristinum rusticitatis statum rediguntur*, *dominisque suis terrestribus restituuntur* [adománylevelük teljességgel füstbe ment, és ők előbbi paraszti állapotba visszahelyeztetnek, saját földesuraiknak visszaadotnak], és az *nemességnek donatiojok in vigore* [adományleveleik érvényben] megmaradnak és stálnak” (45: III.487—488).

Báthori Zsigmondot azzal győzték meg a székely nemesek, hogy szabadságlevelét kényszerből adta ki, azt tőle a székelyek erőszakosan, felkeléssel fenyegetve csikarták ki, s mi több, a kiállított szabadságlevélben foglalt feltételeket is megszték.

Kihirdették tehát az országgyűlés igazságtalan ítéletét. A székely szabadságokat újra eltiporták. A nagy véráldozat hiábavalónak bizonyult. A székely nemesség, az egész erdélyi rendiség támogatásával szervezeten, céltudatosan lépett fel a székely jobbágyok felszabadítása ellen. Célját elérte, az összes közszekelyeket, akik az 1595-ös hadjárat előtt jobbágyok voltak, újra uraiknak vagy a fejedelmi várak kapitányainak hatalma alá rendelték.

Indokoltan lehetett arra számítani, hogy ez az igazságtalan ítélet mély felháborodást vált

ki a közsékelyek körében. Az erdélyi nemesség is attól tartott, hogy újabb székely felkelés üti fel a fejét. Ezt mindenképpen megelőzni szándékozott és most már a „törvényesség” leplét is ledobva, nyíltan törvénytelen eszközökhöz fordult. Elfogták és börtönbe vetették a közsékelyek vezetőit. „Miután — írja Baranyai — ezt az ítéletet kihirdették, a székelyek előljáróit, akik a tömeg többi részét példajokkal és buzdításaikkal igazgatták, nehogy széteszolva a többi népet fegyverfogásra izgassák, azonnal egyidőben a fejedelem parancsára elfogták és börtönbe vetették” (44: II. 127). Báthori Zsigmond is levetette álarcát, már nem kendőzte igazi szándékát. Vajon várhatta-e ezek után, hogy a székelység ne gyűlölje, ne kívánja vesztét és ne keresse a Báthoriak kiirtását? Vajon nem volt-e igaza Szilágyi Sándornak, mikor ezeket írta: „Az országgyűlés ezen határozata a felszabadult székely jobbágyokat ismét jobbágyokká tette, egyéppen olyan erőszakos mint cinikus törvénynyel. Egészen a jus ligatumhoz [az igazság törvényes keresésének megtiltásához] méltó törvénycikk ez, mely a maga meztelenségében tárja fel a székelység rászédetését” (45: III. 359).

A nemesség a megtorlás, a bosszúállás útjára lépett. A közsékelyek vezetőinek bebörtönzésén kívül bizottságot nevezett ki, melynek az volt a feladata, hogy az elkövetett „kihágásokat” vizsgálja, s a nemeseket birtokaikba visszahelyezze. A nemesség eme álláspontját és tetteit próbálja igazolni Szamosközy István is, aki azt írja, hogy „mikor Havasalföldében Szinán passa az császár derék hadával volt, Báthori Zsigmond az székelyeknek megadta az szabadságot, de ők azt rossz magok viselések mijá és sok violentiájok mijá elveszték, és visszatérének az parasztságra ilyen formán, hogy kinek mi kárt töttek refundálják [megtérítsék]” (131: XXX.51—52).

Valójában a hadjáratból hazatért székelyek nem akarták többé jobbágyként szolgálni előbbi uraikat. Nemcsak megtagadták a szolgálatok teljesítését, hanem sok esetben szembeszegültek a földesúrral, majorját megtámadták, a jobbágyföldeket, kaszálókat, legelőket, malmokat, tiltott erdőket, halastavakat és szőlőket meggyümölcsösöket mint magukét kezdték használni. A forrásokban több esetben esik szó olyan fellépésekről, amelyek a parasztfelkelés kibontakozásának idejét jellemzik. A fegyveresen szülőhelyükre hazatért székelyek a rajtuk évtizedek során elkövetett igazságtalanságokat helyenként erőszakosan bosszulták meg. A falvakban félrevert harangok nem annyira a hazatérők megérkezését köszöntötték, mint inkább azt, hogy megkezdődött a leszámolás napja a földesurakkal. Mindezek a megmozdulások azonban nem lépték túl a helyi, szűk kereteket. Nincs semmi tudomásunk szervezett, nagyobb területet vagy éppen csak néhány falut is érintő fellépésekről. Az elbeszélő forrásokat, valamint a nemesség panaszainak tartalmát vizsgálva, inkább az a benyomásunk, hogy ezek a valóságnál sötétebb színben festik a kizárólagosan helyi mozgalmakat. Eltúlozzák tehát mind jelentőségüket, mind pedig előfordulásuk gyakoriságát. Szinte általános jellegűnek állítják be az erőszakos fellépést. A hadjáratból hazatért közsékelyek bizonyára mind, vagy legalábbis tömegesen megtagadták, hogy továbbra is jobbágyként, akár fejedelmi, akár földesúri jobbágyként szolgáljanak. Erre őket a fejedelmi szabadságlevél felhatalmazta, hiszen a hadjáratban részt vettek és ezzel szabadságukat visszaszerezték. Hogy ezen a jogos, a hűbéri jogi kereteken belül is igazolható fellépéseken túlmenően voltak-e más megnyilvánulások, mozgalmak, amelyek kapcsán a közsékelyek fegyvereiket is használták székely főuraik ellen, azt ma

nehéz rekonstruálni. Különösen nehéz eldönteni azt, mennyire öltöttek a helyi fegyveres összetűzések általános jelleget. Inkább arra lehet következtetni, hogy bár a légkör feszült volt, a közsékelyek erőszakos fellépése nem vált sem általánossá, sem gyakorivá.

A közsékelyek még ekkor is igen bíztak abban, hogy igazságuknak törvényes úton szerezhettek érvényt. Most, miután a Gyulaférvárott gyűlésező rendek „elveszték az székelyek szabadságát”, talán többen gondolhattak arra, hogy kár volt az időt panaszlevelekre pazarolni. A nemesség azonban most is megelőzte a közsékelyek egységes és szervezett megmozdulását, felkelésük kibontakozását. A vezetők letartóztatásával, majd későbbi lefejezésével megkezdődött a székelyek történetében „véres farsangként ismert kegyetlen megtorlás. Ezért lett 1596 — mert már az események fergetegében elmúlt a karácsony és eltelt az újév is — „a székelyekre nézve siralmas esztendő”, mint ahogy azt Nagy Szabó Ferenc írja (89: 46).

5. Az 1596. évi „véres farsang”

A nemesség gondoskodott róla, hogy az országgyűlés határozatait kellő példányban az összes székely székeknek kihirdetés céljából megküldjék. A széki tisztviselőkre hárult, hogy minél szélesebb körben ismertté tegyék, minden faluban nyilvánosságra hozzák, hogy az 1595 őszi szabadságlevél érvénytelen, s egyben szép szóval vagy fenyegetéssel arra intsek a közsékelyeket, hogy „a fejedelem parancsa és az egész ország megszokott rendje szerint a régi uraknak vessék alá magukat” (44: II.128). A közsékelység legnagyobb része talán csak most ébredt rá a meztelen valóságra, arra a mindenki vérét felforraló hitszegésre, amely őket érte. Önként vállalt véráldozatukból üz-

tek csúfot az urak, a fejedelemmel az élen. Más részük még most sem tudta elhinni, hogy Báthori Zsigmond képes lett volna erre a gyalázatos hitszegésre. Baranyai szerint „a székekelyek, minthogy a fejedelem eddig nem gondoskodott arról, hogy puskáikat, dobjaikat s lobogóikat elvegyék, semmiképpen sem tudták elhinni, hogy az ő akaratjából kergetik vissza őket a régi szolgaságba” (44: II.128). Újra a fejedelemhez akartak folyamodni, követelték, hogy a nemesek mutassák fel az uralkodó külön levelét e kérdésben, hiszen ők arra a szabadságlevélre, melyet a hadjárat előtt Báthori Zsigmond kiadott, előtte tették le az esküt. Ettől az eskütől nem akarnak elállani, ők esküszegők nem lesznek. Baranyai értesülése szerint ezután a közsékekelyek „mindnyájan egyakarattal, titokban összeesküvést szöve elhatározták: nem fognak a nemesség kedvében járni, hanem csak a fejedelemnek fognak szolgálni, inkább ezer halált elszenvednek, mintsem régi uraiknak engedjenek, akiknek velük szemben való szörnyű kegyetlenségeit már előbb tapasztalták, s a jövőben még inkább fogják érezni” (44: II.128). Talán nem tévedünk, ha azt állítjuk, hogy az eseményeknek alig ebben a szakaszában érlelődött meg a közsékekelyek soraiban az a gondolat, hogy a szervezett fegyveres fellépés elkerülhetetlen. Csak most látták be, hogy „célszerűbb lesz nyílt háborúval hadat üzeni a nemességnek, mintsem magukat nekik a legszörnyűbb büntetésre átadják, hogy megkínóztassanak” (44: II.128). A nemesség ezt úgy tekintette, mint nyílt ellenszegülést „a fejedelem és az egész ország határozatának”.

A közsékekelyek élére új vezetők állottak. A forrásokban ezek közül többször találkozunk Károlyi András nevével, aki a Maros széki székekelyeket vezette, ő volt e székből — Baranyai szerint — a felkelést kimondó határozat szerzője, aki kihirdettette a falvakban azt is, hogy

„a székelyek közül senki régi urait el ne merje ismerni”. A Maros székiek szervezeten készültek a felkelésre. Károly és küldöttei járták a falvakat, s ellenállásra buzdítottak, ősi székely szokás szerint elrendelték, hogy dúlják meg annak házát, aki ellenük szegülne és a nemesség oldalára állna. Erre világosan utal az imént említett Baranyai krónikája, midőn arról számol be, hogy „kiküldött hirnökökkel kiáltották ki”, hogy aki újra visszaál régi urához és aláveti magát hatalmának, „bárki legyen is, halál fia lesz”, aki pedig a felkelők ellen merne szegülni, azt „fejvel lefelé karóba húzzák”. Ha tehát erőszakkal kényszerítik majd őket szolgaságra, összeesküsznek és „mindnyájan fegyvert fognak a nemesség ellen”. Ugyanezt tette Gyergyó székben a felkelők élére állott Gál János is, aki szintén hozzájárult a gyergyóiak megszervezéséhez, összehívásához.

Mindezek a sietve tett előkészületek nem érték felkészületlenül és meglepetésszerűen a nemeseket s a székely főurakat. Nagy Szabó Ferenc feljegyzése szerint „a székely urak, kiknek jobbágyokat Báthori Zsigmond felszabadította vala, azok egymásban tanácsot tartanak; minden székes helyekre hadat gyűjtének. és mind az udvari hadat: lovast, gyalogot felhozák, és tarackot, ágyúkat vonatának ki; de ez oly titokban volt azoktól a nyavalyás [szegény] székelyektől, hogy azt ők soha nem tudhatták meg, hogy ő ellenek lészen a had, hogy őket akarják jobbágyság alá vetni az urak” (89: 46).

A Maros és Gyergyó széki közszékelyek mozgalmának híre most már nyílt fellépésre készítette az egész erdélyi nemességet. Értesítették az időközben Prágába utazott Báthori Zsigmond fejedelem helytartóját, Bocskai Istvánt „a székelyek dühöngéséről, akik már olyan vakmerőségre és örültségre vetemedtek, hogy nem átallják uraik házait lerombolni, a nemes-

ség vezetőit erőszakkal fenyegetni és mindent megfélemlítéssel... felzavarni” (44: II.129).

Az erdélyi nemesség részletes tervet dolgozott ki a felkelés megelőzésére, a mozgalom vérbefojtására, még mielőtt az veszélyessé válhatna. Ravazdi György fejedelmi tanácsos azt a feladatot kapta, hogy kellő lovas és gyalogos had kíséretében gyors és meglepetésszerű fellépésével vegye elejét mindenféle mozgalomnak Kézdi, Orbai és Sepsi székben. Kegyetlen megtorló intézkedéseivel Ravazdi kiváltotta a háromszéki községek gyűlöletét, akik később, midőn a sellemberki ütközetben kezükbe került, felkoncolták. Toldi Istvánt és Bogáthi Boldizsárt nagyszámú haddal Maros székbe rendelték ki, míg Apafi Miklóst kétezer főnyi seregével a gyergyóiak és csíkiak ellen. A cél az volt, hogy székenként s ha lehet falvanként verjék szét az esetleg gyülekező közrendűeket, még mielőtt haddá szervezkednének, táborukat akárcsak székenként is kiállítanák. Annak már mindenképpen elejét akarták venni, hogy ismét összegyűljön az egész községekység. A nemesi lovas és gyalogos csapatok paracsnokait arra utasították, hogy „a lázongás okozóit szigorúan büntessék meg, a többi ártatlan tömegeket pedig inkább megfélemlítéssel, mint fegyverrel kényszerítsék engedelmességre, ha csak a szükség mást nem követel”. Külön rendelkezésben intézkedtek a lázadás vezetőit illetően; azokat a parancs értelmében karddal kellett kiirtani.

A megtorlás Maros székben kezdődött. Itt Toldi István és Bogáthi Boldizsár királybíró a legnagyobb szigorral és kegyetlenséggel járt el. Marosvásárhelyen maguk elé rendelték a falvak bírjait és elöljáróit. Elöttük újra kihirdették az országgyűlés határozatát és szigorúan meghagyták a puskák beadását, a tizedek és a századok vezetőit pedig kötelezték, rendeljék el a zászlók és dobok letételét. Ezzel a községeknek tudomására adták, hogy fegyveres-

ként nincsen rájuk szükség, hanem „a fejedelem és az ország rendeinek előírása alapján térjenek vissza uraiknak a szokott módon megtartandó hűségére” (44: II.129). A legszigorúbb büntetésekkel fenyegetve megfélemlítették a falvak egy részét, de a közszekelyek többsége továbbra is ellenszegült. A nemesi hadak vezérei ezért úgy döntöttek, hogy elrettentő példa gyanánt elfogják és kegyetlen büntetéssel kivégzik a felkelés néhány vezetőjét. Az éjleple alatt lovas és gyalogos katonákat küldtek a falvakra. Ezek összefogdosták és a legerrettentőbb módszerekkel kivégezték a felkelés vezetőit. A humanista Baranyai Decsi János, bár szemtanúja volt ennek a véres cselekedetnek, mégis elhallgatja azt. Az akkor alig tizenötéves Nagy Szabó Ferenc viszont sohasem felejtette el, és későbbi visszaemlékezésében az utókor számára is megörökítette az átélt szörnyűségeket.

„Azért azután a mint magokban titkon elvégezték volt a székely főemberek, egyszersmind egy nap rohantak minden széken reájok, és magokban ugyan felregisztrálták volt, hogy minden széken kik és kit fogjanak meg; és úgy estenden kimenvén reájuk, az ágyokban lepték őket, akiket felirtanak volt. Minden széken így cselekedtek. Akiket osztán megfoghattak, kötözve bévítették székes helyekre, és ott ölte meg szegény ártatlanokban nagysokat; kit felakasztottak, kit felnyársaltanak, kit pedig egyébképpen kínoztanak és vesztegettek, orrát-fülét elmetszették szegényeknek rútul, kit ismét fel piricskoltanak benne, úgy hogy megholtak.

Ide Marosvásárhelyre is a mint szintén más székes helyekre hadat gyűjtöttek vala a maroszéki fő székely emberek és a piacra sok lövészerszámot vonattak vala. Én egy este nap haladat tájban, látám, hogy a lovasok készülnek, de nem tudta azt senki magokon kívül: hova mennek. Csak látám, hogy mindenfelől

elmenének. És hát Marosszékre mentenek, és — mint feljebb is írárom — azoknak a székelyeknek a nagyját, akiknek Báthori Zsigmond az elmúlt időkben megadta vala szabadságokat, fogdosták meg. Kiket ágyokban tapasztaltanak éjjel, úgy fogták meg a magok házokban a feleségek mellett. Reggelre kelve hát úgy jönnek bé az hadak s úgy hozzák őket szegényeket, mint valami nagy gonosztevőket. Semmit avval nem mulattanak, hanem másodnap sok nyársat faragtatának a város erdejéből és az akasztófához hordaták a nyársokat. A székelyeket is oda vivék, és sokat nyársba vonának, sokakat felakasztának szegényekben. Estvére kelve esmét elküldének és hasonlóképpen hozának. Más reggelre kelve viszontag újabb székely rabokat rabláának és hozának, kiket hasonlóképpen mészárlának fel az akasztófa alatt.

Egy Károlyi Andrást is hozának — hadnagy volt ez köztök, azt lófarkon megvondozák és kivivék, fővel alávonák szegényt s lábbal fel az ég felé a nyársba — úgy gyalázzák meg az ártatlant.

Sokakat felakasztának esmét, egynéhány nap mind úgy lőn a dolog. Egykor az öldöklést megunák, elhagyák, hanem az orrokat, fülöket kezdék metszeni; de azt is oly istentelenül, hogy az orrát ajakastól elmetszették, annyira, hogy csak a foga maradott szegényeknek, és sok így is megholt miatta; a fülét is akinek elmetszették, a nyaka felé nyúzták alá. Ilyen nagy istentelen dolgot töltének el rajtok. Vég-tére azt is hátra hagyván, azt rendelék, hogy csak felpiricskolják őket; és oly nagy deszkalapockát csinálának, hogy égtelen volt az, de annak élet és fokát faragtak; avval kilencet ütöttek rajta a laposával, de az utolsót az élével vágták oda fenekére, a lapátnak, melyet láttam, hogy oly súlyosan esett, hogy a fara csontja mind apróra törött miatta. Azt mon-

dották, hogy sok megholt abban is szegényekben” (89: 46—47).

A gyergyóiakat Lázár András árulta el, aki jelentette az ellenük indult hadak parancsnokának, Apafi Miklósnak a székbeli közszékelyek minden mozdulatát. A közszékelyek, élükön Gál Jánossal, Újfalunál gyűltek össze és itt el akarták torlaszolni a nemesi hadak útját. Apafi serege Alfalú mellett vert táborot. Ennek hírére a közszékelyek táborába Kovács János Alfaluból megvitte. Baranyai elbeszéléséből az tűnik ki, hogy a felkelők gyergyói táborára szervezetlen volt. Azt sem vették észre, hogy az éjszaka folyamán a nemesi hadak körülfogták őket, s így sem segítséget nem várhattak, sem maguk a gyűrűből ki nem törhettek. A házakba menekülő közszékelyekre rágyújtották a házakat, részint lemészárolták, részint vaskampóba vagy karóba húzták őket. Égett az egész falu, a gabonaasztagok, a szénacsűrők.

Így verte le Apafi Miklós a Gyergyó széki közszékelyek mozgalmát.

A Csík és Kászon széki mozgalmakról forrásaink hallgatnak. Csupán Baranyai Decsi János jegyez meg annyit, hogy a gyergyóiak vereségét és kegyetlen megbüntetését „meghallva a csíkiak és kászoniak, tanulva szomszédaik példáján, a büntetéstől féltükben letették a fegyvert, s uraik szolgálatába visszatértek” (44: II.130). Ennek ellenére Apafi Miklós szabad zsákmányolást engedett hadainak, mintha idegen ország területén vívott volna győzelmes csatát. A három székből „Apafi zsákmánnyal megterhelten tért haza” — jegyzi fel az ugyancsak kortárs Baranyai Decsi János.

Véres harc dúlt Háromszéken, ahova — mint említettük — Ravazdi György szállott hadával. Különös kegyetlenséggel bánt el a felkelők vezetőivel, de üldözőbe vette a mozgalom összes résztvevőit is. A krónikáiról azt jegyezte fel róla, hogy „serényen végrehajtotta a reábizott feladatot, s a három szék: Sepsi, Kézdi és

Orbai szék székelyeit részben karddal, részben kegyetlen büntetésekkel végre is kötelességükre kényszerítette, a késő utókorra is *fényes példát adva, hogy az alárendeltek a fejedelem és uraik ellen ne merjenek lázadást szítani, vagy bármi módon lázongani*” (kiemelés tőlem — D.L.) (44: II.130).

Valóságos embervadászat folyt az egész Székelyföldön. Mindenütt feldúlt és felgyújtott falvak, az utak szélén karóba, nyársba húzott emberek. Még a kortársak is úgy vélekedtek, hogy „az orvosság túllépett a mértéken, sokan féltek, hogy ez a belső lázongás valami súlyosabb csapást fog hozni Erdélyre”. Sokan voltak olyanok is, akik elítélték Báthori Zsigmond kétszínű magatartását. Baranyai Decsi Czimor János jegyezte fel, hogy mindazok, akik ezért elmarasztalták, úgy vélték, „a fejedelemnek kötelessége, hogy a nemességnek a jobbágyokkal szembeni és az igazságosnál kegyetlenebb uralmát törvényes korlátozásokkal enyhítse, nehogy a paraszti tömeg a kegyetlen szolgálót, az elviselhetetlen terheket, melyek a nemesség részéről a méltányosság és közjó ellenére terhelik, meggyűlölve, végre is, mint az már gyakran megtörtént, polgárháborúban kényszerüljön kitörni” (44: II.130—131).

A kegyelmet nem ismerő megtorlást a székely falvak sínylelték meg, mégis a nemesség követelt a székely községen kárpótlást. Előbb az 1596. évi áprilisi, majd a decemberi országgyűlésen panaszt emeltek, és az utóbbin úgy döntöttek, hogy „az minemű kártételek az Székelységen az fő népeken az lófejektől, drabantoktól és községtől ezelőtt való időben estenek, azokról az kapitányok és királybírák mindjárt az előbbi artikulusok tartása szerint törvényt és executiót [végrehajtást] szolgáltatassanak” (45: IV.106).

Az előbb elmondottakból világos, hogy a nemesség szervezeten lépett fel, a havasalföldi hadjáratból hazatért, fizetett fejedelmi hada-

kat sem oszlatta fel, mindvégig készen tartotta arra, hogy szükség esetén fegyveres erővel engedelmességre kötelezze a székely falvak lakóit. Nem volt ír a sebekre, nem volt víz, amellyel az izzó gyűlölet parazsát eloltani lehetett volna.

A megtorlás, a kegyetlen kínzások sora, a hitszegés, az igazágtalanság és méltánytalanság lett fizetsége a hősi, igazán halált megvető önfeláldozó harcnak, amellyel a közszékelyek végigküzdötték a havasalföldi hadjáratot, s nagy véráldozatok árán megvédték az országot.

Az árulás mindig a legocsmányabb emberi tulajdonságok közé tartozott, de amikor nemcsak egy személyt, hanem egy egész közösséget, a valamikor szabad közszékelyek közösségét árulták el, csapták be hitvány hitszegéssel, már az árulás is meghatványozódott.

Ma is megrázó Nagy Szabó Ferenc tudósítása, annak az embernek valóság-hű beszámolója és vallomása, aki még ártatlan szemmel, előítélet nélkül nézte végig az embertelen megtorlást.

„Még a pogány se tette volna ezt!” — kiált fel. „Ilyen rútul bántanak vala akkor a szegény megszabadult székelyekkel, kik Havasalföldébe mentenek vala Báthori Zsigmonddal. Ez a dolog farsangban lőn 1596-ban”, e szavakkal fejeződik be Nagy Szabó Ferenc leírása, az 1595—1596-os székely felkelés és törökellenes hősi harc krónikája (89: 47).

Utószó

Az 1596-os kudarccal a székelyek szabadságmozgalmainak láncolata csak pillanatnyilag szakadt meg. A „véres farsang” rémséges emléke állandóan kísértette a székely községet, amely alig várta, hogy árulóin bosszút álljon, hogy újra fegyvert ragadhasson a szabadságát eltíró nemesség, a fejedelem és a főrendiek ellen. Szövetségest keresett, aki pártfogolja, aki biztosítsa számára az áhított szabadságot.

Találón állapította meg Nicolae Bălcescu, hogy „a székelyek [...] ugyancsak vadul gyűlöltek a nemeseket, de különösképpen a Báthori családot. A Báthoriak álnoksága — akik megadták szabadságukat a székelyeknek, amikor szükségük volt rájuk, de veszedelem múltán rögtön elrabolták tőlük — s legutóbbi felkelésük (1596) borzalmas módon történt megtorlása oly türelmetlenné tette őket, hogy az iga lerázására készek voltak segítő kezet nyújtani a Báthori ház bármely ellenségének” (13: 258).

Fordult a történelem kereke, s 1599—1601 között, amikor az erdélyi történelem porondjára a vitéz Mihai vajda lépett, el is érkezett a számadás ideje. A prágai udvarral törökellenes szövetségre lépett havasalföldi vajda azt a célt tűzte maga elé, hogy fejedelmi jogara alatt egyesítse Erdélyt, Havasalföldet és Moldvát.

Erdélyben a fejedelmi haddal és a nemességgel szemben ezt csak úgy érthette el, ha a székelyeket a maga oldalára vonja.

A véres farsang, a megtorlás és a székely szabadságok elvesztése előkészítette a Mihai vajdával való együttműködést 1599 őszén. A szabadságukat annyira féltő székelyek, akik — mint láttuk — többször keltek fel a XVI. század második felében, készek voltak bárkihez csatlakozni, bárkivel szövetségre lépni, aki szabadságuk, régi jogaik visszaállítását, tiszteletben tartását fogadta.

Az együttműködés feltételei a másik oldalról sem hiányoztak. A vajdának alkalma nyílt megismerni a székely-magyarok vitézségét a törökellenes harcokban. Tudta azt is, hogy 1595 őszén Báthori Zsigmond szabadságlevelével egyemberként állította hadba az egész székelységet. Meggyőződhetett arról is, hogy szabadságuk tiszteletben tartása elegendő a székelyek megnyerésére, mert ezek mindenek fölé helyezik szabadságaikat. Erdélyben pedig mind Báthori Zsigmond, mind a nemesség becsapta őket. Miután nehéz véradó árán visszaszerezték szabadságjogaikat, a nemesség pártját fogó fejedelem megszegte szavát. További ígéreteiben bízni akár a nemességnek, akár a fejedelmi székbe lépett Báthori Andrásnak reménytelen ügy volt. Az így alakuló erdélyi politikai élet 1599 őszén feszült ellentétek nyílt kirobbanását, összezsapását sejtette. Igen friss volt még a farsangi vérontás emléke a Székelyföldön, hogy a székelyeket akár a Báthoriak, akár a velük tartó nemesség maguk mögé tudták volna sorakoztatni. Ezt jól tudta Mihai vajda is. Már az 1598 nyarán és őszén folytatott tárgyalások idején a prágai udvarhoz beküldött javaslatának egyik pontjában szerepelt a székelyek megnyerése és hadbaállítása. 1599 nyarán a vajda igyekezett szoros kapcsolatot teremteni a székelyekkel. Még a Ploiești melletti táborban eskütelre hívta össze mind a székely, mind a

hajdú kapitányokat és a vezényletük alatt álló csapatokat. Közöttük volt Makó György és Tamásfalvi János mellett Haraly István és Dömös István is. Ezeket küldte Mihai vajda a székelyekhez megnyerésükre. A négy „csupa székelyföldi fi” a vajda nevében megígérte a székely szabadságok visszaállítását s ezzel a háromszékieket már a hadjárat kezdetén Mihai oldalára állította. Várhegy váránál gyűltek össze és csatlakoztak a Bodza szorosán átkelő havasalföldi hadakhoz.

Tudott dolog, hogy a közsékelyek jelentős része a sellemberki ütközetben Mihai oldalán harcolt.

A vajda szavát állta és 1599 őszén több szabadságlevelében visszaállította a székelyföldi magyarság közösségi szabadságait. 1599. november 3-án Gyulafehérváron Mihai vajda szabadságlevelet állított ki a Kézdi székieknek, amelyben törvényszegésnek nyilvánította a székely szabadságok visszavonását és a közsékelyek jobbagysorba való taszítását. Hangsúlyozta levelében, hogy a székelyek „hadviselésre születtek”, minél fogva „régis szabadságuk visszaadatik”. Továbbá megparancsolta mindenkinek: nemeseknek, királybíráknak, a rendes és rendkívüli adók szedőinek, hogy a Kézdi széki szabadosokat együttesen és egyéenként, leszármazottjaikat és utódaikat a szabadságban megtartsák és háborgatni ne merjék. Még részletesebben írta körül a vajda a visszaadott székely szabadságokat az 1599. november 28-án Gyulafehérváron Csík, Gyergyó, Kászon, Udvarhely, Maros, Kézdi, Sepsi és Orbai székeknek kiadott általános szabadságlevelében. Ebben „az összes székelyeket együttvéve és különkülön mindeniket egyénileg, valamint a székely székek lakóit, s azok utódait és örököseit szolgálai állapotukból és a nemesek hatalma alól kiveszi, megszabadítja”. Ennek ellenében minden lófő és gyalog székely arra fogadkozott, hogy „saját költségén a hadjárat végéig kato-

náskodni s élete és vagyona feláldozásával is a hazát szolgálni köteles”. A szabadságlevél visszaállította a székely adózás régi rendjét, rendezte az egyházi tized fizetésének ügyét.

Külön szabadságlevelet adott Mihai vajda ugyanazon a napon az Udvarhely székieknek, majd 1600. március 7-én a Csík, Gyergyó és Kászon széki székelyeknek is. Ez utóbbiban már azt is hangsúlyozta, hogy a székelyek, „kiknek erejében Isten után nem utolsó reménységünköt vetjük és kiknek erejekkel és erősségekkel is hadakozásinkban való ügyeinkbeli kész voltokkal Erdélynek és mű birodalmainknak végeinek [határainak] kiterjedését reméljük”, hűségesen szolgáltak hadaiban. Külön gondoskodott Mihai vajda Marosvásárhely jogainak és kiváltságainak megerősítéséről, mert a város lakossága fontos szolgálókat tett a vajdai hadnak.

A korabeli források egyöntetűen kiemelik, hogy a vajda szabadságleveleivel teljesen megnyerte a székelységet. A császári követ Dávid Ungnad is azt jelentette urának, hogy „a székelyek mind ő mellette [Mihai mellett] vannak”.

1600 januárjában a vajda hadiszemlét tartott a székely hadak felett, melyeknek száma túlhaladta a huszonnégyezer harcost.

Jelentős számú székely had vett részt Mihai vajda moldvai egyesítő hadjáratában 1600 nyarán, a miriszlói véres ütközetben, amikor a vajda szövetségese és a császári hadak parancsnoka, Giorgio Basta átpártolt a nemesi hadakhoz; kétezer székely gyalogos esett el Mihai hadában. A székely seregek gátolták meg Jan Zamoyski lengyel kancellárt abban, hogy Moldvából Erdélybe betörve hátba támadja Mihai vajdát. A miriszlói vereség után is székely hadak csoportosultak a vajda körül. Támogatták a havasalföldi áruló bojárokkal és a beözönlött lengyel nemesi hadakkal vívott harcokban 1600 őszén. 1601 nyarán a vitéz vajda

többször fordult levélben a hozzá hű székelyekhez, kitartásra bátorítván őket. Nem túlzunk tehát, ha azt állítjuk, hogy a székely szabadságok tiszteletben tartásával Mihai vajda következetes szövetségesekre talált a székelyekben.

A vitéz vajda székely politikájának tanulságát levonta maga Báthori Zsigmond is, és 1601. december 31-én Déván kelt oklevelében felszabadította Maros és Csík szék (s bizonyára a többi szék) szolgasorba került közszékelyeit és az „igazi szabadosok” sorába iktatta őket; így mentesültek minden adó, tized vagy kepe fizetésétől és bármi néven nevezendő jobbágyi szolgálattól. Az oklevél kötelezettségükként a fegyverhordozást nevezi meg. Szabadon választhatnak maguknak kapitányokat és tiszttartókat. Szabadon halászhatnak és vadászhatnak s a havasokat is minden korlátozás nélkül használhatják. Nem kötelezik többé őket arra, hogy a csíki vashámornál ingyen szolgálatot teljesítsenek. Báthori egyben megparancsolta a nemeseknek, hogy a közszékelyek elzálogosított örökségeit adják vissza.

A székelyek támogatását élvező Bocskai István Habsburg-ellenes felkelése szabadította fel Giorgio Basta Habsburg-generális rémuralma alól a szörnyű pusztításoknak kitett országot. A Székelykeresztúrra majd Nyárádszeredára összegyűlt székelyek döntő szerepet játszottak Bocskai fejedelemmé választásában. Habsburg-ellenes hadjárataiban ott voltak a „székely gyalogos puskások és válogatott jó lovas kopjások”. 1605. február 16-án kiállított levelében Bocskai István megerősítette a székely szabadságokat. Politikáját Bethlen Gábor folytatta. Olyan intézkedéseket foganatosított, amelyek nyugvópontra vitték a székely kérdést.

*

A romániai magyar nemzetiség, mindenekelőtt pedig a székelyföldi magyarság történeté-

ben rendkívüli jelentőségű fejezet az a hosszú és nehéz küzdelem, amelyet a közszekelyek tömegei vívtak a szabadságért. E harcban, amely szorosan illeszkedik a szocialista Románia történetének egészébe, kimagasló hely illeti meg a XVI. század második felében kibontakozott székely támadásokat.

A történelmi valóság tisztelete, a nép haladó hagyományainak ápolása szellemében, a romániai sokoldalúan fejlett társadalmat építő nemzedékünk nagyrabecsüléssel emlékezik meg a közszekelység 1595—1596. évi nagy felkeléséről csakúgy, mint a román, magyar, német és más nemzetiségű dolgozók társadalmi szabadságért és függetlenségért vállvetve folytatott összes küzdelmeiről. A feudalizmus kori nagy parasztfelkelésekben, nemkülönben a munkásosztály kapitalista kizsákmányolás és elnyomás ellen vívott harcában erőteljesen megnyilvánult a román, magyar, német és más nemzetiségű dolgozó tömegek céljainak és törekvéseinek azonosága, határozott közös fellépésük, egységük.

Ez az egység, amely az együttes munka és az összefogásban vívott harcok során mindjobban megszilárdult, jellemzi hazánk egész történeti fejlődését, meghatározó tényezőjeként a haladásnak, kiapadhatatlan forrásaként a nagyszerű, a szabadságot hozó jövőbe vetett rendíthetetlen hitnek.

Hazánk összes dolgozóinak testvéri egysége biztos záloga annak, hogy tántoríthatatlanul megvalósítjuk a Román Kommunista Párt Programját, amelynek célja a szocializmus és a kommunizmus megteremtése, közös szülőföldünk állandó virágzásának szavatolása.

Bibliográfia

1. *Istoria României*. II. București. 1964.
2. *Erdély története*. I. Bukarest. 1963.
3. Bakk Endre: *Kézdivásárhely s az ottani Jancsó családok története*. Kézdivásárhely. 1895.
4. Barabás Domokos: *Oklevelek Erdély történetéhez Udvarhely megye levéltárából*. „Történelmi Tár”. 1889.
5. Barabás Samu: *A Székely krónika*. „Történelmi Tár”. 1880. 633—648.
6. Barabás Samu: *Békés Gáspár végrendelete (Grodno, 1579. nov. 1.)*. „Történelmi Tár”. 1891. 145—148.
7. Barabás Sámuel: *Székely oklevéltár (1219—1776)*. Budapest. 1934.
8. Baronyai Decsi János *magyar históriája. 1592—1598*. Monumenta Hungariae Historica. Scriptorum. XVII. Pest. 1866.
9. Barta Gábor-Fekete Nagy Antal: *Parasztháború 1514-ben*. Budapest. 1973.
10. Bártfai Szabó László: *Ghimesi Forgách Ferenc (1535—1577)*. Budapest. 1904.
11. *Báthory István erdélyi fejedelem és lengyel király levelezése*. I—II. (1571—1586) Kolozsvár. 1944.
12. Bălcescu, Nicolae: *Campania creștinilor în contra turcilor de la anul 1595. Opere*. I. Scrieri istorice, politice și economice. Texte, note și materiale. Ediție critică de G. Zanc și Elena G. Zanc. București. 1974.

13. Bălcescu, Nicolae: *A románok Vitéz Mihály vajda idejében*. Fordította V. András János. Bukarest. 1963.
14. Belu, Sabin: *Despre participarea orășenilor din Transilvania la răscoala populară din 1514*. „Studii”. VI. (1956) 4. sz. 119—128.
15. Belu, Sabin: *Un moment din răscoala lui Dózsa*. „Acta Musei Napocensis”. IV. 1961. 233—242.
16. Belu, Sabin: *Aspecte ale contradicțiilor dintre nobili și orășeni în Transilvania secolului al XVI-lea*. „Anuarul Institutului de istorie din Cluj”. IX. (1966) 231—237.
17. Benkő Károly: *Marosszék ismertetése*. I—II. Kolozsvár. 1868—1869.
18. Berza, Mihai: *Variațiile exploatării Țării Românești de către Poarta otomană în secolele XVI—XVIII*. „Studii”. XI. (1958) 2. sz. 59—71.
19. Berza, Mihai: *Les révoltes populaires du Moyen Age*. „Reveu Roumaine d’Histoire”. I. (1962) 2. sz. 305—324.
20. Berzeviczy Egyed: *Berzeviczy Mártonra vonatkozó okmányok a Berzeviczy család levéltárából Lomniczon. (1550—1613)*. „Történelmi Tár”. 1890. 34—77.
21. Bethlen Wolfgang: *Historia de rebus Transsylvanicis*. Editio secunda. I—VI. Cibinii. 1782—1793.
22. Borsos Tamás: *Vásárhelytől a Fényes Portáig*. Bukarest. 1968.
23. Böződi György: *Székely bánja*. Kolozsvár. 1938.
24. Böződi György: *Probleme privind mișcările social-economice ale secuilor înainte de răscoala din 1562*. Studii de istorie. București. 1968. 7—34.
25. Buday Kálmán: *Báthory István erdélyi fejedelemsége. (1571—1576)*. Szeged. 1932.
26. Callimachi, Scarlet: *Răscoala țărănească din 1514 condusă de G. Dózsa descrisă de Paolo Giovio*. „Studii” II. (1949). 4. sz. 181—187.
27. Capesius, Bernhard: *Răscoala lui G. Dózsa în două poezii umaniste din Ardeal*. „Studii și articole de istorie”. II. 1957. 67—76.
28. *Călători străini despre țările române*. III—IV. București. 1971—1973.
29. Cernovodeanu, Paul: *Călătoria lui Pierre Lescalopier în Țara Românească și Transilvania la 1574*. „Studii și materiale de istorie medie”. IV. 1960. 433—463.

30. Ciocan, Rodica: *Politica Habsburgilor față de Transilvania în timpul lui Carol al V-lea*. București. 1945.
31. Connert János: *A székelyek alkotmányának története különösen a XVI. és XVII. században*. Székelyudvarhely. 1906.
32. Constantiniu, Florin: *Un proiect românesc de coaliție antiotomană din ultimul sfert al secolului al XVI-lea*. „Studii”. XVI. (1963) 3. sz. 673—680.
33. Costin, Miron: *Letopisețul Țării Moldovei dela Aron Vodă încoace*. Ediție critică de P. P. Pănaiteșcu. București. 1944.
34. Crăciun, Ioachim: *Cronicarul Szamosközy și însemnările lui privitoare la români. 1566—1608*. Cluj. 1928.
35. Crăciun, Ioachim: *Scrisoarea lui Petru Pellérđi privitoare la ajutorul dat de Sigismund Báthory lui Mihai Viteazul în campania din 1595*. „Anuarul Institutului de istorie națională”. VI. Cluj. 1935.
36. Cselényi Béla: *A székely felkelők és a szászok kapcsolatairól*. „Buletinul universităților V. Babeș și Bolyai” din Cluj. Seria Științe sociale. I. (1956) 1—2. sz. 191—198.
37. Cupșa, Ion: *Arta militară a moldovenilor în a doua jumătate a secolului al XV-lea*. București. 1959.
38. Dan, Mihail: *Armata și arta militară a lui Iancu de Hunedoara*. „Studii și cercetări de istorie”. Cluj. VIII. (1957) 1—4. sz. 69—111.
39. Decei, Aurel: *Oastea lui Iancu Huniade înainte de bătălia de la Kosovo*. „Revista istorică Română”, XVI. (1946). 1. sz. 40—50.
40. Demény Lajos: *Az 1437—38-as bábolnai népi felkelés*. Bukarest. 1960.
41. Demény, Ludovic: *Secuții în campania de eliberare a Țării Românești din 1595*. „Revista de istorie”. XXVIII. (1975) 4. sz. 495—514.
42. Demény, Ludovic: *Secuții și Mihai Viteazul*. Mihai Viteazul. Culegere de studii. Redactori coordonatori: Paul Cernovodeanu—Constantin Rezachevici. București. 1975. 127—150.
43. Enyedi Pál: *éneke az erdélyi veszedelemről*. Erdélyi történelmi adatok. I. Kolozsvár. 1855.
44. *Erdély öröksége*. I. k. hely és év nélkül.
45. *Erdélyi Országgyűlési Emlékek*. Szerkeszti Szilágyi Sándor. I—IV. Budapest. 1875—1878.

46. *Erdélyi Történelmi Adatok*. Szerkeszti és kiadja Mikó Imre. I—III. Kolozsvár. 1855—1858. A IV. kötetet szerkesztette Szabó Károly. Kolozsvár. 1862.
47. *Erdélyország Történetei Tára*. Kiadják Kemény József és Nagy-Ajtai Kovács István. I—II. Kolozsvárt. 1837 és 1845.
48. Fazekas János: *Az agyagfalvi székelly nemzeti gyűlés*. „A Hét”. 1973. 42—44. sz.
49. Forgach Franciscus: *Rerum Hungaricarum sui temporis commentarii*. Posenii et Cassoviae. 1788.
50. Giurescu, C. Constantin: „*Așezământul*” sau „*Legătura*” lui Mihai Viteazul. „*Analele Universității București*”. Istorie. XIX. (1970) 1. sz.
51. Glück E. — Kovách G. — Dörner E.: *Contribuții noi cu privire la răscoala populară din 1514*. „*Studii și materiale de istorie medie*”. II. 1957. 431—448.
52. Goldenberg, Samuil: *Brașovul la mijlocul secolului al XVI-lea și încercarea de răzvrătire din 1557*. „*Buletinul universităților V. Babeș și Bolyai din Cluj*”. Seria Științe sociale. I. 1956. 1—2.sz. 201—215.
53. Goldenberg, Samuil: *Frământări sociale și religioase la Cluj, oglindite într-o scrisoare din 1571*. „*Anuarul Institutului de istorie din Cluj*”. I—II. (1958—1959) 371—373.
54. Gonța, Alexandru: *Campania lui Mihai Viteazul în Moldova*. „*Studii*”. XIII. (1960). 4. sz. 141—157.
55. Göllner, Carol: *Despre aparatul diplomatic al lui Mihai Viteazul*. „*Anuarul Institutului de istorie din Cluj*”. IX. (1966) 85—107.
56. Gündisch, Gustav: *Der Hermannstädter Aufstand des Jahres 1556*. „*Forschungen zur Volks- und Landeskunde*”. 1959. 1.sz. 75—110.
57. Gündisch, G. — Binder, P.: *Frământări în Transilvania în preajma războiului țărănesc din 1514. Răzvrătirea lui Ioan Secuiul*. „*Studii*”. XX. (1967) 2. sz. 289—305.
58. Györffy György: *A székellyek eredete és településük története. Erdély és népei*. (Szerkeszti Mályusz Elemér) Budapest. 1941.
59. Györffy György: *A székelly társadalom. Tanulmányok a parasztság történetéhez Magyarországon a 14. században*. Szerkeszti Székely György. Budapest. 1953.

60. *Hídvégi Mikó Ferenc históriája. 1594—1613. Monumenta Hungariae Historica. Scriptores. VII.* Pest. 1863.
61. Hurmuzaki, Eudoxiu: *Documente privitoare la istoria românilor.* III/1. (1576—1599) București. 1880; III/2. (1576—1600) 1888; IV/1. (1600—1649) 1882; IV/2. (1600—1650) 1884; VIII. (1376—1600) 1894; XI. (1517—1612) 1900; XII. (1594—1602) 1903; XIV/1. (1320—1716) 1915; XV/1. (1358—1600) 1911.
62. Imreh, Ștefan—Pataki, Iosif: *Contribuții la studiul agriculturii transilvănene (1570—1610).* „Acta Musei Napocensis”. IV. (1967) 163—185.
63. Iorga, Nicolae: *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor.* I—III. București. 1895—1897.
64. Iorga, Nicolae: *Studii și documente cu privire la istoria românilor.* I—XXV. București. 1901—1913.
65. Iorga, Nicolae: *Contra dușmăniei dintre nații.* București. 1932.
66. Iorga, Nicolae: *Istoria lui Mihai Viteazul.* I—II. București. 1935.
67. *Istoria Țării Românești. 1390—1690. Letopiseșul Cantacuzinesc.* Ediție critică de C. Grecescu și D. Simonescu, București. 1960.
68. *Istoriile domnilor Țării Românești.* Ediție critică de C. Grecescu. București. 1963.
69. Istvánffy Miklós: *A magyarok történetéből.* Budapest. 1962.
70. Jakab Elek: *A Ghycziek Erdély történetében, különös tekintettel a kormányzói intézményre.* Budapest. 1875.
71. Jakab Elek és Szádeczky Lajos: *Udvarhely vármegye története a legrégibb időkől 1849-ig.* Budapest. 1901.
72. Jivan, Iosif: *Ostașii pușcași ai cetății Deva în secolele XVI—XVII.* „Studii și articole de istorie”. X. (1967) 63—81.
73. Károlyi Árpád: *Okmányok Mihály havaselvi vajda meghódolása történetéhez.* „Történelmi Tár”. 1879. 41—62.
74. Károlyi Árpád: *Magyar missilis levelek Békés Gáspár zavargása és Báthory István lengyel királlyá választása történetéhez. (1572—1576).* „Történelmi Tár”. 1879. 729—741 és 1880. 123—131.
75. Kolozsvári Sándor — Óvári Elemér: *A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye.* Budapest. 1885.

76. Komáromy András: *Forgách Imre naplója*. „Turul”. 1889. 70—78.
77. Kövári László: *Erdély történelme*. I—VI. Kolozsvárt. 1859—1866.
78. Kultsár István: *Krónika. A mohátsi veszedelemtől a bétsi békülésig Magyarországon, Erdélyben, Havasalföldön és Moldovában történt dolgokról*. Pest. 1805.
79. Lázár Miklós: *A Marosszékből 1491—1515 közt hadnagyságot és bíróságot nemek és ágak szerint viseltek lajstroma*. „Századok”. 1868. 673—692.
80. Lázár Miklós: *Székely ispánok és alispánok a mohácsi vészig*. Budapest. 1881.
81. Lazea, Emil: *Agricultura în Transilvania în secolul al XIV-lea*. „Studii”. XVII. (1964) 2. sz. 249—275.
82. Lukinich, Emeryk: *Ștefan Batory kniaze Siedmiograzki*. Kraków. 1934.
83. Lupaș, Ioan: *Patru scrisori românești din timpul stăpînirii ardelenice a lui Mihai Viteazul. Studii, conferințe și comunicări istorice*. I. București. 1928.
84. Lupaș, Ioan: *Documente istorice transilvane*. I. Cluj. 1940.
85. Makkai László: *Erdély története*. Budapest. 1944.
86. *Monumenta Hungariae Historica. Diplomataria és Scriptorum sorozat*.
87. Mureșan, Camil: *Rolul lui Iancu de Hunedoara în mobilizarea maselor populare împotriva expansiunii otomane*. „Studii”. IX. (1956) 4. sz. 55—70.
88. Mureșan, Camil: *Iancu de Hunedoara*. București. 1968.
89. Nagy Szabó Ferenc memoriáléja. *Erdélyi Történelmi Adatok*. I. Kolozsvár. 1855.
90. Nistor, Ion: *Domnia lui Mihai Viteazul în Transilvania. I noiembrie 1599—19 august 1601*. București. 1945.
91. Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása*. I—VI. Pest. 1868—1873.
92. Pál Antal Sándor: *Scaunul Mureș. Istoricul instituțiilor scaunale*. (sec. XVI—1849) „Revista Arhivelor”. 1967. 2. sz. 129—146.
93. Pálmay József: *Udvarhely vármegye nemes családjai*. Székelyudvarhely. 1900—1906.

94. Pálmay József: *Marostorda vármegye nemes családjai*. Marosvásárhelyen. 1904.
95. Pall, Francisc: *Frământările sociale și religioase din Cluj în jurul anului 1570*. „Anuarul Institutului de istorie din Cluj”. V. (1962) 7—34.
96. Panaiteșeu, P. P.: *Mihai Viteazul*. București. 1936.
97. Panaiteșeu, P. P.: *Răscoala țăranilor din Moldova în anii 1563—1564*. „Studii” V. (1953) 2. sz. 201—213.
98. *A Pannonhalmi Főapátsági Főiskola Évkönyve 1913—1914 tanévre*. Pannonhalma. 1914. 140—156. Pellérdi Péter művének kiadása az eredeti kézirat alapján.
99. Papacostea, Șerban: *Moldova în epoca reformei, contribuție la istoria societății moldovenești în secolul al XVI-lea*. „Studii”. XI. (1958) 4. sz. 55—78.
100. Pascu, Ștefan: *Răscoalele țărești în Transilvania*. I. Epoca voievodatului. Cluj. 1947.
101. Pascu, Ștefan: *Mișcările țărești prilejuite de intrarea lui Mihai Viteazul în Transilvania*. „Studii și materiale de istorie medie”. I. (1956) 125—135.
102. Pascu, Ștefan: *Contribuții noi la răscoala țăranilor din 1514 în Transilvania*. „Studii”. VIII. (1958) 5—6. sz. 91—112.
103. Pascu, Ștefan: *Bobîlna*. București. 1963.
104. Pataki József: *Az 1437-es felkelés kirobbanásának történetéhez*. „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”. Series Historia. III. (1958) 8. sz. 2. fasc. 55—66.
105. Pellérdi Péter: *Báthory Zsigmondnak Erdélyország fejedelmének győzhetetlen nyereségéről... Németújvárat*. 1596.
106. Popa-Liseanu, C.: *Originea secuilor*. București. É.n.
107. Possevino, Antonio: *Transilvania*. (1584) Edidit Andreas Veress. Budapest. 1913.
108. Prodan, David: *Boieri și vecini în Țara Făgărașului în sec. XVI—XVII*. „Anuarul Institutului de istorie din Cluj”. VI. (1963) 161—312.
109. Prodan, David: *Iobăgia în Transilvania în secolul al XVI-lea*. I—III. București. 1967—1968.
110. *Quellen zur Geschichte der Stadt Brassó*. I—VIII. Brassó. 1903—1926.

111. Sándor Imre: *Czimerlevelek. I—II. füzet.* (1551—1660) Kolozsvár. 1910—1912.
112. Sándor Imre: *A Csíkszentmihályi Sándor család levéltára. I.* 1539—1756. Kolozsvár. 1914.
113. Simonescu, Dan: *Cronica lui Baltazar Walther, despre Mihai Viteazul în raport cu cronicile interne contemporane.* „Studii și materiale de istorie medie”. III. București. 1959.
114. Sîrbu, Ion: *Istoria lui Mihai Vodă Viteazul, domnul Țării Românești. I—II.* București. 1904—1907.
115. Stoicescu, Nicolae: *Despre organizarea pazei hotarelor în Țara Românească în sec. XV—XVII.* „Studii și materiale de istorie medie”. IV. (1960) 191—306.
116. Stoicescu, Nicolae: *Rolul curtenilor și slujitorilor din Țara Românească și Moldova ca instrumente de reprimare a luptei țărănimii.* „Studii” XV. (1962) 3. sz. 631—648.
117. Sulică, Nicolae: *Relațiile lui Mihai Viteazul cu orașul Tîrgu Mureș.* „Șoimi”. 1929. 9—10. sz.
118. Ștefănescu, Ștefan: *Elemente comune de civilizație feudală în țările române și Rusia. Procesul legării de glie a țăranilor la sfîrșitul sec. al XVI-lea.* „Studii”. XII. 1959. 2. sz. 87—101.
119. Ștefănescu, Ștefan: *Știri noi cu privire la domnia lui Mihai Viteazul.* „Studii și materiale de istorie medie”. V. (1962) 175—194. '
120. Ștefănescu, Ștefan: *Un document recent descoperit privitor la recrutarea oastei de mercenari de către Mihai Viteazul.* „Romano-slavica” V. 1962. 157—162.
121. Ștefănescu, Ștefan: *Cu privire la oglindirea răscoalei condusă de Gh. Dózsa și a urmărilor ei în gîndirea social-politică a vremii.* „Studii”. XVII. (1964) 5. sz. 1117—1128.
122. Szabó Károly: *A régi székelység. Székely történelmi és jogi tanulmányok.* Kolozsvár. 1890.
123. Szabó Károly: *Mihály vajda adománylevele a székelyeknek.* „Történelmi Tár”. 1880. 789—791.
124. Szabó T. Attila: *A Wesselényi-levéltár és XVI. századi magyar iratai.* „Levéltári Közlemények”. 1939. 205—235.
125. Szádeczky Lajos: *Erdély és Mihály vajda története. 1595—1601.* Temesvár. 1893.
126. Szádeczky Lajos: *Regesták Mihály vajda történetéhez.* „Történelmi Tár”. 1883.

127. Szádeczky Lajos: *Békés Gáspár*. Budapest. 1887.
128. Szádeczky Lajos: *Kovacsóczy Farkas levelei (1577—1594)*. „Történelmi Tár”. 1892—1893.
129. Szádeczky-Kardoss Lajos: *A székely nemzet története és alkotmánya*. Budapest. 1927.
130. Szalay László: *Erdély és a Porta. 1567—1578*. Pest. 1862.
131. Szamosközy István *Történelmi maradványai. Monumente Hungariae Historica. Scriptorum. XXI és XXVIII—XXX*. Budapest. 1876—1880.
132. Szamosközy István: *Erdély története*. Budapest. 1963.
133. Székely Mihály: *A nemes székely nemzet constitutiója*. Pest. 1818.
134. Székely oklevéltár. Szerkesztette Szabó Károly, majd Szádeczky Lajos. I—VII. Kolozsvár. 1872—1898.
135. Szilágyi Sándor: *Erdélyország története különös tekintettel művelődésére*. I—II. Pest. 1866.
136. Szücs Jenő: *Dózsa parasztháborújának ideológiája*. „Látóhatár”. 1973. 1. sz. 159—202.
137. Torma Károly: *Okiratok Erdély történetéhez a XVII. század elején*. „Történelmi Tár”. 1885.
138. Trauschenfelds, Eugen: *Kronstädter Zustände zür Zeit der Herrschaft Stephans Báthoris in Siebenbürgen. (1571—1576)*. Kronstadt. 1874.
139. Turcu, Constantin: *Informații documentare cu privire la campania lui Mihai Viteazul în Moldova*. „Studii și articole de istorie”. II. 1957. 77—94.
140. Vass Miklós: *A királyi könyvek székely oklevelei*. „Erdélyi Múzeum”. 1900.
141. Veress Endre: *Izabella királyné. 1519—1559*. Budapest. 1901.
142. Veress Endre: *Erdélyországi pápai követek jelentései VIII. Kelemen idejéből (1592—1600)*. Budapest. 1909.
143. Veress Endre: *Berzeviczy Márton (1538—1596)*. Budapest. 1909.
144. Veress Endre: *Epistolae et acta Jesuitarum Transylvaniae temporibus principum Báthory (1571—1588)*. I—II. Budapest. 1911—1913.
145. Veress, Andrei: *Campania creștinilor în contra lui Sinan Pașa din 1595*. „Analele Academiei Române. Memorii secțiunii istorice”. III. sorozat. IV. 1925. 66—145.
146. Veress, Andrei: *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*. I—V. București. 1929—1932.

[Erdélyi Magyar Adatbank]

147. Veress Endre: *Báthory István király*. Budapest. 1937.
148. Veress Endre: *Báthory István király levélváltása az erdélyi kormánnyal. 1581—1586*. Monumenta Hungariae Historica, Diplomataria. XLII. Budapest. 1948.
149. Vlad, Matei D.: *Contribuții cu privire la studiul satelor de colonizare din Moldova*. „Studii și articole de istorie”. VII. 1965. 41—68.
150. Xenopol, A. D.: *Istoria lui Mihai Viteazul*. București. 1915.

Tartalom

Előszó	5
I. Fejezet: Társadalmi viszonyok és osztályharc a Székelyföldön a XV. században és a XVI. század első felében	15
II. Fejezet: Az 1562. évi általános székely támadás és leverésének következményei	37
III. Fejezet: Az ellentétek kiéleződése és székely mozgalmak a XVI. század hetvenes és nyolcvanas éveiben	53
IV. Fejezet: Az 1595—1596. évi támadás	75
1. A székelyek hadbahívása 1595 őszén és a felkelés kirobbanása	—
2. A székely község kiharcolja szabadsága visszaállítását	86
3. Székely hadak Mihai vajda oldalán a havasalföldi felszabadító hadjáratban (1595 október)	95
4. Hítségessel ismét elveszett a kiharcolt szabadság	109
5. Az 1596. évi „véres farsang”	120
Utószó	129
Bibliográfia	135

A könyv szerkesztője: BITAY ÖDÖN
Műszaki szerkesztő: RAD FRANCISC

Kiadói ívek száma: 6,07. Nyomdai ívek száma: 6,17.
A nyomást jóváhagyták 1976. augusztus 30-án.
Megjelent 1976 szeptemberében.
Rendelési száma: 0743/169

Bukarest
Románia Szocialista Köztársaság

1596

politikai könyvkiadó

Demény Lajos:
Răscoale secuiești
în a doua jumătate a secolului al XVI-lea.
Editura politică, București 1976
(l. maghiară).